

RUCH FILOZOFICZNY

KWARTALNIK

z a ł o ż o n y p r z e z

KAZIMIERZA TWARDOWSKIEGO

WYDAWANY PRZEZ POLSKIE TOWARZYSTWO FILOZOFICZNE

T R E Ś Ć

L. Dubikajtis: Stanisław Jaśkowski (1906—
—1965). — Cz. Głombik: O restytucję logiki
w Studiach Nauczycielskich. — M. Wallis:
Międzynarodowe Stowarzyszenie Estetyki Empi-
rycznej. — Recenzje i sprawozdania. — Auto-
referaty z odczytów i wykładów. — Przegląd
czasopism. — Zapiski bibliograficzne. — Wiado-
mości bieżące.

TOM XXVI

NUMER 3-4

T O R U Ń 1 9 6 7

WYDANE Z ZASIŁKU POLSKIEJ AKADEMII NAUK

Komitet Redakcyjny

Zarząd Polskiego Towarzystwa Filozoficznego

Redaktor

Tadeusz Czeżowski

Sekretarz Redakcji

Leon Gumański

Korespondenci

Jerzy Giedymin (Poznań), Maria Gołaszewska (Kraków), Tadeusz Kubiński (Wrocław), Tadeusz Kwiatkowski (Lublin), Tadeusz Pawłowski (Łódź), Bogusław Wolniewicz (Warszawa)

Adres Redakcji i Administracji: Toruń Uniwersytet, Zakład Logiki
Rachunek czekowy PKO Toruń, nr 24-9-170

Cena tomu w prenumeracie 80 zł — Cena niniejszego zeszytu 50 zł

SPIS RZECZY

Lech Dubikajtis, Stanisław Jaśkowski (1906—1965)	187
Czesław Głombik, O restytucję logiki w Studiach Nauczycielskich	199
Mieczysław Wallis, Międzynarodowe Stowarzyszenie Estetyki Empirycznej Recenzje i sprawozdania	205 207
Philosophisches Wörterbuch, begründet von Heinrich Schmidt, siebzehnte Auflage durchgesehen, ergänzt und herausgegeben von Georgi Schischkoff (Tadeusz Czeżowski), s. 207. Michael Landmann: Philosophische Antro- pologie. Menschliche Selbstbedeutung in Geschichte und Gegenwart (Ta- deusz Witwicki), s. 208. Martin Heidegger: Lettre sur l'humanisme (Teodor Filipiak), s. 210. Christian Thiel: Sinn und Bedeutung in der Logik Gottlob Frege (Antoni Korcik), s. 215.	
Autoreferaty z odczytów i wykładów	217
Roman Suszko: Abstrakcyjny schemat rozwoju poznania, s. 217. Henryk Moese: Bolzana „Wissenschaftslehre” a zagadnienie jedności nauki, s. 220. Irena Krońska: Tadeusz Kotarbiński jako przewodniczący Komitetu Redak- cyjnego Biblioteki Klasyków Filozofii, s. 224. Hanna Rosnerowa: Tadeusz Kotarbiński a redakcja wydawnictw filozoficznych w PWN, s. 228. Janusz Łamski: Kształtowanie się poglądów na wartość pracy, s. 230. Antoni Korcik: Uwagi R. Grassmanna i S. O. Szatunowskiego o prawie wyłącz- nego środka, s. 232. Antoni Korcik: O stosunku logiki do matematyki w per- spektywie historycznej, s. 233. Waclaw Kubik: Z zagadnień stanowienia prawa, s. 235.	
Przegląd czasopism	241
Archiwum Historii Filozofii i Myśli Społecznej, s. 241a. Studia Filozoficzne, s. 241a. Studia Logika, s. 242a. Studia Philisophiae Christianae, s. 242b. Analysis, s. 243a. Australasian Journal of Philosophy, s. 243b. The British Journal for the Philosophy of Science, s. 243b. Ethics, s. 244b. Les Études	

RUCH FILOZOFICZNY

Kwartalnik założony przez
KAZIMIERZA TWARDOWSKIEGO
wydawany przez Polskie Towarzystwo Filozoficzne

Komitet Redakcyjny: Zarząd Polskiego Towarzystwa Filozoficznego

Redaktor: Tadeusz Czeżowski

Sekretarz-Redakcji: Leon Gumański

Lech Dubikajtis

Stanisław Jaśkowski
(1906–1965)

Stanisław Jaśkowski urodził się w Warszawie 22 kwietnia 1906 roku. Już od wczesnej młodości pragnął poświęcić się karierze naukowej. W związku z tym rozpoczął na Uniwersytecie Warszawskim studia matematyczne. Niestety w roku 1929 zmuszony był z powodu choroby płuc do ich przerwania. Ukończył studia dopiero w roku 1932, uzyskując na Uniwersytecie Warszawskim stopień doktora filozofii w zakresie matematyki. Specjalizował się w logice matematycznej pod kierunkiem logików światowej sławy: J. Łukasiewicza, S. Leśniewskiego, A. Tarskiego.

Po uzyskaniu doktoratu Stanisław Jaśkowski pracował w dalszym ciągu naukowo i przygotowywał rozprawę habilitacyjną. W chwili wybuchu wojny zgłosił się na ochotnika do wojska i wziął udział w obronie Warszawy we wrześniu 1939. Podczas wojny był przez kilka tygodni więziony w Rawie Mazowieckiej.

Po wyzwoleniu kraju podjął natychmiast pracę dydaktyczną. Od 1 IV 1945 do 30 IX 1945 prowadził zleczone wykłady na Uniwersytecie Łódzkim, a 1 X 1945 rozpoczął pracę na Uniwersytecie Mikołaja Kopernika w Toruniu, gdzie pracował nieprzerwanie aż do końca życia.

W październiku 1945 habilitował się na Uniwersytecie Jagiellońskim i został powołany przez rektora UMK na stanowisko profesora nadzwyczajnego. (Nominację KRN na to stanowisko otrzymał w roku 1946.) W dniu 27 VI 1957 został mianowany profesorem zwyczajnym.

Czynny udział profesora S. Jaśkowskiego w pracach organizacyjnych na Uczelni przejawiał się między innymi w piastowaniu przezeń szeregu odpowiedzialnych stanowisk. Był więc w roku 1952 organizatorem wydziału Mat.-Fiz.-Chem., a następnie jego pierwszym dziekanem (1952—1954). W latach 1956—1959 był prorektorem do spraw nauki, a wreszcie

w latach 1959—1962 piastował najwyższą godność, jaką mogła go obdarzyć Uczelnia — godność rektora Uniwersytetu Mikołaja Kopernika.

W tym czasie zachorował na żółtaczkę zakaźną. Choroba miała bardzo ciężki przebieg i spowodowała liczne komplikacje. Profesor Jaśkowski nigdy już nie wrócił do zdrowia. Podjął On co prawda ponownie pracę naukową i zajęcia dydaktyczne. Nie na długo jednak. Zmarł w wyniku komplikacji pożółtaczkowych w dniu 16 listopada 1965 roku.

Niemal do ostatniej chwili życia był twórczy i pełen energii. Podejmował nowe plany i wierzył, że je zrealizuje. Dla Nauki Polskiej i dla Uczelni śmierć Jego jest niepowetowaną stratą. Jedyną, choć bardzo nikłą, pociechę stanowić może to, że życie Jego nie poszło na marne, że Jego osiągnięcia stanowią naprawdę ważny i trwały wkład do Nauki. Warto je tutaj choć pokrótce przypomnieć.

W roku 1934 na Uniwersytecie Warszawskim ukazał się pierwszy numer wydawnictwa poświęconego logice i jej historii, noszącego tytuł „*Studia logica*”. Redaktorem tego wydawnictwa był światowej sławy logik polski prof. Jan Łukasiewicz. Pierwszy — inaugurujący to wydawnictwo — zeszyt przeznaczył Łukasiewicz na wybitną pracę swego ucznia Stanisława Jaśkowskiego. Publikacja ta [1] miała tytuł: *On the Rules of Suppositions in Formal Logic* i stanowiła rozwiązanie problemu wielkiej wagi. Problem ten rozwiązał Jaśkowski już w roku 1926. Zreferował wówczas swe wyniki na seminarium Łukasiewicza, następnie zaś zreferował je na I Zjeździe Matematyków Polskich, który się odbył w roku 1927. W roku 1932 na podstawie tej pracy uzyskał Stanisław Jaśkowski na Uniwersytecie Warszawskim tytuł doktora filozofii. Ośmioletnia zwłoka w opublikowaniu wyników pozbawiła Jaśkowskiego priorytetu, gdyż jednocześnie z nim niemiecki logik Gerhard Gentzen opublikował bardzo podobne rozwiązanie tego samego problemu.

Problem, o którym mowa był następujący: Znaleźć system logiczny, który by w pełni odzwierciedlał sposoby rozumowania stosowane przez matematyków przy dowodzeniu twierdzeń. Sposoby te bowiem odbiegają w znacznym stopniu od reguł wnioskowania używanych w logice, dzięki czemu dowody matematyczne przeprowadzane w praktyce są znacznie krótsze od dowodów sformalizowanych na gruncie logiki.

Jako rozwiązanie tego problemu S. Jaśkowski zbudował system logiki oparty na tzw. regułach założeniowych — zupełnie odrębny od wszelkich innych systemów logicznych. Ponieważ brak miejsca nie pozwala tu na zreferowanie systemu Jaśkowskiego, ograniczymy się więc tylko do podania kilku jego cech specyficznych.

Otóż Jaśkowski scharakteryzował węższy rachunek predykatów przez podanie aksjomatyki składającej się wyłącznie z kilku reguł wnioskowania, bez żadnych aksjomatów. Reguły Jaśkowskiego są tak sformułowane, że dowód przeprowadzony przy ich pomocy nie jest ciągiem składającym się z samych twierdzeń, dzięki czemu jest o wiele krótszy od dowodu sformalizowanego, dokonanego jakkolwiek inną metodą. Przy tym dowód taki pokrywa się niemal idealnie z dowodem przeprowadzonym w sposób nie sformalizowany przez matematyka nie posługującego się logiką. Ta niespotykana naturalność odróżnia system Jaśkowskiego od wszystkich innych systemów logicznych. Warto jeszcze podkreślić, że świadome stosowanie metody Jaśkowskiego dopomogłoby matematykom w uniknięciu

rozmaitych błędów i przeoczeń w przeprowadzanych dowodach, nie zwiększając przy tym długości tych dowodów.

Metodę swą Jaśkowski później jeszcze udoskonalił, włączając do niej reguły wnioskowania dla alternatywy, koniunkcji i równoważności. Szczegółowy wykład metody założeniowej przedstawił On w skrypcie z logiki [3], opublikowanym w roku 1947 na UMK. W skrypcie tym zamieścił ponadto szereg przykładów zastosowania swej metody przy wprowadzaniu najważniejszych twierdzeń logicznych oraz jej zastosowań do innych dziedzin matematyki, a także udowodnił niesprzeczność i zupełność rachunku zdań opartego na metodzie założeniowej.

Metoda założeniowa jest cytowana w najpoważniejszych monografiach z logiki, a ostatnio weszła do programu nauczania na wyższych uczelniach pedagogicznych w Polsce.

Zastanawiając się nad ideami, które przyświecały Jaśkowskiemu, gdy tworzył metodę założeniową, możemy wywnioskować, iż interesował Go ważki problem zbliżenia logiki do życia. Nie było to jednak sporadyczne zainteresowanie. Na pozór wydawałoby się, że trudno o bardziej abstrakcyjną dziedzinę niż logika matematyczna i że matematyk poświęcający się tej dziedzinie obraca się całkowicie w sferze abstrakcji. Jaśkowski był zupełnym tego przeciwieństwem. Ukochał On co prawdą myślenie abstrakcyjne, charakterystyczne dla logiki, jednocześnie jednak dążył z pasją do ściągnięcia tej logiki z obłoków na ziemię i uczynienia z niej nauki jak najbardziej związanej z życiem i rzeczywistością. Zbudowanie przezeń metody założeniowej jest dopiero pierwszym tego objawem. W dalszym ciągu swej pracy twórczej Jaśkowski nadal postępował konsekwentnie w tym samym kierunku.

Ponieważ logika klasyczna nie jest zdolna do oddania w pełni zależności pomiędzy konkretnymi zjawiskami świata realnego¹, poświęcił więc On wiele czasu na stworzenie szeregu nieklasycznych systemów logicznych, które by w większym stopniu oddawały związki zachodzące w świecie rzeczywistym. Omówię tu pokrótce kilka takich systemów². Wszystkie one posługują się wprowadzonym w 1930 r. przez Heytinga pojęciem zmiennej zależnej.

1. Weźmy pod uwagę zbiór wszystkich twierdzeń α węższego rachunku predykatów o następującej własności: każdy predykat występujący na jakimkolwiek miejscu w α posiada te same argumenty, a przy tym są one wszystkie różne i występują w tej samej kolejności, np. $\Lambda_x \{ \forall_y [P(x,y) \rightarrow Q(x,y)] \leftrightarrow [\Lambda_y P(x,y) \rightarrow \forall_y Q(x,y)] \}$. Jeżeli teraz opuścimy w wyrażeniu α wszystkie nawiasy występujące po predykatach wraz z zawartymi w nich argumentami, a predykaty nazwiemy zmiennymi zależnymi, to otrzymamy pewne wyrażenie z rachunku zmiennych zależnych Heytinga. (W naszym przykładzie będzie to: $\Lambda_x \{ \forall_y [p \rightarrow q] \leftrightarrow [\Lambda_y p \rightarrow \forall_y q] \}$). Zbiór wszystkich uzyskanych w ten sposób wyrażen stanowi twierdzenia nowego systemu logiki (systemu częściowego w stosunku do rachunku zmiennych zależnych Heytinga). System ten, który Jaśkowski nazwał

¹ Na przykład relacja implikacji klasycznej ma bardzo mało wspólnego ze związkami przyczynowości.

² Jaśkowski stosował w swych pracach rozmaite rodzaje symboliki logicznej (najczęściej Łukasiewicza). Tutaj przyjęliśmy symbolikę ujednoczoną.

w [24] systemem Q, a w [11] — systemem I, stanowi punkt wyjścia dla dalszych rozważań i ułatwia określenie następnych systemów logicznych Jaśkowskiego.

2. Dwa następne systemy Jaśkowskiego (oznaczone przezeń w [11] jako systemy II i II_n) są określone aksjomatycznie i stanowią podsystemy systemu I. Ścisłej mówiąc, zachodzą pomiędzy nimi związki: II_n c II c I. Opiszemy tu tylko system II_n.

W systemie tym występują zmienne zdaniowe (czyli zmienne zależne), funktory rachunku zdań oraz n zmiennych indywidualowych (czyli zmiennych niezależnych): x₁, x₂, ..., x_n, umieszczanych wyłącznie po znaku kwantyfikatora dużego: Λ. Aksjomatami systemu są:

1° dowolny ustalony zbiór aksjomatów rachunku zdań poprzedzonych przez wyrażenie: Λx₁, Λx₂, ... Λx_n.

2° następujące wyrażenia poprzedzone przez taki sam prefiks jak w 1°:

$$\begin{aligned} \Lambda x_i (p \rightarrow q) &\rightarrow (\Lambda x_i p \rightarrow \Lambda x_i q) \\ \Lambda x_i p &\rightarrow \Lambda x_i \Lambda x_i p \\ \sim \Lambda x_i p &\rightarrow \Lambda x_i (\sim \Lambda x_i p) \\ \Lambda x_i p &\rightarrow p \\ \Lambda x_i \Lambda x_i p &\leftrightarrow \Lambda x_i \Lambda x_i p \end{aligned}$$

gdzie i = 1, ..., n, j = 1, ..., i-1,

3° wyrażenia (bez prefiksu) kształtu Λx_ip → p (dla i = 1, ..., n).

Reguły wnioskowania są w tym systemie takie same jak w rachunku zdań (reguła odrywania i podstawiania za zmienne zdaniowe).

System II zbudowany jest przy pomocy dowolnych zmiennych indywidualowych, posiada prostsze aksjomaty, ale za to bogatszy jest o dodatkową (dość specyficzną) regułę podstawiania za zmienne indywidualowe.

Systemy II i II_n są interesujące jako próby zaksjomatyzowania systemu I, a także ze względu na zagadnienia rozstrzygalności, o czym piszemy dalej.

3. W oparciu o system Q podał Jaśkowski bardzo interesującą definicję systemu S5 Lewisa. Jeżeli mianowicie w systemie Q ograniczymy się tylko do tautologii, w których występuje wyłącznie jedna zmienna x i zastąpimy symbole Λ_x i V_x odpowiednio przez symbole Λ_m i V_m, to otrzymamy zbiór tautologii nowego systemu logiki, systemu (oznaczonego przez Jaśkowskiego w [24] przez Q_m, w [13] zaś przez M₂) równoważnego systemowi S5 Lewisa. Symbole: Λ_m i V_m mają w tym systemie intuicyjny sens: „jest konieczne...” i „jest możliwe...”.

4. Następną z kolei teorią wprowadzoną przez Jaśkowskiego jest tzw. rachunek czynników (oznaczony w [24] przez Q_f, w [11] zaś — przez III). Podamy jego określenie. Jeżeli w systemie Q będziemy stosować zmienne indywidualowe wyłącznie kształtu: x_i (gdzie i jest liczbą naturalną), to możemy w nim określić pojęcie czynnika formuły α. Mianowicie wyrażenie ∼Λx₁Λx₂...Λx_n(α → Λx_iα) będziemy czytali: „x_i jest czynnikiem α dla danego n”. Intuicyjny sens tego pojęcia jest następujący: w dowolnym modelu teorii Q prawdziwość α zależy w istotny sposób od wartości x_i, a dokładniej: przy pewnych ustalonych wartościach pozostałych zmiennych indywidualowych (tzn. zmiennych x₁, ..., x_{i-1}, x_{i+1}, ..., x_n), zmieniając wartość x_i, jesteśmy w stanie uzyskać dwie możliwości: dla jednej wartości x_i wyrażenie α bę-

dzie prawdziwe, dla innej zaś — fałszywe. W oparciu o pojęcie czynnika nietrudno już określić następującą relację: „formuła β zachodzi dla wszystkich wartości tych zmiennych indywiduowych, które są czynnikami formuły α dla danej wartości n ”. Zapisujemy to przy pomocy symbolu: $[\Lambda_f^n \alpha] \beta$. Zbiór wyrażeń systemu Q dających się zapisać wyłącznie przy pomocy zmiennych zależnych, funktorów rachunku zdań oraz symboli Λ_f^n i będących twierdzeniami systemu Q dla każdej wartości n , stanowi system Q_f czyli rachunek czynników. Ze względu na treść powyższego określenia, pisanie wskaźników n przy kwantyfikatorze staje się w systemie Q_f zbędne. W systemie Q_f określamy relację: „ β zachodzi przy pewnych wartościach czynników α ” (symbolicznie: $[V_f \alpha] \beta$), przy pomocy wzoru $\sim [A_f \alpha] \sim \beta$. W rachunku tym bardzo łatwo jest również określić pojęcia Λ_m i V_m (stosowane w Q_m). Mianowicie: $\Lambda_m \alpha = [\Lambda_f \alpha] \alpha$, $V_m \alpha = [V_f \alpha] \alpha$.

Opisane powyżej teorie, aczkolwiek bardzo interesujące, nie stanowiły ostatecznego osiągnięcia Jaśkowskiego. Najciekawsze — i to zarówno z punktu widzenia czysto logicznego, jak i filozoficznego — są dwie końcowe teorie: Q^* określona w [24] oraz D_2 określona w [13]. A oto ich połączona charakterystyka:

5. Jeżeli w systemie Q będziemy stosować zmienne indywiduowe wyłącznie kształtu x_i (gdzie i jest liczbą naturalną), to możemy określić w nim pojęcie czynnika sprawczego (*efficient*): x_k jest wtedy i tylko wtedy czynnikiem sprawczym formuły α dla danego n , gdy prawdziwość α przy ustalonych wartościach x_1, \dots, x_{k-1} zależy od wartości x_k nie zależy natomiast od wartości x_{k+1}, \dots, x_n . W tym wypadku zbiór zmiennych x_{k+1}, \dots, x_n nazywamy zbiorem definitywnych argumentów ze względu na formułę α przy danym n .

Wprowadzimy teraz symbole o następujących znaczeniach:

- $[\Lambda_e^n \alpha] \beta$ — dla każdej wartości czynnika sprawczego formuły α (przy danym n) zachodzi β .
- $[V_e^n \alpha] \beta$ — dla pewnej wartości czynnika sprawczego formuły α (przy danym n) zachodzi β .
- $[\Lambda_d^n \alpha] \beta$ — dla wszystkich wartości zmiennych należących do zbioru argumentów definitywnych ze względu na formułę α przy danym n , zachodzi β .
- $[V_d^n \alpha] \beta$ — dla pewnych wartości zmiennych należących do zbioru argumentów definitywnych ze względu na formułę α przy danym n , zachodzi β .

Zbiór wszystkich wyrażeń systemu Q dających się zapisać bez zmiennych niezależnych, a przy pomocy symboli Λ_e^n , V_e^n , Λ_d^n , V_d^n , Λ_f^n , V_f^n , a przy tym takich, że są one twierdzeniami systemu Q dla każdej wartości n , stanowi zbiór twierdzeń systemu Q^* . Oczywiście wskaźniki n przy symbolach kwantyfikatorów możemy w tym systemie pominąć.

Interpretacja systemu Q^* jest niesłychanie interesująca. Przyjmujemy mianowicie, że x_1, x_2, \dots są to zmienne ilustrujące przebieg zjawisk następujących kolejno po sobie w czasie. Wówczas np. czynnik sprawczy jest ostatnim w czasie zjawiskiem mającym wpływ na prawdziwość danego zdania. Dzięki tej interpretacji 18 funkcji „przyczynowych”, które Jaśkowski określił dalej w systemie Q^* , przybiera ciekawy sens intuicyjny — przedstawiają one mianowicie przykłady związków przyczynowych w roz-

maitym znaczeniu tego słowa. Niestety brak miejsca uniemożliwia tu dokładniejsze omówienie i przeprowadzenie analizy filozoficznej znaczenia wspomnianych funkcji.

6. W systemie Q_m (czyli M_2) można wprowadzić następujące pojęcia: $p \xrightarrow{d} q = (V_m p) \rightarrow q$,

$$p \hat{a} q = p \wedge (V_m q),$$

$$p \xleftrightarrow{d} q = (p \xrightarrow{d} q) \hat{a} (q \xrightarrow{d} p).$$

Jaśkowski określił w [13] i [19] nowy system logiki, tzw. „system dyskusyjny”, czyli system D_2 , w sposób następujący:

Wyrażenie zbudowane w sposób sensowny ze zmiennych zdaniowych i symboli: ∞ , \vee , \xrightarrow{d} , \xleftrightarrow{d} , \hat{a} , jest twierdzeniem systemu D_2 wtedy i tylko wtedy, gdy poprzedzone symbolem V_m staje się twierdzeniem rachunku Q_m . W systemie D_2 reguła odrywania jest słuszna w odniesieniu do relacji \xrightarrow{d} zwanej implikacją dyskusyjną.

Interpretacja systemu D_2 jest następująca: Jeżeli dyskutuje kilka osób, to każda z nich może przykładać inny sens do wypowiedzianych przez siebie słów, skąd płynie możliwość pozornych sprzeczności w wypowiedziach różnych osób. Jeżeli każdą wypowiedź uznamy nie za absolutną prawdę, lecz za prawdę, która zachodzi przy pewnym znaczeniu terminów, to system D_2 będzie właśnie logiką odpowiadającą poprawnym wnioskowaniom rozmówców (zdających sobie sprawę ze względności sensu poszczególnych wypowiedzi).

System D_2 jest sprzeczny w tym sensie, że mogą w nim zachodzić jednocześnie a i ∞a (wypowiedzenie bowiem dwu sprzecznych ze sobą zdań przez dwie różne osoby nie prowadzi jeszcze do przepełnienia systemu, gdyż nie zachodzi w nim prawo $p \xrightarrow{d} (\infty p \xrightarrow{d} q)$. Do sprzeczności doprowadziłoby dopiero wypowiedzenie dwu sprzecznych ze sobą zdań przez jedną osobę.

System D_2 nie jest przepełniony, tzn. nie każde jego wyrażenie jest twierdzeniem.

Jako ciekawostkę warto dodać, że w omawianym systemie dopuszczalne są niektóre rozumowania, które prowadziły w logice klasycznej do sprzeczności, np. antynomia kłamcy.

Na systemie D_2 zakończyć można przegląd nowych teorii logicznych, których twórcą był prof. Jaśkowski. Nie kończy się jednak na tym długa lista Jego prac logicznych. Wprost przeciwnie, był On autorem szeregu bardzo interesujących i cennych wyników z logiki, które postaramy się tu pokrótce scharakteryzować.

1. Na pierwszym miejscu należy omówić pracę z roku 1936 o logice intuicjonistycznej [2]. Wszystkie poprzednio omówione prace razem wzięte nie przyniosły Stanisławowi Jaśkowskiemu tak wiele sławy, jak ta ostatnia — zawierająca rozwiązanie podstawowego problemu logiki intuicjonistycznej. Wynik ten, wobec którego błędna wszystkie inne Jego osiągnięcia, polegał na skonstruowaniu macierzy adekwatnej dla logiki intuicjonistycznej.

Już w roku 1932 Gödel wykazał³, że logika intuicjonistyczna nie jest

³ K. Gödel, *Zum intuitionistischen Aussagenkalkül*. Anzeiger der Wissenschaften in Wien, Math.-Nat. Kl. 69, 65 (1932).

logiką skończeniowością. Nie umiano jednak efektywnie zbudować macierzy wartości działań dla tej logiki. Dopiero S. Jaśkowski potrafił rozwiązać ten problem. Z samego kształtu przedstawionej przezeń konstrukcji widać, jak trudne i skomplikowane było to zadanie. O wielkiej wadze wyniku Jaśkowskiego świadczą liczne jego zastosowania. Wynik ten umożliwił rozwiązanie szeregu ważnych problemów, a ilość prac na nim bazujących stale wzrasta. (Najciekawsze z nich, to wyniki G. F. Rose'a z lat pięćdziesiątych⁴).

2. Jedną z „najkrótszych” aksjomatyk rachunku zdań jest aksjomatyka Łukasiewicza, której najdłuższy aksjomat składa się z 11 znaków. Jaśkowski podał [10] bardzo prostą aksjomatykę, w której dwa najdłuższe aksjomaty mają po 9 znaków, i udowodnił, że dalsza redukcja długości aksjomatów, nawet za cenę zwiększenia ich ilości jest niemożliwa.

3. Jak wiadomo, w dwuwartościowym rachunku zdań można określić 256 różnych funktorów trójargumentowych. Zdefiniowanie ich wszystkich przy pomocy klasycznych funktorów dwuargumentowych i negacji jest pracą bardzo żmudną. Jaśkowski podał [10] bardzo prosty przepis na wykonanie tego zadania. Określił On mianowicie 8 trójargumentowych funktorów $F_i(p, q, r)$ i pokazał 5 prostych schematów: 1. α ; 2. $\alpha \leftrightarrow (p \vee q)$; 3. $\alpha \leftrightarrow (p \leftrightarrow q)$; 4. $\alpha \leftrightarrow (p \wedge q)$; 5. $\alpha \leftrightarrow (p \rightarrow q)$, z których przez podstawienie funktorów F_i lub ich negacji otrzymamy 80 różnych funkcji trójargumentowych, takich że każdy inny funktor trójargumentowy różni się od nich co najwyżej porządkiem argumentów.

4. Podstawieniem odwracalnym funkcji zdaniowej nazwiemy takie podstawienie nowych wyrażeń za zmienne zdaniowe, które przy pomocy innego podstawienia można sprowadzić do podstawienia tożsamościowego. Podstawienia odwracalne n zmiennych tworzą grupę. Jaśkowski badał niezmienniki tej grupy. Wykazał On [10], że dla dowolnego wyrażenia rachunku zdań niezmiennikiem omawianej grupy, i to jedynym, jest tzw. prawdopodobieństwo tego wyrażenia. Przez prawdopodobieństwo rozumiemy ułamek wskazujący stosunek ilości różnych podstawień zero-jedynkowych, przy których wyrażenie przyjmuje wartość 1, do ilości wszystkich możliwych podstawień zero-jedynkowych (która wynosi przy wyrażeniu o n zmiennych zdaniowych 2^n). Dowodząc, że prawdopodobieństwo jest jedynym niezmiennikiem pokazał Jaśkowski, iż dwa wyrażenia o tym samym prawdopodobieństwie dadzą się zawsze przekształcić jedno w drugie przy pomocy przekształcenia odwracalnego. (Dotyczy to w szczególności tautologii, których prawdopodobieństwo równa się oczywiście 1). Udowodnił On ponadto, że jeżeli do predykatów stanowiących zbiór pojęć pierwotnych jakiejś teorii zastosujemy podstawienie odwracalne, to uzyskamy nowy zbiór predykatów mogących służyć jako pojęcia pierwotne tej samej teorii.

Na marginesie warto zauważyć, jak bardzo skromnym człowiekiem był prof. Jaśkowski. Świadczy o tym fakt, że trzy wyżej wymienione prace (2—4) zamieścił On w jednej publikacji pod bagatelizującym ich wartość tytułem: *Trzy przyczynki do dwuwartościowego rachunku zdań*. Podobnie i systemy logiczne opisane wyżej były publikowane przeważnie po kilka w jednej pracy.

⁴ G. F. Rose, *Propositional Calculus and Realizability*. Trans. Amer. Math. Soc. 75 (1953), s. 1—18.

5. W pracy pt. *O interpretacjach zdań kategorycznych Arystotelesa w rachunku predykatów* [20] Jaśkowski zanalizował możliwości zdefiniowania w rachunku predykatów klasycznych relacji: a, e, i, o, zachodzących pomiędzy predykatami, w taki sposób aby spełniały one wszystkie prawa klasycznej teorii sylogizmów. Jaśkowski pokazał, że takich interpretacji istnieje więcej, ale tylko jedna z nich zachowuje zwykły sens zdań kategorycznych dla nazw arystotelesowych (niepustych i nieuniwersalnych). Ta jedyna interpretacja jest jednak dość sztuczna i niezbyt zgodna z językiem potocznym, toteż Jaśkowski uznał swoje wyniki za dowód znikomej przydatności klasycznej teorii wnioskowania kategorycznego w jej tradycyjnej postaci.

6. Jaśkowski zajmował się własnościami logicznymi wyrażeń, w których każda zmienna występuje najwyżej k -krotnie. Otrzymał On bardzo interesujące wyniki w przypadku $k = 2$. W szczególności wykazał, że w pewnych określonych przypadkach wnioskowanie dotyczące wyrażeń tego kształtu (oparte na regułach odrywania i podstawiania) może być znacznie uproszczone, a nawet niekiedy sprowadzone do zwykłej zamiany zmiennych. Uzyskane wyniki zastosował do teorii nierówności [41], a także posłużył się nimi w celu podania metod rozstrzygalności dla pewnych implikacyjnych rachunków zdań [37].

Jednym z problemów, którymi Jaśkowski szczególnie się interesował były właśnie zagadnienia rozstrzygalności. O jego zainteresowaniach tą dziedziną świadczy choćby artykuł przekrojowy o problemach rozstrzygalności, opublikowany w czechosłowackim czasopiśmie „Časopis pro péstování matematiky a fyziky” [17].

Wiele prac Jaśkowskiego poświęconych było zagadnieniom rozstrzygalności, w wielu innych poruszał On to zagadnienie w sposób marginesowy. W szczególności posiadał liczne wyniki polegające na sprowadzeniu zagadnienia rozstrzygalności węższego rachunku predykatów do rozstrzygalności pewnych innych teorii, czy też pewnych wąskich klas wyrażeń w rozmaitych teoriach. Wykazał między innymi, że klasami takimi są:

1° klasa twierdzeń z teorii grup, w których prócz zmiennych typu indywidualium może występować jedna zmienna typu zbioru [6],

2° analogiczna klasa twierdzeń w teorii grup abelowych, zawierających co najwyżej trzy różne zmienne typu zbioru [6],

3° klasa twierdzeń w teorii grupoidu wolnego, mających kształt: $\Lambda_E \forall x_1 \forall x_2 \dots \forall x_n a$ (gdzie E jest zmienną typu zbioru, x_i — zmiennymi indywidualnymi, a zaś — wyrażeniem rzędu 1) [27],

4° dwie interesujące klasy twierdzeń topologicznych (których ścisłych definicji nie podajemy tu z braku miejsca) [6],

5° klasa tautologii logicznych wyrażonych przy pomocy: najwyżej trzech zmiennych indywidualiowych, kwantyfikatorów wiążących te zmienne, jednego predykatu trójargumentowego od tych zmiennych i funkto-rów rachunku zdań [6],

6° pewna ściśle określona klasa tautologii węższego rachunku predykatów, w których występują 2 zmienne indywidualowe i 4 predykaty (w tym 3 dwuargumentowe i 1 jednoargumentowy) [6],

7° klasa rozwiązalnych układów równań różniczkowych zwyczajnych pewnego specyficznego kształtu [26],

8° klasa wszystkich twierdzeń wspomnianego wyżej systemu Π_3 [11],

9° klasa wyrażań ze zmienną zależną jednego kształtu i zmiennymi niezależnymi co najwyżej trzech kształtów, prawdziwych w systemach I i II (omówionych wyżej) [11],

10° pewna wąska klasa tautologii rachunku zdań [11],

11° klasa równości algebry Boole'a zawierających prócz zmiennych indywidualowych jedną zmienną typu zbioru [18].

Uwaga: nie wszystkie wyliczone tu klasy wyrażań byliśmy tu w stanie zdefiniować. Ze względu na brak miejsca zrezygnowaliśmy z podania ścisłych definicji klas wymienionych w 4°, 6°, 7°, 10°.

Prócz wyliczonych tu dowodów nierozstrzygalności podał Jaśkowski również szereg interesujących rozwiązań pozytywnych tego zagadnienia. I tak udowodnił On rozstrzygalność:

1° klasy twierdzeń elementarnych całkowicie addytywnej algebry Boole'a [18],

2° elementarnej teorii pierścieni Boole'a [18],

3° systemu S5 Lewisa [13],

4° swojej własnej logiki dyskusyjnej (systemu D₂) [13],

5° nieklasycznego rachunku zdań opartego na następujących aksjomatach: (1) $(p \rightarrow q) \rightarrow [(q \rightarrow r) \rightarrow (p \rightarrow r)]$

(2) $[p \rightarrow (q \rightarrow r)] \rightarrow [q \rightarrow (p \rightarrow r)]$

(3) $p \rightarrow (q \rightarrow p)$ [37],

6° zbliżonego doń rachunku zdań opartego na tych samych aksjomatach (1) i (2) oraz aksjomacie (3') $p \rightarrow p$ [37].

Dwa ostatnie wyniki są szczególnie interesujące z tego względu, że macierze adekwatne dla omawianych systemów nie są dotychczas znane i dowód rozstrzygalności przeprowadzony przez Jaśkowskiego oparty był (wbrew tradycjom rachunku zdań) na zupełnie innej metodzie — mianowicie na właściwościach wspomnianych już wyżej wyrażań, w których zmienne występują co najwyżej dwa razy.

Dorobek naukowy profesora Stanisława Jaśkowskiego nie ogranicza się tylko do prac czysto logicznych. Interesował się On również podstawami arytmetyki i geometrii. Był twórcą niesłychanie interesujących definicji liczby rzeczywistej na gruncie logiki z aksjomatem nieskończoności. Zagadnienie to sięga początków wieku XX, kiedy to Bertrand Russell podał pierwszą tego rodzaju definicję. Traktowała ona liczbę rzeczywistą w pewnym sensie jako przekrój Dedekinda. Definicja Jaśkowskiego miała zupełnie odmienny charakter. Nawiązywała ona raczej do tradycji geometrycznych: liczby rzeczywiste są w niej traktowane (podobnie jak u Euklidesa) jako stosunki pomiędzy zbiorami. Obszerna praca poświęcona tej nowej definicji liczby i analizująca wnikliwie całe zagadnienie [12] została w roku 1945 przedstawiona na Uniwersytecie Jagiellońskim jako praca habilitacyjna.

Następny wynik Jaśkowskiego dotyczący pojęcia liczby (zreferowany na posiedzeniu Towarzystwa Naukowego w Toruniu [23]) i polegający na obniżeniu typu logicznego definicji liczby rzeczywistej — nie został opublikowany ze względu na utratę priorytetu.

Podane przez siebie definicje liczby rzeczywistej traktował Jaśkowski jako pewnego rodzaju urealnienie pojęcia liczby i zbliżenie go do konkretnego. W podobnym kierunku szły również jego zainteresowania geometryczne. Pasjonował Go problem usunięcia z geometrii pojęć tak abstrak-

cyjnych, jak pojęcie punktu czy prostej i zastąpienia ich pojęciami bardziej konkretnymi, w szczególności pojęciem bryły [14], [15]. Dlatego zainteresował się geometrią brył Tarskiego, opartą na pojęciu pierwotnym kuli. Jaśkowski uprościł teorię Tarskiego, wprowadzając do niej pewne odmienne pojęcia wtórne i modyfikując definicje innych [7], [15]. Prócz tego Jaśkowski rozwinął także geometrię brył i w innym kierunku, stwarzając odrębną teorię opartą na pojęciu półpłaszczyzny [8], [14].

Prace geometryczne Jaśkowskiego miały dogłębny charakter. Od wielu lat przygotowywał On dużą monografię zatytułowaną „Podstawy geometryj”. Nie została ona niestety ukończona, ale z niektórych fragmentarycznych, lecz bardzo wnikliwych Jego wypowiedzi na tematy geometryczne uczniowie profesora Jaśkowskiego mogli się zorientować, jak głęboka była Jego wiedza i w tej dziedzinie.

Zainteresowania geometryczne Jaśkowskiego objawiły się również poprzez Jego prace dotyczące symetrii. Jedna z tych prac [16], to bardzo interesujący projekt nowej klasyfikacji kryształów w oparciu o teorie grup. Dwie inne, to książki popularnonaukowe o symetrii i o ornamentach [25], [30]. Książki te, aczkolwiek posiadają charakter popularny i mogą być czytane przez nie przygotowanego czytelnika — są raczej małymi monografiami i świadczą o bardzo głębokiej znajomości tematu, a przy tym zawierają pewne nowe wyniki uzyskane w tej dziedzinie przez Jaśkowskiego.

Prócz działalności ściśle naukowej uprawiał Jaśkowski także publicystykę popularnonaukową. Do prac tego rodzaju należy zaliczyć pozycje bibliografii: [5], [9], [15], [25], [30], a także recenzje z książek matematycznych [36], [38] oraz artykuły naukowe typu referatowego [17], [42] i skrypty [3], [4].

Odrębny dział zainteresowań Stanisława Jaśkowskiego stanowiła dydaktyka szkoły średniej. Napisał On szereg artykułów: [21], [31], [32], [33], [34], [35] na te tematy i wziął czynny (i to bardzo intensywny) udział w pracach dotyczących przygotowania nowych programów szkolnych.

Na zakończenie pragnąłbym w paru zdaniach zesumować to, co już dotychczas powiedziałem o sylwetce Profesora jako naukowca.

Stanisław Jaśkowski był przede wszystkim logikiem. Z zamiłowaniem snuł wysoce abstrakcyjne rozumowania i przeprowadzał sformalizowane dowody o najdalej posuniętej ścisłości. Z drugiej jednak strony, wszystkie Jego prace były jak najściślej związane z życiem. Był twórcą szeregu nowych teorii, ale żadna z nich nie była czystą abstrakcją, oderwaną od życia. Wręcz przeciwnie: tworzył nowe teorie niemal wyłącznie po to, aby matematykę i logikę jak najbardziej do tego życia przybliżyć, aby odzwierciedlała ona jak najdokładniej wszelkie zjawiska i przejawy konkretnego świata. Dążył do tego, aby matematyka stała się ludziom bliższa, łatwiejsza i pożyteczniejsza. Świadczą o tym wszystkie Jego prace i to zarówno popularyzatorskie czy też poświęcone dydaktyce, jak i czysto naukowe (np. nowe teorie logiczne i geometryczne).

Dążył On do ułatwienia i umożliwienia innym przeprowadzania rozważań (i dowodów) matematycznych. Jego metoda założeniowa logiki dała matematikom w tym względzie potężne (z punktu widzenia praktycznego) narzędzie. Przybliżyła abstrakcyjne prawa logiki do praw rozumowania stosowanych w praktyce. To był jednak dopiero początek. Po tej samej

linii szły dalsze Jego poszukiwania. Poszukiwania dotyczące metod rozstrzygalności rozmaitych dziedzin matematyki.

W ostatnich latach swego życia profesor Jaśkowski usilnie dążył do sprowadzenia na Uniwersytet Toruński maszyny matematycznej i szkolił kadrę młodych logików, a głównym celem, który Mu przy tym przyswiecał, były badania nad automatycznym dowodzeniem twierdzeń. Badania te były prowadzone zgodnie z kierunkiem dotychczasowej twórczości i zainteresowań Profesora. Byłyby one ukoronowaniem całego Jego dzieła. Dla nas, Jego uczniów, nie ulega bowiem wątpliwości, że tak jak kiedyś, na początku swej kariery naukowej potrafił On dostosować metody dowodzenia twierdzeń do sposobów myślenia człowieka-matematyka, tak teraz uzyskalby z pewnością podobne rezultaty, modyfikując logikę, aby dostosować ją do sposobów myślenia maszyny matematycznej. Trudno tu snuć spekulacje na temat kolosalnych osiągnięć, jakich można się było spodziewać w tym wypadku. Można jednak śmiało powiedzieć, że profesor Stanisław Jaśkowski począwszy od swej pierwszej publikacji konsekwentnie tworzył jedno wielkie dzieło swego życia — dzieło przerwane w połowie Jego przedwczesną śmiercią.

Korzystając z okazji napisania tego artykułu, pragnąłbym złożyć hołd Pamięci Profesora. Hołd nie tylko ze względu na Jego wybitne osiągnięcia naukowe. Nie tylko w podzięce za to wszystko, czego mnie nauczył. Ale przede wszystkim hołd jako Człowiekowi. Bowiem jako Człowiekowi, który był mi równocześnie wzorem i opiekunem w początkach mej pracy naukowej, mam Mu najwięcej do zawdzięczenia.

BIBLIOGRAFIA

1. *On the Rules of Suppositions Formal Logic*. *Studia Logica*, nr 1(1934), s. 1—32.
2. *Recherches sur la logique intuitioniste*. *Actes du Congrès de la Philosophie Scientifique*, 6 Paris 1936, s. 58—61.
3. *Elementy logiki matematycznej i metodologii nauk ścisłych*. (Skrypt). Toruń 1947, s. 1—99.
4. *Wstęp do rachunku różniczkowego i całkowego* (Skrypt). Toruń 1947, s. 1—44.
5. *Zagadnienia logiczne a matematyka*. *Myśl współczesna*, 1947, nr 7—8, s. 57—70.
6. *Sur le problème de decision de la topologie et de la théorie des groupes*. *Colloq. Math.* 1 (1948), s. 176—178.
7. *Une modification des définitions fondamentales de la géométrie des corps de M. A. Tarski*. *Ann. de la Soc. Polon. de Math.* 21 (1948), s. 298—301.
8. *Sur certains axiomes de la géométrie élémentaire*. Tamże, s. 349—350.
9. *Czym są krakowiany?* *Życie nauki* 5 (1948) nr 25—26, s. 104—105.
10. *Trois contributions au calcul des propositions bivalent*. *Studia Soc. Scien. Torunensis*, sectio A, 1 (1948), s. 3—15.
11. *Sur les variables propositionnelles dépendantes*. Tamże, s. 17—21.
12. *Sur certains groupes formés de classes d'ensembles et leur application aux définitions des nombres*. Tamże, s. 23—35.
13. *Rachunek zdań dla systemów dedukcyjnych sprzecznych*. Tamże, s. 57—77.
14. *Sur les axiomes de la géométrie des corps*. *Sprawozdania VI Zjazdu Matematyków Polskich*, 1948.
15. *Geometria brył*. *Matematyka* 2 (1949), s. 1—7.

16. *Sur l'application de la théorie générale de symétrie à la cristallographie*. Experimentia 5 (1949), s. 66—69.
17. *Quelques problèmes actuels concernant les fondements des mathématiques*. Časopis pro pěstování mat. a fyz. 74 (1949), s. 74—78.
18. *Z badań nad rozstrzygalnością rozszerzonej algebry Boole'a*. Tamże, s. 136—137.
19. *O koniunkcji dyskusyjnej w rachunku zdań dla systemów dedukcyjnych sprzecznych*. Studia Soc. Sc. Torunensis, Sec. A, 1 (1949), s. 171—172.
20. *O interpretacjach zdań kategoriycznych Arystotelesa w rachunku predykatów*. Tamże 2 (1950), s. 77—90.
21. *O granicy i pochodnej w programie szkolnym*. Matematyka 3 (1950), s. 35—38.
22. *O pewnej metodzie rozstrzygania wyrażań algebry klas z funkcją addytywną*. Sprawozd. Tow. Nauk. w Toruniu 1 (1949), s. 171.
23. *O pewnej definicji liczby rzeczywistej*. Tamże 4 (1950), s. 106.
24. *On the Modal and Causal Functions in Symbolic Logic*. Studia Philosophica 4 (1951), s. 71—92.
25. *O symetrii w zdobnictwie i przyrodzie*. Warszawa 1952, s. 1—168.
26. *Primier klasa sistiem obyknoviennych differencjalnych uravnień nieimiejuščego algorifma razriešimosti dla problema suščestvovanja*. Biul. PAN Wydz. III, 2 (1954), s. 153—155.
27. *Undecidability of First Order Sentences in Theory of Free Groupoids*. Fund. Math. 43 (1956), s. 36—45.
28. *Wydział Matematyki, Fizyki i Chemii. Uniwersytet Mikołaja Kopernika 1945—1955*. Warszawa 1957, s. 116—122.
29. *Katedra Matematyki*. Tamże, s. 122—125.
30. *Matematyka ornamentu*. Warszawa 1957. s. 1—99.
31. *Problem modernizacji materiału programowego w zakresie matematyki w szkołach ogólnokształcących*. Sprawozd. z prac. Kom. Nauk. Wydz. Nauk Społ. PAN, 1958, s. 39—40.
32. *Problem modernizacji materiału programowego matematyki z zakresu szkoły ogólnokształcącej*. Matematyka 12 (1959), s. 46—55.
33. *Jak unowocześnić naukę matematyki w szkole*. Wiad. Mat. 4 (1950), s. 59—71.
34. *W sprawie reformy programów matematyki*. Nowa Szkoła, 1960, nr 10, s. 7—10.
35. *Uwagi w sprawie realizacji elementów analizy matematycznej w projekcie programu ramowego komisji PTM*. Matematyka 14 (1961), s. 217—221.
36. Recenzja książki: Hermann Weyl, *Symetria*. Wiadomości Matem. 5 (1962), s. 158—160.
37. *Über Tautologien in welchen keine Variable mehr als zweimal vorkommt*. Zeitschr. f. math. Logik und Grundlagen d. Math. 9 (1963) s. 219—228.
38. Recenzja książki: Andrzej Grzegorzcyk, *Zarys logiki matematycznej*. Wiadomości Matem. 7 (1964), s. 283—284.
39. Artykuł pt. *Liczba*. Encyklopedia Przyroda i Technika. Wyd. II Warszawa 1965.
40. *Katedra Matematyki. Uniwersytet Mikołaja Kopernika 1956—1965*. Toruń 1965, s. 77—79.
41. *On Formulas in which no Individual Variable Occurs more than twice*. Journal of Symbolic Logic. 31 (1966), s. 1—6.
42. Współpraca przy artykule A. Mostowskiego pt. *Der gegenwärtige Stand der Grundlagenforschung in der Mathematik*. Die Hauptreferate des 8. Polnischen Mathematikerkongresses vom 6. bis 12. September 1953 in Warschau.

Czesław Głombik

O restytucję logiki w Studiach Nauczycielskich

Wśród wielu form usługowych kursów filozofii, zwolna coraz trwalszą pozycję zyskuje dla siebie problematyka filozoficzna w Studiach Nauczycielskich w ramach tzw. „Wybranych zagadnień filozofii i socjologii”¹. Przedmiot w strukturze programowej Studiów Nauczycielskich pomyślany został przede wszystkim jako dyscyplina ogólnokształcąca, wzbogacająca swoimi treściami zawodowe przygotowanie nauczyciela, filozoficznie uogólniająca przy tym całokształt jego już zdobytej specjalistycznej wiedzy, doświadczeń i nawyków pedagogicznych.

Przy takim sposobie zakreślenia miejsca i roli „Wybranych zagadnień filozofii i socjologii” w pracy dydaktyczno-wychowawczej Studium, podstawowy cel nauczania tego przedmiotu sprowadzono do próby przybliżenia studiującą aktualnie żywej problematyki filozoficznej, skupionej wokół doniosłych spraw ludzkiej odkrywczości w działaniu i myśleniu i ciągle ponawianych wysiłków zrozumienia sensu człowieczego istnienia. Filozofia tak ukonstytuowana spełnia więc dla słuchacza rolę intelektualnego przewodnika, który po to tylko zaznajamia go z żywą filozoficzną myślą przeszłości i teraźniejszości, by tym pewniej wprowadzić go w umiejętność osobistego filozofowania i angażowania się w pasjonujące konflikty światopoglądowe i moralne współczesności. Przedmiotowi bowiem — poza jego rolą poznawczą, nadano równie wyraźnie zakreśloną funkcję wychowawczą. Idzie o to, by przedmiot uwrażliwiał na aktualne zagadnienia walki światopoglądowej, by pozwalał dostrzec skomplikowanie współczesnego frontu filozoficznych dociekań, by także ułatwiał studiującym uchwycenie różnic pomiędzy odmiennymi stanowiskami ideologicznymi — a przez to, by przyczynił się do myślowego pogłębienia ich własnych pozycji przekonaniowych, wdrażał do krytycyzmu i samokontroli w ocenie i głoszeniu własnych oraz przyjmowaniu sądów obcych.

Struktura elementów składowych przedmiotu nigdy nie była i nie jest jednorodna, oto bowiem pod określające pojęcie zagadnień filozoficznych podciągnięto sprawy różne, a bywało, że i dziś już odległe i wyobcowane ze swego pierwotnego pnia filozoficznego dziedzictwa. Zmienne

¹ Studia Nauczycielskie to wyższe wobec szkolnictwa średniego zawodowe uczenie kształcenia nauczycieli, o dwuletnim cyklu nauczania. Aktualnie spełniają rolę zakładów przygotowujących nauczycieli o dodatkowych, podwyższonych kwalifikacjach dla potrzeb szkolnictwa podstawowego.

były także organizacyjne ramy przedmiotu. Pierwotnie, czterosemestralny program nauczania obejmował w semestrze pierwszym elementarny kurs logiki, semestr drugi i trzeci poświęcono zagadnieniom ontologii, teorii poznania oraz tzw. filozofii społecznej, wreszcie semestr czwarty przeznaczono na konwersatorium z zakresu etyki. Tak pomyślany schemat programowy nie przetrwał jednak długo, ba — oszczędzono mu nawet możliwości wykazania swych zalet i braków w niezbędnej w takich wypadkach dłuższej praktyce realizacyjnej. Widać więc, że nie o walory schematu chodziło, ani też rzeczowe kryteria praktyki miano na uwadze, kiedy to i przedmiot godzinowo ograniczono i program zasadniczo zmieniono.

Zmiany nastąpiły w sytuacji wyznaczonej przez przyczyny dla przedmiotu zewnętrzne. Oto mianowicie, właściwe komórki Ministerstwa Oświaty stojąc przed koniecznością przystosowania siatek godzin Studiów Nauczycielskich do arbitralnie wyznaczonego limitu, uznały za niezbędne dokonać pewnych redukcji. Okrojeń godzinowych, a co za tym idzie — modyfikacji programowych, doznała więc i filozofia. Odtąd stała się przedmiotem trójsemestralnym w cyklu nauczania, z konieczności wiele gubiąc ze swej wcześniejszej kompozycji zagadnieniowej.

Ofiarą ministerialnych zabiegów kastracyjnych padła przede wszystkim i w zupełności logika — tej bowiem nie ograniczono, lecz z niej w przedmiotowym nauczaniu Studiów Nauczycielskich po prostu całkowicie zrezygnowano. Zrezygnowano zaś zapewne w oparciu o rozumowanie, iż mniejszym złym jest poświęcenie przedmiotu jedynie dopełniającego kwalifikacje pedagogiczne, aniżeli skreślenie bądź tylko ograniczenie dyscypliny z zakresu właściwej specjalizacji studiujących.

Podobny los spotkał etykę. Miano widać jednak więcej skrupułów przed jej kompletnym wyeliminowaniem, bo oto okrucy wiedzy etycznej starano się włączyć w kurs wybranych zagadnień filozofii marksistowskiej, mieszcząc je tam w formie trójtematycznego cyklu wykładowego pod generalizującym określeniem „Problemy moralne współczesności”. Nie zmienia to jednak podstawowego faktu o jednoznacznej wymowie: przedmiot zredukowano z czterech do trzech semestrów — eo ipso — zniesiono dotychczasowe konwersatorium z etyki, prowadzone właśnie w semestrze czwartym.

Przeprowadzone zmiany programowe przedmiotu nie ograniczyły się wyłącznie do skreśleń. O ile bowiem prawdą jest, że logikę i etykę dla innych celów poświęcono, to jednak rdzennie filozoficzną problematykę pozostawiono (acz w zmienionej koncepcji historyczno-zagadnieniowej, a nie jak dotąd systematycznej), nadto całość wzbogacono wiedzą socjologiczną, rezerwując dla zagadnień socjologii semestr trzeci. Wobec zmienionej sytuacji dokonano również konwencjonalnej korekty w nazewnictwie przedmiotu — odtąd przedmiot prowadzony jest w rejestrze dyscyplin wykładowych Studium Nauczycielskiego jako „Wybrane zagadnienia filozofii i socjologii”.

Piszący te słowa poczuwa się w części do odpowiedzialności za aktualny kształt programowy przedmiotu. Współudział w pracach redakcyjnych nad programem nie zwalnia jednak od troski o losy przedmiotu w sytuacji zagrożenia jego dotychczasowego „stanu posiadania”, nie odbiera również możliwości dalszych dopowiedzeń myśli, kiedy koncepcja dotychczasowa wydaje się objawiać ewidentne braki.

Godzi się więc przede wszystkim podkreślić, że z daleką niekorzyścią dla przedmiotu dokonano zeń eliminacji logiki. Wytworzony stan odbił się negatywnie na ogólnozawodowym oraz specjalizacyjnym przygotowaniu kandydatów do pracy pedagogicznej, pozbawiając ich tak niezbędnego składnika nauczycielskiej kultury, jak oglądy w słowie oraz dyscypliny i rzetelności w myśleniu. Wśród uczących przedmiotu, jak również w kołach zainteresowanych tą kwestią pedagogów oraz specjalistów innych dyscyplin naukowych, panuje przy tym przekonanie, że sytuacja w swych destrukcyjnych skutkach jest postępująca — daje się mianowicie zauważyć pogłębiający się proces językowego niedbalstwa i coraz częstsze są trudności w porządnym przeprowadzaniu podstawowych operacji logicznych: definiowania, klasyfikowania, uogólniania, wnioskowania. Bez tych umiejętności — że tylko do tych się ograniczymy — trudno zaś wyobrazić sobie kompetentnego w swym fachu nauczyciela, a tym więcej człowieka o ukształtowanej osobowości intelektualnej.

Roli logiki w zawodowym przysposabianiu nauczycieli poświęcono w literaturze polskiej wiele wysiłku argumentacyjnego. Sprawie tej oddali swe pióra nasi najbardziej reprezentatywni przedstawiciele tej nauki, zabierając wielokrotnie głos w licznych artykułach². Zgodność poglądów co do potrzeby usługowego kursu logiki w programach Studiów Nauczycielskich panuje również wśród szerokiego grona wykładawców tych uczelni — nigdzie bowiem, przynajmniej dotąd, nie spotkano się z jasno i jawnie sformułowanym sprzeciwem. Logika to pechowa jednak w praktyce szkolnej dyscyplina. Ciągłe niepewna swego losu, raz po raz zmusza swych przedstawicieli do ponawiania argumentacji o własnej przydatności. Zwróćmy więc raz jeszcze uwagę na niektóre przynajmniej momenty, wymagające uznania jej niezbędności w pracy nauczycielskiej.

Potrzeba logicznego doksztalcenia przyszłych nauczycieli wydaje się być określona głównie specyfiką zadań stojących przez Studiami Nauczycielskimi. Zadania te — świadomie upraszczając możliwy ich rejestr — sprowadzić można do następujących naczelnych: a) możliwie gruntownego przygotowania naukowego studenta w zakresie wybranej przez kierunkowej specjalności, b) takiego urobienia pedagogicznego, które warunkowałoby skuteczną pracę w zawodzie nauczycielskim, c) wychowania aktywnego społecznie obywatela o charakterystycznych i cenionych powszechnie znamionach osobowości socjalistycznej. Studia Nauczycielskie nie są więc powołane do przygotowywania zaawansowanych naukowo specjalistów w obrębie poszczególnych dziedzin wiedzy, winny natomiast produkować specjalistów szkolnych przedmiotów nauczania. A więc nie historyków — a nauczycieli historii, nie matematyków — a nauczycieli matematyki. Skoro tak, to wolno oczekiwać i wymagać, by nauczyciel nie tylko znał swój przedmiot, ale by umiał także o tym przedmiocie mówić w sposób dla otoczenia komunikatywny, jednoznaczny, przejrzysty i od-

² Znamienne i wysoce instruktywne w tej mierze są m. in. publikacje: K. A. J. d u k i e w i c z, *Logika, jej zadania i potrzeby w Polsce współczesnej*, *Myśl Filozoficzna*, nr 1—2/1951, s. 50—67; t e n ż e, *Co może zrobić szkoła dla podniesienia kultury logicznej uczniów*, *Nowa szkoła*, nr 2/1959, s. 2—8; T. C z e ż o w s k i, *O kulturze logicznej* [w:] *Odczyty Filozoficzne*, Toruń 1958, s. 271—279; T. K o t a r b i Ń s k i, *Rola logiki w kształceniu ucznia i nauczyciela*, [w:] *Sprawność i błąd*, Warszawa 1957, s. 16—28.

powiedzialny; by nauczając, czynił to w sposób rzeczowy i krytyczny, z pełną świadomością niezawodności argumentacyjnej twierdzeń wyznaczanych; by definiując, znał prawa tego zabiegu logicznego; by klasyfikując, orientował się w sposobach klasyfikowania i kryteriach poprawności tej operacji; by opisując, czynił to w sposób wierny i gruntowny względem opisywanego zjawiska, a nie dowolny i powierzchowny; by znał własności przynajmniej podstawowych stosunków logicznych i najprostszych związków międzydaniowych; by poprawnie wnioskował i rozumował, czułym będąc jednocześnie na pospolite uchybienia przeciwne tym sprawnościom. Krótko mówiąc — nauczycielowi, poza rzeczowym opanowaniem przedmiotu, niezbędna jest kultura logiczna, która wyposażając go w sprawność w myśleniu i słowie i wzbogacając w wiedzę w określonej dziedzinie, umożliwia pełne i najlepsze wykorzystanie wcześniejszych kwalifikacji, czyniąc nauczyciela dopiero przez to w pełni kompetentnym w swym rzemiośle.

Typ uczelni jeszcze z innych względów domaga się uznania niezbędności logiki w zawodowym przysposabianiu nauczycieli. Oto obserwacje wyniesione ze studenckich praktyk pedagogicznych wykazują, że próbne lekcje słuchaczy kończą się tym lepszym efektem pedagogicznym, im bardziej wyraźnie w toku lekcji uwidocznił się jej zorganizowany oraz uporządkowany plan myśli i działań. Słuchacz, a dalej nauczyciel, przygotowując taką lekcję musi się zastanowić, jaką postać logiczną jej nadać i jakie zastosować w niej sposoby logicznych działań. Przykładowo — na lekcji chemii punktem wyjścia w toku lekcyjnym będzie obserwacja kierowanego przez nauczyciela procesu chemicznego. Na podstawie obserwacji przeprowadzany jest następnie opis, który wydobywa elementy obserwowanego procesu bądź zjawiska, ważne z punktu widzenia sformułowanego przez nauczyciela celu. A więc w przypadku, gdy zebrane elementy opisu wskazują na podobieństwa i różnice w stosunku do innych, wcześniej poznanych zjawisk chemicznych, wtenczas dostarczają materiału przede wszystkim dla zabiegów definicyjnych. Kiedy zaś opis ustala głównie różnorakie prawidłowości zjawiska, wówczas prowadzi bezpośrednio do uogólnień w postaci znanych praw chemicznych. Otóż, by nauczyciel mógł wybrać i zastosować wspomniane operacje logiczne, musi wcześniej posiadać gruntową znajomość teoretyczną istoty, rodzajów i reguł poprawności procesów obserwowania, opisu, definiowania, uogólniania. A w tym bez logiki się nie obejdzie. Wykształcona kultura logiczna jest tu po prostu niezbędna.

Logika w warunkach szkolnych nie będzie się jednak sprowadzała do teoretycznej jedynie znajomości podstawowych operacji logicznych oraz swobodnego operowania fachową terminologią tej nauki. Logika szkolna zdaje się mieć bowiem znacznie pilniejsze zadania przed sobą, troszcząc się głównie o poprawność uczniowskich i studenckich pomysłów oraz komunikatywność ich wypowiedzi. Błędy popełniane przeciw rzeczowości myśli oraz jasności języka należą w praktyce szkolnej do najpospolitszych i najczęstszych uchybień. Bez wyjątku każdy z nauczających w Studiach Nauczycielskich mógłby tu posłużyć się własnym rejestrem zanotowanych studenckich wykroczeń. Jak często, skądinąd elokwentni studenci, pod pozorami łatwości wypowiedzania się, uprawiają jedynie najzwyczajniejsze gadulstwo, a poddani swoistemu naciskowi potoczności języka tworzą

wypowiedzi pozbawione ładu i składu, pełne natomiast chaosu. Jak często zdarzają się konspekty lekcyjne, w których trudno doszukać się przemysłanej, sensownej kompozycji i określonej zawartości rzeczowej. A prace dyplomowe — ile ich odrzucono tylko z braku odpowiedzialności w poszczególnych sformułowaniach czy wręcz językowego niedołęstwa? A zatem dbałość o precyzję słowa, o przejrzystą strukturę fragmentów i większych całości myślowych, o zachowanie postawy rzeczowej w dyskusjach oraz własnych dochodzeniach — oto niektóre tylko elementy logicznej sprawności w myśleniu i mowie, o których student zakładów nauczycielskich winien nie tylko być pouczony, ale których wagę sam powinien sobie uświadomić.

Uznając za bezsporną wartość tak pojętą kulturę logiczną w kulturze zawodowej i społecznej nauczyciela, niepodobna jednak niestety jej szerzyć przy aktualnym stanie struktury przedmiotowej i koncepcji programowej filozofii w Studiach Nauczycielskich. Upowszechnianie logiki w tym typie zakładów kształcenia nauczycieli wymaga bowiem rozwiązania i pewnych zagadnień organizacyjnych, i nie mniej istotnych ulepszeń programowych. Zagadnienia organizacyjne skupiają się wokół kwestii ponownego wprowadzenia do Studiów Nauczycielskich logiki jako przedmiotu nauczania. Zminimalizowany więc postulat wymaga bodaj tyle miejsca dla logiki, ile przedmiot ten posiadał pierwotnie jako pierwszosemestralna część składowa ówczesnych „Wybranych zagadnień filozofii”. Oszczędności czasowe w uczelniach pedagogicznych nie mogą być gromadzone kosztem logiki, jeżeli skądinąd nauczanie tradycyjnych przedmiotów programu szkolnego pragnie się przepoić autentyczną kulturą logiczną nauczyciela.

Z kolei zagadnienia programowe wymagają ciągłej pamięci o tym, że logika szkolna nie jest tym samym, co przedmiot specjalizacji studenta — nie jest więc dlań tym samym, co dyscyplina badawcza. Logika w warunkach Studiów Nauczycielskich ma charakter przedmiotu usługowego, to zaś wystarczająco określa jej funkcję pomocniczą wobec przedmiotów kierunkowych. Im winna służyć, licząc się z potrzebami korelacji z naukami matematycznymi, przyrodniczymi lub humanistycznymi. Program logiki w Studiach Nauczycielskich winien więc przede wszystkim być elastyczny, zezwalający na modyfikacje dyktowane czy to względami korelacji, czy też — co nie obojętne — osobistymi zainteresowaniami i możliwościami nauczających. Program ten nie może także stanowić kompilacji, złożonej z encyklopedycznych skrótów materiału rzeczowego z całokształtu zróżnicowanych, a równo traktowanych działów wiedzy logicznej. W praktyce szkolnej niepodobna nie liczyć się z różną użytecznością poszczególnych działów zagadnień logicznych, a tym samym z potrzebą zachowania właściwych proporcji między nimi. Tymczasem zaś były program logiki w Studiach Nauczycielskich ani nie liczył się z potrzebami korelacji, ani nie uwzględniał zawodowej specyfiki tych uczelni. Posiadał raczej nastawienie specjalistyczne, z tendencją do całościowego objęcia wiedzy logicznej, aniżeli był programem spedygogizowanym, eksponującym te zagadnienia, które posiadają praktyczną wartość w zawodzie nauczycielskim. Wyżej sformułowany postulat o restytucję kursu logiki w Studiach Nauczycielskich uzupełnia się przeto uwagą krytyczną dotyczącą programu takiego kursu. Poprzednio obowiązujący program winien ulec nowemu opracowaniu w celu przystosowania go do potrzeb nauczania niespecjalizacyjnego.

Logika w Studiach Nauczycielskich będzie bowiem zawsze przedmiotem usługowym i jako taka winna stać się głównie niezastąpionym składnikiem wykształcenia ogólnego i pedagogicznego studiujących. Merytoryczne zadania logiki w zakresie odkrywczosci naukowej pozostawmy innym, specjalnie powołanym ku temu placówkom. Tu wystarczą zadania wtórne tej nauki, sprowadzające się do propagowania szeroko pojętej kultury logicznej w kręgach nauczycielskich. Poznawcza i społeczna waga tych ostatnich zadań jest zaś bezsporna i pod pewnymi względami bodaj dorównująca naukowym potrzebom przyszłych nauczycieli w zakresie specjalności, którym się poświęcają. Krzewiąc bowiem kulturę logiczną uwrażliwia się przez to umysły na prawdę i fałsz, wyostrza krytycyzm wobec wszelkich doktryn i opinii, żądając dla nich rzeczowej argumentacji, a nie tylko jej pozorów, wdraża się do rzetelności w myśleniu i działaniu, przygotowując w sumie mocny fundament pod naukowy pogląd na świat.

Mieczysław Wallis

Międzynarodowe Stowarzyszenie Estetyki Empirycznej

W dniach 7 i 8 czerwca 1965 r. odbyło się w Paryżu I Międzynarodowe Kolokwium Estetyki Empirycznej. Kolokwium zorganizowane przez prof. Roberta Francès miało na celu zapoznanie słuchaczy z badaniami uczonych, stosujących do estetyki metody nauk humanistycznych, w szczególności psychologii, badaniami podjętymi w różnych krajach Europy i Ameryki. Wygłoszono na nim referaty następujące: M. Wallis (Uniwersytet Łódzki), Pojęcie pola semantycznego i jego zastosowanie do teorii sztuki; D. E. Berlyne (Uniwersytet w Toronto), Pomiary preferencji estetycznej; A. Molès (Uniwersytet w Strasburgu), Stosunki między estetykiem a nowymi środkami mechanicznymi sztuki; C. Genovese (Uniwersytet w Ferrarze), Estetyka empiryczna i psychopatologia ekspresji plastycznej. Elektroniczne metody i aparaty badawcze; R. Volmat (Uniwersytet w Besançon), Sztuczne psychozy u malarzy; R. W. Pickford (Uniwersytet w Glasgow), Trzej artyści o defektach widzenia barw; R. Francès (Centre National de Recherches Scientifiques, Paryż), Genetyczne i kulturowe odmiany kryteriów oceny dzieł malarskich; S. Ceccato (Uniwersytet w Mediolanie), Od kroniki do sztuki; G. Oleron (Ecole Pratique des Hautes Etudes), Czas decyzji i ocena estetyczna; I. L. Child (Yale University, New Haven), Badania psychologiczne nad obiektywnością wartości estetycznych; P. Barbaud (Centre National de Recherches Scientifiques, Paryż), Struktura i symulacja harmonii klasycznej i jej ewolucji; A. Wellek (Uniwersytet w Moguncji), Eksperymentalne badania porównawcze nad prawidłowym ujmowaniem muzyki tonalnej i dwunastotonowej; P. Fraisse (Uniwersytet Paryski), Struktura czasowa ruchów rytmizowanych i kompozycji muzycznych; W. J. Levelt, Wymiary w percepcji interwałów muzycznych.

Na Kolokwium uchwalono założenie Międzynarodowego Stowarzyszenia Estetyki Empirycznej (Association Internationale d'Esthétique Expérimentale, International Association of Empirical Aesthetics, Internationale Gesellschaft für Empirische Aesthetik, Associazione Internazionale di Estetica Empirica), mającego „skupiać specjalistów z różnych krajów, interesujących się badaniami estetycznymi uprawianymi za pomocą metod nauk humanistycznych (psychologii, socjologii, językoznawstwa itd.), metod opartych na obserwacji kontrolowanej, formalizacji matematycznej i weryfikacji eksperymentalnej”. Na przewodniczącego Stowarzyszenia wybrano prof. R. Francès, na sekretarza dra François Molna-

ra, na przewodniczącego honorowego prof. Etienne Souriau. Stowarzyszenie ma swą siedzibę w Instytucie Estetyki i Nauk o Sztuce Uniwersytetu Paryskiego.

Stowarzyszenie ma urządzać, przynajmniej co trzy lata, Międzynarodowe Kongresy Estetyki Empirycznej. Drugi z tych Kongresów (Kolekwium z 1956 r. uznano za I Kongres) ma się odbyć w Italii, kolejno w Rimini, Verrucchio i Ferrarze, w dniach od 17 do 19 września 1966 r. Na Kongres zgłoszono 35 referatów z krajów europejskich, Stanów Zjednoczonych AP i Kanady. Podzielono je na działy następujące: estetyka ogólna, estetyka malarstwa, estetyka muzyki, estetyka przemysłowa, aparaty badawcze.

Estetyki Empirycznej

W dniach 7 i 8 czerwca 1965 r. odbyło się w Paryżu I Międzynarodowe Kolekwium Estetyki Empirycznej. Kolekwium zorganizowane przez prof. Roberta Francisa miało na celu zapoznanie słuchaczy z badaniami i pracami, stosującymi do estetyki metody nauk humanistycznych, w szczególności psychologii; badaniami podjętymi w różnych krajach Europy i Ameryki. Wygłoszono na nim referaty następujące: M. Wallis (Uniwersytet Edynburski): Pojęcie pola semantycznego i jego zastosowanie do teorii sztuki; D. E. Berlyne (Uniwersytet w Toronto): Pomiar preferencji estetycznej; A. Mohs (Uniwersytet w Strasburgu): Stosunki między estetyką a nowymi środkami mechanicznymi sztuki; C. Genovese (Uniwersytet w Ferrarze): Estetyka empiryczna i psychopatologia ekspresji plastycznej; Elektryczne metody i aparaty badawcze; R. Volant (Uniwersytet w Beaugon): Sztuczne psychozy u malarzy; R. W. Pickford (Uniwersytet w Glasgow): Trzy artykuły o defektach widzenia barwy; R. Francis (Centre National de Recherches Scientifiques Paryż): Genetyczne i kulturowe odmiany kryteriów oceny dzieł malarskich; S. Cecato (Uniwersytet w Mediolanie): Od kroniki do sztuki; G. Orlon (Ecole Pratique des Hautes Etudes): Czas decyzji i ocena estetyczna; I. L. Child (Yale University, New Haven): Badania psychologiczne nad obiektywnością wartości estetycznych; P. Barbaud (Centre National de Recherches Scientifiques Paryż): Struktura i synteza harmonii klasycznej i jej ewolucji; A. Wellek (Uniwersytet w Moguncji): Eksperymentalne badania porównawcze nad prawidłowym ujęciem muzyki tonalnej i dwunastotonowej; P. Fraissinet (Uniwersytet Paryski): Struktura czasowa ruchów rytmicznych i koncepcji muzycznych; W. J. Levelt: Wymiarzy w percepcji interwałów muzycznych.

Na Kolekwium uchwalono założenie Międzynarodowego Stowarzyszenia Estetyki Empirycznej (Association Internationale d'Esthétique Experimentale, International Association of Empirical Aesthetics, Internationale Gesellschaft für Empirische Ästhetik, Associazione Internazionale di Estetica Empirica), mającego, mającego, skupiać specjalistów z różnych krajów, interesujących się badaniami estetycznymi uprawianymi za pomocą metod nauk humanistycznych (psychologii, socjologii, językoznawstwa itd.), metod operacyjnych i obserwacji kontrolowanej, formalizacji i testowania i weryfikacji eksperymentalnej. Na przewodniczącego Stowarzyszenia wybrano prof. R. Francisa, na sekretarza dra François Mohsa.

Recenzje i sprawozdania

Philosophisches Wörterbuch begründet von Heinrich Schmidt, siebzenhnte Auflage durchgesehen, ergänzt und herausgegeben von Georgi Schischkoff (Kröners Taschenausgabe, Band 13. Alfred Kröner Verlag, Stuttgart, s. VIII + 676, Cena w opr. 15 DM).

Ten, chyba najlepszy dziś w swoim rodzaju, podręczny słownik filozoficzny, ciągle udoskonalany w kolejnych wydaniach począwszy od roku 1912, w którym ukazał się po raz pierwszy, liczy już siedemnaście wydań, w tym siedem od 1951 r., tj. od czasów powojennych. Podaje nie tylko objaśnienia terminów filozoficznych, lecz także informacje bio- i bibliograficzne, odnoszące się do filozofów dawnych i współczesnych (z uwzględnieniem Wschodu), krótkie zarysy historyczne filozofii poszczególnych narodów (m. in. także filozofii polskiej), wiadomości o czasopismach i organizacjach filozoficznych, sięga w obszary graniczne antropologii, biologii, fizyki, socjologii i in., a na końcu posiada tablicę chronologiczną, w której zostały zestawione najważniejsze w historii filozofii daty, począwszy od starożytności. Zakres informacji, uwzględniający w dawniejszych wydaniach przede wszystkim stosunki niemieckie, w wydaniach ostatnich staje się coraz bardziej międzynarodowy. Informacje są w każdym wydaniu rewidowane i uzupełniane, a obecny redaktor, który jest zarazem redaktorem kwartalników „Zeitschrift für philosophische Forschung” oraz „Philosophischer Literaturanzeiger” a także jednym z czynnych organizatorów współczesnego życia filozoficznego w Niemieckiej Republice Federalnej, prosi w przedmowie użytkowników słownika o wskazanie poprawek i uzupełnień.

Obecne wydanie zostało znacznie rozszerzone i liczy 2850 haseł; dołączono m. in. 70 nowych haseł osobowych, informujących o współczesnych pisarzach filozoficznych w różnych krajach.

Pożądane poprawki i uzupełnienia do następnego wydania, jakie się nasuwają przy przeglądaniu słownika, dotyczą przede wszystkim działu logiki i metodologii, który jest stosunkowo słabiej opracowany. Nie stoją na wysokości dzisiejszego stanu wiedzy hasła takie, jak *Axiom*, *Axiomatik*, *Deduktion*, *Definition*, *Kontraposition*, *Kontradiktorisch*, *Relation*; wymagają one unowocześnienia. Warto by dołączyć hasło *allo- und idiogenetische Urteilstheorie*, związane z Brentanowskim rozróżnieniem w teorii sądów (Hillebrand, *Die neuen Theorien der kategorischen Schlüsse*, 1891. W dziale nazwisk uderza brak niektórych wybitnych nazwisk: w filozofii angielskiej z dawniejszych Jevons, ze współczesnych Ayer, Ross, Ryle; w filozofii francuskiej Souriau, we włoskiej Calogero, Castelli, Guzzo; w hiszpańskiej Marias. W filozofii polskiej

należałoby zamienić Hoene-Wrońskiego na Augusta Cieszkowskiego, jako bardziej reprezentatywnego przedstawiciela mesjanizmu. Wśród organizacji filozoficznych trzeba by wprowadzić hasła dla Międzynarodowych Kongresów Filozoficznych, Międzynarodowej Federacji Towarzystw Filozoficznych oraz Międzynarodowego Instytutu Filozoficznego.

Tadeusz Czeżowski

Dr MICHAEL LANDMANN: *Philosophische Anthropologie. Menschliche Selbstbedeutung in Geschichte und Gegenwart*. Berlin, Walter de Gruyter a. 60. Sammlung Göschen Bd 156/156a, 1964, s. 224, cena 5,80 DM

Kiedy wraz z rozpowszechnieniem teorii Kopernika i Darwina zachwiało się przekonanie, że ziemia znajduje się w środku świata, a ludzie i zwierzęta są odrębnymi gatunkami, wielu filozofów poczuło się dotkniętych w ich ludzkiej godności. A tymczasem obrona wyższości człowieka nad zwierzętami stała się tym trudniejsza, że nauka w ogóle nie chciała operować pojęciami wyższości i większej wartości jednych istot w porównaniu z innymi, uważając te pojęcia, na równi z zabarwieniem uczuciowym, za wysoce relatywne i subiektywne. Dopiero gdy z początkiem wieku XX zabarwienie uczuciowe wydało się niektórym równie doniosłe jak różne cechy pierwotne i wtórne, mogła się odrzucić nauka o zaszczytnym i odrębnym stanowisku człowieka w świecie.

Zarys tej nauki zwanej antropologią filozoficzną znajdujemy w niewielkiej książeczce prof. Michała Landmanna, wydanej w zbiorze Göschen. Zdaniem autora, antropologia filozoficzna zajmuje się podstawowymi właściwościami człowieka, które go różnią od innych bytów. Człowiek przede wszystkim nie ma bytu skończonego i niezmiennego. Równocześnie bowiem z poznaniem człowieka przez siebie samego zmienia się on sam, jego rodzina i społeczeństwo, religia, sztuka i nauka. Że człowiek nie tylko po prostu jest, ale o sobie się pyta i siebie interpretuje, odpowiada najgłębszej konieczności istoty, która musi siebie stwarzać i potrzebuje wzoru, wedle którego stwarzać się powinna. Naturalistyczny obraz własny jako zwierzęcia mądrego nie odpowiada już człowiekowi. Niepewny swej drogi człowiek zadaje sobie pytanie: skąd i dokąd?

Walcząc zaś o nowe pojmowanie siebie, o nowy swój sens, człowiek walczy też o przyszłą formę. Dla współczesnej antropologii więc człowiek jest podmiotem nie tylko poznania, ale i bytu.

W antropologii filozoficznej długi czas dominowały poglądy religijne, które zakładają zasadnicze podobieństwo między Bogiem i człowiekiem, antropocentryzm, skażenie przez grzech pierworodny i zbawienie przez łaskę oraz nieśmiertelność duszy. Według Arystotelesa nieśmiertelność przysługiwała przede wszystkim rozumowi, rozum zaś powinien panować nad uczuciami. Według Hegla w rozumie ludzkim świat dochodzi do samouświadomienia, dzięki czemu człowiek staje się koroną stworzenia. Zdarzały się też próby umniejszania znaczenia rozumu. Wskazywano na zależność rozumu od bardziej elementarnych warstw bytu, przy czym materializm mechanistyczny pojmował ducha i duszę na wzór materii, biologizm zaś — jako życie pewnego rodzaju. Dla Schopenhauera świat i człowiek to nie duch i rozum, ale wola domagająca się iluzji.

Zdaniem Marksa, byt określa świadomość, a sztuka, religia i filozofia pierwotnie nie dążą do prawdy, ale pragną sankcjonować ekonomiczną społeczną i polityczną przewagę klasy panującej. Dopiero w społeczeństwie bezklasowym ma nastąpić faza teoretyczna. Także Freud umniejszał znaczenie ducha i rozumu, sprowadzając je do seksualizmu i wykazując dominującą rolę motywów nieracjonalnych w życiu człowieka. Klages zaś, podobnie jak Lessing, przeciwstawia ducha i życie jako dwa pierwiastki wrogie i ubolewa, że duch wdiera się w bardziej wartościowe i bardziej bezbronne okolice duszy, aby je zniszczyć i ozięblić. Przytoczywszy różne te opinie autor na obronę rozumu dodaje, że dziełem jego jest przede wszystkim ideacja, czyli ujmowanie istoty (*Wesensschau*), a ponadto klasyfikacja, subsumpcja, definicja i wnioskowanie, a także poznanie indywidualne, poznanie przyczyn rzeczy, analiza i synteza. Niezmiernie doniosłą funkcją rozumu jest myślenie twórcze. Rozum jest też tym znamieniem (*anthropinon*), które różni człowieka od zwierząt.

W porównaniu bowiem ze zwierzętami człowiek odznacza się mniejszym wyspecjalizowaniem, w każdym zaś środowisku umie stwarzać sobie dogodne warunki życiowe, nie będąc zmuszonym do zmiany własnego gatunku. Autor przypuszcza, że celem przyrody było właśnie stworzenie istoty, która mogłaby dostosowywać się do różnych warunków i dlatego człowiek począł się ostatni. Stąd też i rytm wzrostu jest inny u człowieka niż u zwierzęcia. Człowiek rodzi się o wiele mniej ukształtowany niż zwierzę, ale też żyje odpowiednio dłużej. W przeciwieństwie do zwierząt człowiek interesuje się światem bezinteresownie, a nie tylko tyle, ile wymaga bezpośrednie zaspokojenie jego potrzeb. Człowiek ma oczy otwarte i na świat atomów, i na odległe gwiazdy. Dlatego też i jego poznanie jakościowo różni się od poznania zwierzęcego.

Nie mając wyspecjalizowanych instynktów, człowiek nieraz gorzej orientuje się w otoczeniu niż zwierzę, ale pomagają mu pojęcia utworzone przez niego i przez innych ludzi, a utrwalone w języku i kulturze. Co prawda człowiek, uzupełniając się sam, narażony jest na błąd i może stać się bardziej zwierzęcy niż jakiegokolwiek zwierzę. Ponieważ człowiek musi szukać sam siebie, wiecznie jest niezadowolony i do czegoś dąży. Zdaniem Heideggera człowiek rzutuje siebie w przyszłość i następnie podąża za swym rzutem. Według Sartre'a jednak człowiek jest jedynym bytem, którego esencja, czyli plan, pomysł lub idea, nie wyprzedza egzystencji. Ani bowiem Bóg nie stworzył człowieka na obraz i podobieństwo swoje, ani nikt inny nie począł w sobie beczasowej idei człowieka, który stwarza się sam i taki, jakim chce być, podąża w dziewiczą przyszłość. Choć człowiek jest niejako skazany na wolność, choć obarcza go ona wielką odpowiedzialnością za błędy popełniane, to jednak wolność jest podstawą godności człowieka.

Wielką zasługą autora jest, że z powodzi na wpół poetyckich, na wpół anachronicznych rozważań nad istotą człowieka, wybrał te tylko, które uważał za najbardziej istotne. Z jego książeczki można dowiedzieć się niejednego interesującego szczegółu z dziejów myśli ludzkiej. Charakterystyczne są choćby takie tytuły rozdziałów: religia jako definiens człowieka, człowiek jako imago Dei, felix culpa Judasza, prohominizm Feuerbacha, postulowany ateizm Schelera, człowiek jako alter Deus, nobilitas ingenita, autonomia i autarkia ducha, gloryfikowanie i detronizowanie rozumu, homo divinans jako animal metaphysicum, libido jako primum movens, homo hominans jako twórca homo hominatus. Jednakowoż czytając referowane poglądy, trudno oprzeć się wrażeniu, że dziś już nie mogą one pomnożyć niczyjej wiedzy ani skłonić kogokolwiek do pole-

miki z nimi. Rozważania o roli rozumu, uczucia i o ich wzajemnym stosunku wyglądają na poetycką personifikację, a gdy mowa jest o samym człowieku, nie bardzo wiadomo, czy chodzi o wszystkich ludzi bez wyjątku, czy też o tych tylko, którzy zasługują na zaszczytne miano człowieka. Tłumacząc, dlaczego zwierzę żyje krócej niż człowiek, autor zdaje się zapominać o zółwiach i rybach, które mogłyby się poszczycić dłuższym żywotem od człowieka, gdyby umiały pisać filozoficzne rozprawy, i gdyby w dłuższym życiu znajdowały pretekst do wyższości i dumy. Dla kogoś, kto zadanie nauki upatruje w obiektywnym opisie rzeczywistości i sądzi, że jest to możliwe tylko pod warunkiem powstrzymania się od subiektywnych ocen, antropologia filozoficzna wykracza poza ramy właściwej nauki.

Tadeusz Witwicki

MARTIN HEIDEGGER: *Lettre sur l'humanisme*. Wstęp napisał Roger Munier, Aubier, Éditions Montaigne, Paris 1964, s. 189*.

Rozprawa Martina Heideggera¹ nazwana „Listem o humanizmie”, jest reprezentatywna dla współczesnego egzystencjalizmu. Heidegger zrywa z tradycyjnymi pojęciami filozoficznymi, wprowadza zaś na to miejsce swoje słownictwo, zaczerpnięte z terminologii języka potocznego. Zwraca także uwagę, że rozmaite poglądy zmieniają się od epoki do epoki, dlatego też należy konstruować nowe pojęcia. Niezwykle charakterystyczna z tego punktu widzenia jest następująca wypowiedź: „Od dawna ludzie nie mają zaufania do różnych ...izmów, ale opinia publiczna domaga się ciągle ukucia nowych pojęć. I trzeba być zawsze gotowym do zaspokojenia tego zapotrzebowania” (s. 34). Wyjątkiem jest tu problem humanizmu. Według Heideggera postawione pytanie, jak na nowo określić sens słowa „humanizm”, świadczy tylko o zamiarze zachowania samego pojęcia.

Jest rzeczą niemożliwą zająć się bardziej szczegółową charakterystyką recenzowanej pracy², gdyż musiałaby ona przekroczyć ramy niniejszej recenzji. Warto natomiast zastanowić się bliżej nad postawionym przez Heideggera pytaniem, jak określić istotę człowieka? Po przeprowadzeniu na ten temat bogatej analizy historycznej Heidegger wyróżnia dwa współczesne kierunki humanizmu:

* Zob. *Ruch Filoz.*, t. XXIV, s. 120b (Red.).

¹ Urodził się w 1889 r. Pierwotnie kształcił się na scholastycznej lekturze u jezuitów, następnie studiował pod kierunkiem Rickerta, w 1915 r. zetknął się z Husserlem, po którym objął katedrę uniwersytecką we Fryburgu (1928 r.). Nie przyjął jednak metody transcendentalnej ani subiektywizmu husserlowskiego. Język Heideggera na skutek unikania abstrakcyjności i metafor oraz dążenia do bezwzględnej dosłowności jest bardzo trudny w przyswojeniu. Jak powiada L. Kołakowski, każdy przekład Heideggera na inny język jest nieuchronnie interpretacją. Cytaty podane w recenzji przełożono z tekstu francuskiego, aby uniknąć jednak nieścisłości, porównano je następnie z tekstem niemieckim. Dobrze się więc stało, że w recenzowanej książce obok przekładu francuskiego zamieszczono oryginał niemiecki.

² Interesującą i obszerniejszą charakterystykę tego tematu zawiera książka pt. *Filozofia egzystencjalizmu* ze wstępem Z. Kołakowskiego i K. Pomiana, Warszawa, 1965, s. 245—293.

1) marksistowski, scharakteryzowany przez niego następująco: Marks żąda, aby „człowiek ludzki” był znany i został poznany. Odnajduje on tego człowieka w „społeczeństwie”. Człowiek społeczny jest według niego człowiekiem prawdziwym (*naturel*). W społeczeństwie „natura” człowieka, to jest całość kształtu jego potrzeb życiowych (odżywianie, ubranie, rozmnażanie się, ekonomiczne potrzeby) jest równomiernie zabezpieczony (s. 44);

2) humanizm religijny (nazwany chrześcijaństwem), który według słów Heideggera widzi humanistyczną istotę człowieka (*l'humanitas de l'homo*) w wyznaczeniu mu granicy wiary w jednego Boga. W historii Objawienia i oddawania czci człowiek jest człowiekiem jako „dziecko Boga”, który odpowiada tylko na apel Ojca w Chrystusie. Człowiek nie jest więc z tego świata, tak samo jak został wymyślony świat teoretyczno-platoński, dla którego świat rzeczywisty był tylko przemijającym bytem (s. 44, 46).

Heidegger nie przyjmuje żadnego z wymienionych kierunków, ale daje własną definicję humanizmu: człowiek jest w jego koncepcji punktem wyjścia, realizatorem idei humanizmu oraz bytem pierwotnym i ostatecznym. Humanizm heideggerowski wiąże się ściśle z jego swoistą koncepcją „bytowania ludzkiego jako bytowania zwróconego ku sobie”. Do tego problemu powrócimy w dalszych naszych rozważaniach, obecnie omówimy definicję humanizmu ukutą przez Heideggera: »W ogólności przez humanizm rozumiemy wysiłek skierowany na to, aby pozwoić człowiekowi być wolnym, co leży w interesie całej ludzkości, gdyż w wolności tej człowiek odnajduje swoją godność. Dlatego humanizm rozróżnia się według koncepcji „wolności” i „natury” człowieka. W ten sposób rozróżnia się również sposoby jego realizacji« (s. 48).

Można bowiem tak czy inaczej określać humanizm, wydobywać ten lub inny jego aspekt czy funkcję społeczną³, ale wartościowe i racjonalne elementy w koncepcji Heideggera polegają na tym, że centralną sprawą jest człowiek, jego natura (bez żadnych ubocznych dodatków) i wolność. Jakże różny jest więc od postaci humanizmu Heideggera, humanizm chrześcijański, który wypływa z wiary w nakazy religii, a nie z określonych wartości społecznych, które u Heideggera są szczególnie mocno uwypuklone i podkreślone. Przyjmując koncepcję bytu ludzkiego jako zjawiska pierwotnego, Heidegger wysuwa na plan pierwszy wspólne kryteria humanizmu. „Chociaż różne są modele humanizmu, jeśli chodzi o cel, podstawę, środki realizacji i przyjętą koncepcję doktrynalną, to jednak mają one ten element wspólny, że humanizm człowieka zdeteminowany jest (oczywiście w różnych interpretacjach) przez naturę, historię i rzeczywistość” (s. 48, 50). W pewnym sensie i humanizm religijny, niezależnie od formy i treści, sformułował cele same w sobie słuszne i szlachetne, dlatego według Heideggera „w szerokim sensie chrześcijaństwo jest również jakimś humanizmem o tyle, c ile w jego doktrynie wszystko jest podporządkowane zbawieniu duszy (*salut de l'âme*) człowieka oraz o ile historię ludzkości ujmuje się w ramach historii na obraz i podobieństwo Boże (s. 48). Na tle tych rozważań Heidegger powiada, że: „humanizm Marksa nie potrzebuje żadnego powrotu do starożytności ani do średniowiecza, tak samo jak humanizm Sartre'a, który występuje pod mianem egzystencjalizmu” (s. 48).

³ Słusznie podkreśla A. Schaff, że alienację można przezwyciężyć na drodze „humanizmu walczącego”, aby świat ludzki, w którym panują rzeczy, przekształcić w świat ludzki, w świat wolnych ludzi, którzy świadomie kształtują swe losy i dla których najwyższym dobrem jest człowiek — A. Schaff, *Marxizm a jednośćka ludzka*, Warszawa, 1965, s. 237 i n.

Interesujące są rozważania Heideggera w kwestii bytu ludzkiego, który jest głównym przedmiotem analizy. Byt ludzki powiązany jest ze światem zewnętrznym. Istnienie rzeczywistości nie jest dla Heideggera problemem⁴. Byt ludzki (istota) ma według swego przeznaczenia wziąć brzemię swej esencji. Wziąć ciężar jakiejś „rzeczy”, lub jakiejś „osoby” w ich naturze (*Wesen*) oznacza to lubić je i pragnąć ich. To pragnienie (*Mögen*) jest esencją siły, która może spowodować rozwinięcie się czegoś w jego przeznaczeniu. Przekształcenie jakiejś rzeczy oznacza zachowanie jej w swoim elemencie, zachowanie jej istoty. Jeśli myśl znajduje się u schyłku, wynagradza tę stratę przez zapewnienie sobie Τεχνη, jako instrumentu wyszkolenia, aby stać się wkrótce szkolnym zajęciem, a później zajęciem kulturalnym. W ten sposób filozofia staje się techniką tłumaczenia przyczyn wyższych. Współzawodnictwo w takim uprawianiu filozofii przejawia się w formułowaniu różnych „izmów”, wówczas się więcej nie myśli, lecz tylko zajmuje się „filozofią” (s. 36, 38). Heidegger lekceważąc odnosi się do wszelkiej metody filozofowania, do jakichkolwiek — jak powiada — „izmów (co ujawniło się szczególnie mocno w późniejszym okresie jego twórczości), na rzecz skromnego myślenia ludzkiego, w którym byt ludzki zdolny ma być do przysłuchiwania się głosowi bytu samego. »Oto czego nam potrzeba we współczesnym świecie — woła Heidegger — mniej filozofii a więcej poświęcenia, więcej uwagi myśli ludzkiej, mniej literatury, a więcej staranności i uwagi słowom jako takim. Myśl przyszłości nie będzie więcej filozofią, gdyż od samego początku swego powstania byłaby metafizyką, a pojęcie to jest tożsame z filozofią. Myśl przyszłości nie będzie mogła także więcej — jak określił to Hegel — stać się „mądrością samą w sobie”, która przybiera kształt wiedzy absolutnej. Ale myśl zejdzie z powrotem (*redescendra*) do skromności swojej tymczasowej istoty ludzkiej. Myśl będzie przypominała język w jego prostym wyrazie. Język (*langage*) będzie więc językiem bytu, tak jak chmury są chmurami nieba« (s. 172).

W rozważaniach o ludzkim bytowaniu Heidegger posługuje się pojęciami języka codziennego, unika abstraktów i metafor. Człowiek (byt ludzki) istnieje w świecie zewnętrznym i jest zdolny do osiągnięcia swoich celów oraz poznania prawdy. Heidegger powiada: „Godność człowieka polega na tym, że dzięki swej istocie może on odkryć prawdę, której jest jednocześnie strażnikiem. Człowiek w swym bycie historyczno-ontologicznym jest z nim tożsamy, po prostu zamieszkuje w nim i na tym polega istota jego egzystencji” (s. 108). Z drugiej jednak strony człowiek może zatracić swą autentyczność, gdyż byt ludzki doświadcza w codziennym życiu swojej obcości wobec świata i jeśli nie odkrywa prawdy o sobie samym, to następuje jego upadek, odsłania się wówczas przed człowiekiem jego nicość. „Treścią unicestwienia istoty jest to, co nazywam nicością” — powiada Heidegger. I dalej: „Wobec tak istotnego uczucia jakim jest bezdomność (*absence de patrie*) którą współczesny człowiek odczuwa w sensie historyczno-ontologicznym, przeznaczeniem człowieka (obecnie jak i w przyszłości) jest odkrycie prawdy o bycie (*vérité de l'Être*) i wkroczenie na drogę ciągłego odkrywania tej prawdy, wyznaczonej przez przeznaczenie” (s. 106).

Byt ludzki — według Heideggera — jest danym sobie w świecie, jednak

⁴ W swej pracy pt. *Słowo Nietzschego: Bóg umarł*, 1929, s. 3, Heidegger opowiada się za światem ludzkim, ujętym historycznie w sensie wyniku i dalszego rozwoju historii. W tym świecie człowiek współcześnie istnieje i jest rezultatem historii.

stała dwuznaczność codziennego bytu ukrywa przed człowiekiem jego rzeczywisty los. Stąd próby dążenia, aby sam byt ujawnił się ludzkiej egzystencji, aby człowiek „zamieszkał” w bycie. Oto charakterystyczny wywód Heideggera: „Myśl dąży do skonstruowania własnego siedliska bytu, dzięki czemu byt rozporządza za każdym razem istotą człowieka i nakazuje trzymać się prawdy bytu”. Tak więc poprzez byt ludzki możliwe jest dotarcie do samego bytu.

Najwartościowsza część pracy jest ta, w której Heidegger ustosunkowuje się do marksistowskich propozycji teoretycznych. Wydaje się celowe przesłedzenie, jakie miejsce zajmuje marksistowska koncepcja jednostki ludzkiej w stylu myślenia Heideggera, tym bardziej że nie jest to sprawa autonomiczna, lecz szerszy aspekt interesującego nas tu nurtu filozoficznego. Problem, który nosi nazwę „alienacja”, wynikał u Heideggera bynajmniej nie przypadkowo. Alienacja i jej przezwyciężenie jest istotnie dla Heideggera najważniejszym problemem historyczno-społecznym. „To co Marks, wychodząc od Hegla, wniósł istotnego do alienacji człowieka, zakorzenia się dziś znowu w formie braku ojczyzny człowieka współczesnego. Marks, badając dalej problem alienacji, ustalił bardzo istotny wymiar historii, dzięki czemu marksowska koncepcja historii przewyższa wszystkie inne. Ani Husserl, ani jak dotąd Sartre nie zauważyli, że najistotniejszą częścią historii jest byt. Ani fenomenologia, ani egzystencjalizm nie mogą dojść do tej tezy, na gruncie której staje się możliwy owocny dialog z marksizmem” (s. 102). Autor akcentuje tu odmienne i rzeczywiście wartościowe postawienie zagadnienia przez Marksa. Bo skoro alienacja — jak powiada Heidegger — jest centralnym wymiarem historii, rozwoju jednostki i stosunków międzyludzkich, to sprawa pełnej i prawdziwej osobowości ludzkiej zależy w pierwszym rzędzie od historii, rozumianej jako wyraz realnych stosunków społecznych, i dlatego właśnie historii wiążącej się z realnymi problemami.

Marks, według określenia Heideggera, dokonał prawdziwego odkrycia naukowego, wtapiając problem alienacji w wymiar historii. Heidegger wydobywa jeszcze inne podstawowe znaczenie marksistowskiej koncepcji społeczeństwa ludzkiego, podkreśla, że sam człowiek jest produktem procesu pracy, produktem społecznym, o czym „nie można zapominać, gdyż zapomina się wówczas o prawdzie samego bytu”. Znamienne bardzo dla rozważań Heideggera jest zaakcentowanie wulgaryzacji marksizmu. „Aby rozpocząć dialog z marksizmem, trzeba się najpierw pozbyć naiwnych przedstawień o marksizmie oraz odpiernania zarzutów, które wcale do niego nie docierają. Istota materializmu nie polega na afirmacji tego wszystkiego, co jest materia, ale na przyjęciu założenia, zgodnie z którym wszystko, co istnieje, jest wynikiem twórczej pracy ludzi [...] właściwa treść materializmu polega na przyjęciu tej techniki pracy (*l'essence de cette technique*), o której prawdę powiedziawszy dużo napisano, ale wcale tego problemu nie przemyślano. Technika ta jest w swej istocie przeznaczeniem historyczno-ontologicznym, o którym nie można zapominać, gdyż zapomina się wówczas o prawdzie samego bytu” (s. 104). Szczególnie wartościowe jest tu powiązanie antropologii filozoficznej ze statusem „historyczno-ontologicznym” jednostki, oznaczającym dla Heideggera, że na gruncie marksistowskiej koncepcji jednostka ludzka jest produktem „techniki pracy”, dodajmy od siebie, jest częścią przyrody i społeczeństwa i to właśnie określa jej status historyczno-ontologiczny.

Po omówieniu niektórych zagadnień związanych ze stosunkiem do teorii marksistowskiej, wyciąga Heidegger wniosek natury ogólniejszej. Powiada, że

»można zajmować różne stanowiska w stosunku do doktryny komunistycznej, jak i do tego, co ją scala i tworzy w ogólnym planie historii świata, ale jest rzeczą pewną, że w komunizmie wyraża się podstawowe doświadczenie ostatniego okresu historycznego. Ten, kto dostrzega w komunizmie tylko „partię” lub „światopogląd”, myśli po prostu w sposób bardzo ograniczony« (s. 104). Takie sformułowanie nie jest bynajmniej przypadkowe, wynika ono m. in. z odrzucenia starych ujęć teoretycznych, a pojawienie się nowych zjawisk społecznych jest realnym powodem dokonania twórczej analizy i poszukiwania nowych uogólnień; dlatego wzrasta zainteresowanie różnymi aspektami marksizmu. Z drugiej zaś strony stosunek do marksizmu nie jest jednolity, można często spotkać wypaczanie jego obrazu — przed czym przestrzega właśnie Heidegger; w tej sytuacji tezy tego wybitnego racjonalisty nabierają szczególnego znaczenia.

Z naszkicowanej wyżej tematyki wynika podstawowa metodologiczna teza filozofii Heideggera: człowiek zmierzając ciągle do poznania prawdy bytu, doświadcza swoje wyobcowanie się wobec świata, gdyż byt maskuje swój rzeczywisty los, a zarazem język, jakim posługuje się jednostka ludzka, może spowodować, że świat stanie się tylko formą jej „własnej machinacji”. Ale Heidegger jest zdania, że myśl wypowiedziana zawiera oczywiście niewyrażone słowo bytu, które musi być jednak w końcu wypowiedziane (s. 164). W tym właśnie założeniu należy dopatrywać się odejścia od „tradycyjnego” uprawiania filozofii. Heidegger chce powiązać filozofię z autentycznym bytem ludzkim, spójnym ze światem⁵, szeroko zajmuje się problemami bytu ludzkiego, formułuje swe myśli w oryginalnym stylu, stanowiącym charakterystyczną cechę jego filozofii, która jest bardzo sugestywną, choć nie zawsze jasno wyrażoną koncepcją. Warto na zakończenie przytoczyć wypowiedź charakterystyczną dla egzystencjalizmu, pomimo że Heidegger nie stosuje tej nazwy wobec swej filozofii, tak jak odrzuca również samo pojęcie filozofii: „Ważniejszym aniżeli ustanawianie norm postępowania jest odkrycie przez człowieka istniejącej prawdy bytu. To, co istnieje w prawdzie bytu, nadaje doświadczeniu trwałość. [...] Byt jest strażą, która zabezpiecza człowiekowi w jego istnieniu [...] dotarcie do prawdy; innymi słowy, byt ma w człowieku swoją straż, dlatego egzystencja wyraża się w języku. Stąd też język jest jednocześnie domem bytu, zamieszkaniem istoty człowieka. Tylko dlatego, że mowa jest schronieniem istoty człowieka — ludzkość i człowiek w ujęciu historycznym na skutek posługiwania się swoim językiem mogą zostać bez domu, który stał się dla nich tylko oprawą ich własnych machinacji” (s. 162, 164). Resumując: Heidegger porusza zagadnienia szeroko aktualnie dyskutowane we współczesnej filozofii; zapoznanie się z recenzowaną książką jest niezbędnym uzupełnieniem naszej wiedzy o jednym z najwybitniejszych współczesnych filozofów.

Teodor Filipiak

⁵ Por. następujące twierdzenie Heideggera: „Jeśli człowiek zmierza ciągle do poznania prawdy bytu i należy do bytu, to z samego bytu wynika przydzielenie nakazów i wytycznych, które muszą się stać dla człowieka prawami i normami. Tylko to, co jest przydzielone bytowi pozwala wydawać rozkazy dla bytu ludzkiego. Tylko takie wzajemnie spójne przekazanie może być uznane. W przeciwnym wypadku całe prawodawstwo byłoby tylko tworem rozumu ludzkiego” (s. 162).

CHRISTIAN THIEL: *Sinn und Bedeutung in der Logik* Gottlob Frege, (Meisenheim am Glan, Verlag Anton Hain, 1965, ss. VIII + 172. Monographien zur philosophischen Forschung begründet von Georgi Schischkoff, Bd 43).

Głównym przedmiotem pracy autora jest Fregego teoria znaczenia (*Sinn*) i oznaczania (*Bedeutung*). Książka składa się z przedmowy, wstępu i ośmiu rozdziałów oraz streszczenia, wykazu używanych skrótów i odnośnej literatury.

W przedmowie autor przedstawia czytelnikowi swą pracę, która jest rezultatem wieloletnich badań nad dziełem Gottloba Fregego. Była ona przedłożona jako dysertacja Wydziałowi Filozoficznemu Uniwersytetu Erlangen-Nürnberg. Autor wyraża wdzięczność profesorom: R. Zocherowi, P. Lorenzenowi z Norymbergi i Erlangen, W. Britzelmayrowi z Monachium i H. Hermesowi z Monasteru za rady, zainteresowania i pomoc w czasie pisania pracy.

We wstępie podkreśla, że rozróżnienie przez Fregego znaczenia i oznaczania jakiegoś wyrażenia w mowie zasługuje na niezwykle wielką uwagę. Frege odróżnia w każdej nazwie jej przedmiot nazywany (*Nominatum*, oznaczenie, *Bedeutung*) i jej sens, czyli znaczenie (*Sinn*). Na przykład dwa znane wyrażenia Fregego: „Morgenstern” i „Abendstern” mają ten sam przedmiot (*nominat*), bo oznaczają tę samą gwiazdę, ale równocześnie wyrażenia te nie mają tego samego sensu (*znaczenia*). Te dwa wyrażenia zwracają się do ich wspólnego *nominatu* w różny sposób. W związku z rozróżnieniem Fregego znaczenia i oznaczania zauważyć jednak należy, że i Leibniz uświadamiał już sobie różnicę między znaczeniem i oznaczaniem, gdy podaje definicję identyczności ze względu na oznaczanie (por. L., Ph., G., VII, fr. XX, 236: „*Eadem seu coincidentia sunt quorum alterutrum ubilibet potest substitui alteri salva veritate. Exempli gratia Triangulum et Trilaterum [...] de Triangulo substitui potest Trilaterum et contra salva veritate*”).

Tamże mówi autor, że to rozróżnienie Fregego nie jest ani dostatecznie wyczerpujące (*mit Ausführlichkeit*), ani dostatecznie jasne (*mit Klarheit*). Dlatego wymaga ono jeszcze dyskusji. Praca niniejsza jest przeto przyczynkiem do tej dyskusji. Nauka o znaczeniu i oznaczaniu (*die Lehre von Sinn und Bedeutung*) nie jest jednak izolowana w ogólnym systemie Fregego. Obok niej jest jeszcze inna nauka: teoria funkcji, pojęcia i przedmiotu (*Theorie von Funktion, Begriff und Gegenstand*). Dlatego autor podzielił swoją pracę na dwie główne części, z których każda zawiera cztery rozdziały. Oto tytuły tych rozdziałów: 1. Die Idee der Begriffsschrift (1, 1), 2. Zahl und Begriff (1, 2), 3. Die Hierarchie der Funktionen (1, 3), 4. Wertverläufe und Erweiterungsproblem (1, 4), 5. Der Aufsatz „Über Sinn und Bedeutung” (2, 1), 6. Beschreiben, bezeichnen, behaupten (2, 2), 7. Synonymität und Satzzusammenhang (2, 3), 8. Die Kontamination von Ontik und Semantik (2, 4). Na ss. 13—15 (rozd. 1) autor, analizując poszczególne symbole Fregego, przeoczył fałszywą interpretację Fregego pewnego podstawowego symbolu, na co po raz pierwszy zwrócił uwagę Ernst Schröder w recenzji „Begriffsschrift” (por. E. Schröder, *Zeitschrift für Mathematik u. Physik*, XXV, 1880), *Historisch-literarische Abtheilung*, s. 88: „*Bei dem dritten Schema, welches für die Schrift von fundamentaler Bedeutung ist, macht der Verfasser leider einen Fehler — s. 7, übrigens der einzige, der mir im ganzen Buche aufgefallen*”).

Na s. 68 (rozd. 4) podaje autor polemikę Fregego ze Schröderem, zawartą

w pracy Fregego pt.: *Kritische Beleuchtung einziger Punkte in E. Schröders Vorlesungen über die Algebra der Logik* (Archiv für systematische Philosophie I, 1895, s. 433—456). Frege tu twierdzi, że utożsamianie przez Schrödera indywiduum z klasą prowadzi do sprzeczności. Na s. 82 (tenże rozdział) autor przyznaje wielką zasługę Bartlettowi (I. M. Bartlett, *Funktion u. Gegenstand. Eine Untersuchung in der Logik von Gottlob Frege*, Phil. Diss., München 1961) w wykryciu swoistego błędu w dowodzie Fregego.

Praca napisana wnikliwie i rzetelnie. Autor uwzględnił także i spuściznę rękopiśmienną Fregego, przechowaną w Monasterze. Żałować tylko należy, że nie podaje w wykazie odnośnej literatury wszystkich autorów, których wymienia i cytuje w tekście i uwagach.

Antoni Korcik

Autoreferaty z odczytów i wykładów

ROMAN SUSZKO: Abstrakcyjny schemat rozwoju poznania¹. (XI Międzynarodowy Kongres Historii Nauki, Warszawa—Kraków, 24—29 sierpnia 1965 r.).

Wiadomo, że Emanuel Kant uważał logikę formalną za zakończony i zamknięty dział wiedzy. Ten fałszywy pogląd Kanta został obalony w jawny sposób przez rozwój logiki formalnej w ostatnich stu latach. Współczesna logika matematyczna jest dojrzałą gałęzią nauki, posiadającą wyraźnie widoczne zastosowania i związki z techniką i różnymi teoretycznymi działami wiedzy. Celem tego referatu jest ukazanie pewnej więzi między logiką formalną a historią nauki. Historia nauki jest w zasadzie nauką opisową. Opisuje ona pewien złożony bardzo proces przebiegający w ludzkich społeczeństwach. Historia nauki korzysta więc z różnych pojęć i zasad, które należą do innych dyscyplin, takich jak psychologia, socjologia, ekonomia i nauki polityczne. Jednakże centralną sprawą, jaką się historia nauki zajmuje, jest ludzkie poznanie i jego rozwój. Z natury rzeczy więc historia nauki musi posługiwać się epistemologicznymi pojęciami i zasadami. Istnienie związku między teorią poznania a historią nauki jest sprawą banalną. Można jednak dostrzec również pewien związek historii nauki z logiką formalną, jeśli tylko uwzględnimy rozwój logiki matematycznej w ostatnich trzydziestu latach. Mam tu na myśli zwłaszcza rozwój tzw. semantyki albo innymi słowy teorii modeli semantycznych. Teorię tę zapoczątkował polski logik Alfred Tarski; jemu też, a także innym matematykom zawdzięczamy dalszą rozbudowę tej teorii. Semantyka jest dziś podstawowym fragmentem logiki formalnej a równocześnie można uważać, że zawiera ona abstrakcyjną teorię epistemologicznych stosunków pomiędzy podmiotem a przedmiotem.

Należy podkreślić, że epistemologiczna interpretacja logiki formalnej, a zwłaszcza semantyki, pozostaje w jawnym przeciwieństwie do tej teorii poznania, której punktem wyjścia jest fakt ludzkiej samoświadomości (*self-consciousness*). Tego typu teoria poznania pojawiła się wraz z kartezjańskim "cogito" i następnie była reprezentowana przez wielu filozofów w ostatnich 300 latach. Z drugiej strony, epistemologiczna interpretacja semantyki harmonizuje z ogólnymi zasadami dialektycznego materializmu.

Punktem wyjścia jest założenie, że poznanie jest pewną relacją albo lepiej pewnym kompleksem relacji pomiędzy czymś, co nazywamy podmiotem, i czymś innym, co nazywamy przedmiotem. Epistemologiczne związki między podmio-

¹ Przekład z jęz. angielskiego.

tem a przedmiotem pozwalają traktować niektóre własności podmiotu jako rezultat pewnego rodzaju odbicia przedmiotu. Przedmiot istnieje niezależnie od podmiotu. Jednakże pewne własności przedmiotu, jak na przykład jego struktura ontologiczna, zależą od formalnych własności podmiotu.

Teoria poznania i jego rozwoju, konstruowana w ramach logiki formalnej, jest daleko idącą abstrakcją. Pomijamy fakt istnienia wielu małych fizycznych podmiotów oraz komunikatywne oddziaływanie pomiędzy nimi. Nie bierzemy wcale pod uwagę kontaktu zmysłowego człowieka z jego otoczeniem ani praktycznej działalności ludzi. Pomijamy wszelkie psychologiczne i socjologiczne aspekty procesu poznawczego oraz rozmaite geograficzne i historyczne okoliczności. Nasza abstrakcyjna teoria poznania i jego rozwoju bierze pod uwagę wyłącznie tylko pojęcia i sądy oraz logiczne stosunki między nimi, takie jak wynikanie, sprzeczność i definiowalność.

Epistemologiczną opozycją lub krócej E-opozycją nazywamy parę (Podmiot, Przedmiot). Pytamy się przede wszystkim, jaka jest struktura wewnętrzna E-opozycji? Następnie możemy postawić pytanie, jakie transformacje E-opozycji

(Podmiot₁, Przedmiot₁) → (Podmiot₂, Przedmiot₂)

można uważać za elementarne kroki w rozwoju wiedzy?

Odpowiedzi na te pytania mogą być tu jedynie bardzo skrótowe i o charakterze poglądowym. Szczegółowa dyskusja tych zagadnień miałaby charakter zbyt specjalistyczny i anagażowałaby składnię języków sformalizowanych, rachunek logiczny, teorię modeli i ogólną teorię mnogości. Pewną spopularyzowaną wersję przedstawiłem na Międzynarodowym Kolokwium Filozofii Nauki, które odbyło się w lipcu 1965 r. w Londynie. Referat, jaki tam wygłosiłem, będzie opublikowany w zbiorczym sprawozdaniu z tego kolokwium.

Wracając do zagadnienia struktury E-opozycji wymienię tylko główne składniki podmiotu. W podmiocie występują:

- 1) język sformalizowany L, który jest systemem formalnych pojęć, czyli pojęć pozbawionych ich odniesienia do denotacji,
- 2) zbiór T twierdzeń, tzn. zbiór uznanych sądów oraz
- 3) zbiór A zasad myślenia, zwanych tu krótko aksjomatami.

Z drugiej strony, przedmiot występujący w danej E-opozycji identyfikujemy z pewnym modelem tego języka, który tkwi w podmiocie. Przedmiot jest więc pewną strukturą złożoną z denotacji tych pojęć, jakie występują w podmiocie. Formalne pojęcia wchodzące w skład języka L stają się w ten sposób rzetelnymi pojęciami i sądy z nich zbudowane są prawdziwe albo fałszywe.

Powiadamy, że podmiot mówi lub myśli o przedmiocie. Podmiot w szczególności uznaje pewne sądy (prawdziwe lub fałszywe) o przedmiocie. Pewne z uznanych sądów są aksjomatami, czyli składają się na zbiór A. Aksjomaty zaś są prawdziwe.

Każda E-opozycja jest formalną strukturą, która reprezentuje nam pewien stan poznania. Teorię logicznych własności (z semantycznymi własnościami włącznie) przysługujących danej E-opozycji lub wszystkim E-opozycjom pewnego ustalonego rodzaju, nazywamy logiką synchroniczną. Rezultaty współczesnej logiki matematycznej należą na ogół do synchronicznej logiki formalnej.

Można pokusić się o zbudowanie diachronicznej logiki formalnej², która by zajmowała się dynamicznymi własnościami rozwoju poznania. Rozwój poznania rozumiany jest tutaj jako proces zdobywania przez podmiot coraz więcej prawd o coraz obszerniejszym przedmiocie. To prowizoryczne określenie można sformułować zupełnie ściśle na gruncie teorii E-opozycji. Możemy precyzyjnie wyróżnić te transformacje

$$((L_1, A_1, T_1), O_1) \rightarrow ((L_2, A_2, T_2), O_2)$$

które przedstawiają kroki w rozwoju poznania.

Rozróżniamy dwa typy transformacji E-opozycji występujących w rozwoju poznania. Istnieją kroki ewolucyjne i kroki rewolucyjne. Pierwsze z nich odpowiadają nauce normalnej w rozumieniu książki T. S. Kuhna pt. *The structure of Scientific Revolution*, Chicago 1962. Kroki ewolucyjne mają miejsce wtedy, gdy przedmiot nie ulega zmianie: $O_1 = O_2$. W tym przypadku podmiot dysponuje ustalonym zasobem zagadnień ($L_1 = L_2$). Tendencję podmiotu do prawdy opisujemy tu następująco. Zbiór T uznanych sądów, który może zawierać pewne pomyłki, jest zbliżony do zbioru wszystkich zdań prawdziwych odnośnie do ustalonego przedmiotu. Symbolicznie piszemy: $\lim T_n = \text{Ver}$ dla każdego nieskończonego ciągu możliwych transformacji zbioru twierdzeń ($T_1 \rightarrow T_2 \rightarrow \dots \rightarrow T_n \rightarrow T_{n+1} \rightarrow \dots$).

W procesach ewolucyjnych aksjomaty mogą ulegać zmianie ($A_1 \rightarrow A_2$) jednakże tylko w taki sposób, że dawne aksjomaty wynikają z aksjomatów nowych. Jest to tzw. zasada zachowania aksjomatów.

Rewolucyjne transformacje E-opozycji wiążą się ze zmianą przedmiotu ($O_1 \neq O_2$). Zmiana przedmiotu w rozwoju poznania może polegać tylko na jego rozszerzeniu. Znaczy to, że przedmiot nowy jest w pewnym sensie większy od przedmiotu dawnego: $O_1 < O_2$. Tego rodzaju zmiana może mieć miejsce w taki sposób, że aksjomaty zachowają się w powyższym sensie. W tym przypadku mówimy o słabej rewolucji w podmiocie, ponieważ w podmiocie muszą pojawić się nowe pojęcia ($L_1 < L_2$).

Podmiot może przejść także silną rewolucję. Zdarza się to wtedy, gdy rozszerzenie się przedmiotu zmusza podmiot do odrzucenia pewnych dawnych aksjomatów. W tym przypadku zasada zachowania aksjomatów jest ważna jedynie w ograniczonej formie. W nieco dokładniejszym sformułowaniu powiemy, że podmiot przebudowuje swe aksjomaty w czasie silnej rewolucji w taki właśnie sposób, aby dawne aksjomaty, ograniczone jednak do dawnego przedmiotu, wynikały z nowych aksjomatów.

Zasada ograniczonego zachowania aksjomatów odpowiada marksistowskiej tezie o tzw. cząstkowej prawdzie. Inna zgodność jest bardziej ważna. Zasada ograniczonego zachowania aksjomatów harmonizuje mianowicie ze znaną z historii nauki okolicznością, iż w rzeczywistych rewolucjach w nauce uczeni usiłują udowodnić dawne aksjomaty w stosownie ograniczonej postaci.

² Rozróżnienie pomiędzy synchroniczną a diachroniczną logiką formalną wprowadziłem w 1957 r. na drodze analogii z synchroniczną i diachroniczną lingwistyką w sensie de Saussure'a.

HENRYK MOESE: Bolzana „Wissenschaftslehre” a zagadnienie jedności nauki. (Międzynarodowy Kongres Historii Nauki, Kraków, 29 sierpnia 1965 r.)¹.

Jest niewątpliwie, że pomimo swoich osiągnięć wszechstronny Leibniz jak i inni myśliciele, którzy przed Bolzanem rozwiązywali problem jedności nauki, pod jednym względem zblądzili. Opracowali bowiem i zalecali, opierając się na modelu jednego typu nauki, uniwersalną metodę², która, jak trafnie zauważył Pascal, jest złudnym przedsięwzięciem. Problemy bowiem w poszczególnych naukach wymagają różnych i właściwych sobie sposobów rozwiązywania³. Bolzano zdobywszy doświadczenie na błędach poprzedników, nie oferował określonej i jedynej metody, ani nie opracował metodologii w sensie katalogu metod oraz ich opisu, lecz stworzył *całościową naukę uniwersalną*, która stanowi syntezę metodologiczną dokonaną na gruncie wielu nauk. W nauce swej Bolzano operował twierdzeniami, których rozmaity stopień ogólności zaznaczył (reguły ogólne i szczegółowe), a w wielu sytuacjach radził sobie przykładami. Dedukcję w niej zastosował w pełni tam, gdzie była konieczna, bądź zastosował ją w takim wymiarze, w jakim była możliwa.

Bolzano początkowo sądził, że metoda Wolffa, chociaż obarczona brakami, ma zastosowanie powszechne. Próbował przeto ją udoskonalić⁴. Jednak później przekonał się, że metoda Wolffa jest za ciasna i schematyczna i trzeba na jej miejsce stworzyć teorię wszechstronniejszą, odpowiadającą w równym stopniu naukom matematycznym, jak i naukom pozostałym. Twórcy i orędownicy metod uniwersalnych podstawowe rozróżnienie pomiędzy *inwencją* a *wykładem* bądź nieco zatarli, bądź nie rozwinęli równomiernie obydwóch części teorii i jedną z nich kosztem drugiej forytowali⁵. Bolzano wrócił do pierwotnego podziału (*Logika z Port Royal*) wyodrębniwszy w swej nauce *Erfindungskunst* (teorię heurezy) oraz *Eigentliche Wissenschaftslehre* (teorię wykładu) i obydwie od podstaw wyczerpująco opracował. Autorzy *Logiki z Port Royal* utożsamili metodę heurezy z metodą analityczną, a metodę wykładu z metodą syntezy⁶, co wynikało z ich koncepcji matematycznej i prowadziło w niej do niekonsekwencji. Bolzano zaś zrezygnował z terminów „analiza” i „synteza”, które okazały się nieadekwatne i zbyt techniczne w jego koncepcji.

Reforma teorii nauki wymagała określenia granic i celu badań naukowych, jedno i drugie bowiem decyduje o ich porządku, na który Descartes położył nacisk. W metodologii przed Bolzanem porządek pojmowano przeważnie jako analizę i syntezę, albo jako kombinację ich obydwóch, lub jako przechodzenie od tematów ogólniejszych do bardziej szczegółowych powiązanych ze sobą

¹ Przerobiony i rozszerzony tekst referatu „Wissenschaftslehre” de Bolzano et le Problème de l'Unité de la Science.

² H. Scholz, *Mathesis universalis*. Basel-Stuttgart (1961). Zob. Leibniz. s. 144—149.

³ É. Bréhier, *Histoire de la philosophie*. T. II *La philosophie moderne*. 1 *Le dix-septième siècle*. Paris 1947. Zob. *Les méthodes de Pascal*, s. 129—134.

⁴ *Über die mathematische Methode*, s. 30—76. Zob. B. Bolzano, *Beiträge zu einer begründeteren Darstellung der Mathematik*, 1810. Neu herausgegeben unter dem Titel *Philosophie der Mathematik* von H. Fels. Paderborn 1926.

⁵ H. W. Arndt, *Christian Wolffs Stellung zur „Ars characteristica combinatoria”*. *Filosofia*, Supplemento al fascicolo IV, Novembre 1965, 7 Fascicolo internazionale, s. 743—750.

⁶ A. Arnauld, P. Nicole, *Logika czyli sztuka myślenia*, Warszawa 1953. Zob. „O dwóch rodzajach metod: o analizie i syntezie”, s. 425—436.

(§ 636). Te rozróżnienia nie uwzględniały początku i końca badań. Bolzano zaś określił dokładnie całości heurezy oraz wykładu.

Program nowożytny heurezy wysunął Descartes w *Prawidłach kierowania umysłem*, gdzie wymienił stawianie i rozwiązywanie problemów, które przebiegają w ustalonym porządku. Bolzano rozwinął teorię pytań i odpowiedzi i w pełni zrealizował uzupełnioną przez siebie koncepcję poprzednika. Jego *Erfindungskunst* wzbogacona o indukcję przyrodniczą, zawiera reguły ogólne, jak u Descartesa, oraz szczegółowe, których brak u poprzednika. W części szczegółowej opartej nieraz na uwspółcześnionych topikach⁷, znalazły się między innymi: nauka o błędach logicznych oraz nauka o dowodach sofistycznych, jak również hermeneutyka humanistyczna. Trudniej natomiast było określić zakres teorii wykładu, gdyż brakowało wybitnego wzoru. Zasady wykładu poruszano dotychczas bądź dorywczo na marginesie topik, bądź systematyczniej w ramach retoryki. Bolzano przystosował wskazania nowożytnej retoryki do wykładu naukowego na piśmie utrwalonego. Zainteresowanie wykładem naukowym ożywiło się w okresie Renesansu. Ówczesna krytyka *Organonu* Arystotelesa jako przykładu złego podręcznika (Ramus, Keckermann) pobudziła do szukania lepszych sposobów przekazywania treści w książkach szkolnych, co widać w *Logice z Port Royal*⁸. Bolzano trafnie zauważył, że ważną przyczyną niepomyślnego stanu nauki było zamieszanie pojęciowe dotyczące charakteru ontologicznego nauki w ogóle. Najpierw dokonał więc rozróżnienia pomiędzy procesem a treścią myślenia. Logika i wiele innych nauk, zdaniem Bolzana, mają do czynienia z treściami zobiektywizowanymi procesu myślenia. Następnie Bolzano nawiązał do rozpowszechnionego od Renesansu pojęcia „systemu”, który pojmowano rozmaicie, a co najgorsze: pomieszano w nim dwa różne pojęcia „nauki jako takiej” oraz jej „wykładu”. Bolzano jedno i drugie pojęcie wyodrębnił i w stosunku do siebie zrelatywizował. Zamiast pojęcia „systemu” wprowadził pojęcie „podręcznika do samokształcenia”, który tak określił: podręcznik jest książką, którą ktoś w określonym zamiarze napisał, ażeby wszystkie znane i dla jej czytelników godne uwagi prawdy danej nauki tak w niej przedstawić, by jak najłatwiej mogły one być zrozumiane oraz z przekonaniem akceptowane (§ 393). „Naukę w sobie” Bolzano uważał za niezmienną w czasie (analogia do idei platońskich), natomiast jej wykład w podręcznikach uznał za zmienny w czasie i przestrzeni zależnie od tego, do kogo się odnosi i przez kogo jest wykonany. W teorii podręcznika rozwinęła się oraz znalazła granice i uporządkowanie tradycyjna, rozproszona i nie wykończona nauka o wykładzie względnie o systemie naukowym. Bolzano mówi w niej o porządku, z grubsza biorąc, w czworakim sensie: jako następstwie zdań po sobie, jako zamkniętym i powiązaniem zespołem twierdzeń (prawd), jako dyspozycji materiału w dziele naukowym oraz jako porządku w sensie genetycznym.

Bolzano określił na nowo cel badań naukowych, który zrealizował we własnej teorii. U poprzedników cel badań rozpadał się na dwie części osobno rozpatrywane i realizowane: cel wewnętrzny i cel zewnętrzny. Cel wewnętrzny stanowiła metoda naukowa, która miała być doskonałą i w pełni oraz konsekwentnie przejawiać się w badaniach naukowych, aby zapewnić im efektywność. Cel zewnętrzny dotyczył użyteczności badań naukowych dla społec-

⁷ Chr. A. Lebrecht Kästner, *Topik oder Erfindungswissenschaft aufs Neue erläutert...*, Leipzig 1816 P. G. Kummer, s. 194.

⁸ *Logika czyli sztuka myślenia*. Zob. *Druga rozprawa wstępna*, s. 23—38.

czeństwa i określane były jako pożytek, szczęście lub dobro. Na pożytek społeczny osiągnięty przez opanowanie przyrody wskazywali nieraz Bacon i Descartes. Natomiast Leibniz i Wolff mówili o szczęściu społeczeństwa, zagwarantowanym przez rozwój oświaty i nauki. Bolzano połączył obydwa cele w jeden ogólniejszy i dążenie do dobra względnie szczęścia społecznego wtopił organicznie w całość swej teorii. Doszło do tego na podstawie jednej metodologicznej zasady sumującej. Na czele *Wissenschaftslehre* postawił główną zasadę metodologiczną, która jest wynikiem zastosowania najwyższej zasady moralnej do jego teorii. Metodologiczna naczelna zasada Bolzana brzmi następująco: przy podziale całego obszaru prawd na poszczególne nauki oraz przy wykładaniu tych nauk we własnych podręcznikach należy tak postępować, jak nakazują prawa moralne, a mianowicie tak, ażeby największa suma dobra z tego wynikała (t. IV, s. 26). Zdaniem filozofa wszystkie pozostałe reguły *Wissenschaftslehre* dają się z niej wyprowadzić i mają w niej swoje uzasadnienie. Naczelna zasada nakazuje dbać o użyteczność prawd, do których zmierzamy, oraz przewidywać dostateczne prawdopodobieństwo ich odkrycia celem uniknięcia marnotrawstwa (§ 349). Natomiast wykładowi prawd użytecznych zapewnia maksymalną efektywność dydaktyczną. Troska Bolzana o efektywność badań naukowych oraz o efektywność w wykładzie ich wyników wykazuje dwa aspekty zasady ekonomii. Zdaniem Wundta głoszona w nauce zasada ekonomii posiada trzy postacie: dydaktyczną, według której pewną treść naukową trzeba wyrazić w sposób możliwie najprostszy; metodologiczną, żądającą sformułowania problemów oraz ich rozwiązywania w sposób możliwie najprostszy; i metafizyczną, według której w samej naturze tkwi prostota i przeto prawa przyrody są same przez się proste⁹. W przytoczonych twierdzeniach ekonomii u Wundta powtarza się cecha prostoty, którą Bolzano pomija. Różnica pomiędzy twierdzeniami Wundta a formułami Bolzana wynika stąd, że zasada ekonomii bywa dwojoko wyrażana: występuje w postaci bądź minimalnej bądź maksymalnej. Można żądać, aby dany rezultat był osiągnięty przy pomocy minimum środków, stąd mowa u Wundta o prostocie, albo można żądać maksimum rezultatu przy pomocy środków będących do dyspozycji. Naczelna zasada metodologiczna Bolzana — obiektywnie biorąc — jest zasadą ekonomii dydaktyczną w sformułowaniu maksymalnym, z tym zastrzeżeniem, że towarzyszy jej regulator etyczny, zwykle pomijany w refleksji o ekonomii działania. Zasada Bolzana, oryginalny twór filozofa, wykazuje różne nawarstwienia i tak nawiązuje do praktyki szkolnej, przypomina Leibniza (zasada najlepszego), a sugeruje też pomysł metodologiczny Spinozy polegający na połączeniu celu poznawczego z celem etycznym w *Traktacie o poprawie rozumu*.

Rozważania unitarne zmierzają w zasadniczej swej części do pozytywnej niwelacji różnic metodologicznych pomiędzy naukami. Nauki wyższe stanowią wzór dla nauk niższych pod pewnym względem. Rozważania te bywają prowadzone w rozmaitym zakresie. Próbuje się wszelkie nauki zbliżyć do siebie (Bolzano). Próbuje także zjednoczyć mniejsze grupy nauk np. humanistyczne z przyrodniczymi. Do ogólnych rozważań unitarnych dotyczących grupy nauk uniwersalnej dołączają się niekiedy bardziej szczegółowe zagadnienia jedności aktualne w grupach mniejszych i taka sytuacja jest u Bolzana.

U podstaw współczesnej problematyki jedności nauk występuje podział

⁹ J. Metallman, *Zasada ekonomii myślenia, jej historia i krytyka*. Warszawa 1914. s. 145.

nauk realnych na nauki przyrodnicze i humanistyczne. A w związku z nim zachodzi spór o charakter metodologiczny nauk humanistycznych¹⁰. W kwestii, czy istnieją procedury wspólne dla wymienionych grup nauk, występuje kilka stanowisk. Przeciwnicy jedności powyższych nauk, czyli tzw. *antynaturaliści*, twierdzą, że nauki humanistyczne są odrębne i nie mogą kierować się wskazaniem nauk przyrodniczych (W. Dilthey, H. Rickert). W odpowiedziach pozytywnych albo podporządkowuje się jednostronnie nauki humanistyczne naukom przyrodniczym, zwolennikami są tu tak zwani *naturaliści* (J. St. Mill, H. Reichenbach), albo wybiera się stanowisko pośrednie i twierdzi, że — pomimo różnic — pomiędzy obydwoma grupami nauk zachodzą pewne podobieństwa w procedurach i można stwierdzić niektóre metody czy ich elementy przyrodnicze w naukach humanistycznych (W. Wundt, R. Mises)¹¹. Bolzano zajmuje stanowisko bliskie ostatniego, jest jednak bardziej kompromisowy (umiarkowany pluralizm metodologiczny), gdyż widzi ponadto możliwość niektórych elementów humanistycznych w naukach przyrodniczych i w ten sposób jest zwolennikiem częściowego uzupełniania się procedur naukowych w obydwóch grupach nauk. Zasadą unitarną dla nauk wszelkich jest u niego naczelną zasadą metodologiczną, wymienioną i zastosowaną praktycznie w jego *Wissenschaftslehre*. W zasadzie tej znajduje wyraz całościowy punkt widzenia, istotny i typowy dla dyscyplin humanistycznych. Punkty styeczne dla nauk przyrodniczych i humanistycznych występują zarówno w teorii inwencji, jak i w teorii wykładu. Szczególnie jest ich dużo w teorii podręcznika. Autor rozpatruje w niej wytwory nauki nie w postaci nazw, zdań i teorii wyizolowanych z tekstów naukowych, lecz w postaci tekstów naukowych w piśmie utrwalonych o odpowiedniej strukturze, w których są uwikłane nazwy, zdania i teorie, a kontekst jest niezbędny w określeniu ich znaczenia i racjonalności. Teoria zdań tekstu naukowego najobszerniejsza w piątym traktacie *Wissenschaftslehre* wskazuje na podejście humanistyczne. Aspekt etyczny teorii Bolzana i jej postulat liczenia się z możliwościami intelektualnymi odbiorcy, dla którego teksty powstają, są humanistyczne i właściwe dla retoryki i dydaktyki. Z nauk ścisłych przeniknęły do teorii pragmatycznej Bolzana postulat pojęć jasnych i wyraźnych (Descartes) oraz postulat uzasadnienia czyli dostatecznej racji (Leibniz). Ten ostatni nie ogranicza się u niego do rozumowań *explicite* wyrażonych, jak to jest przede wszystkim w naukach formalnych a w mniejszym stopniu przyrodniczych, lecz znajduje uniwersalne zastosowanie przy wszelkim postępowaniu naukowym, a więc również w postępowaniu humanistycznym, gdzie rozumowania są przeważnie luźniejsze i mniej uchwytne w swej strukturze logicznej. Myśl przewodnia teorii Bolzana streszcza się w postulat: autor naukowy powinien sobie zawsze i na każdym kroku zadawać pytanie, dlaczego coś czyni w ten a nie inny sposób i czy właśnie nie dało by się lepiej zrobić, niż w danej chwili się dzieje (t. IV s. 606). Autor zastosował tu leibnizowską zasadę najlepszego, zwaną też zasadą stosowności. A czytelnik prac naukowych powinien w miarę potrzeby i możliwości o autorskich moty-

¹⁰ J. Giedymin, *Problemy. Założenia. Rozstrzygnięcia. Studia nad logicznymi podstawami nauk społecznych*, Poznań 1964, s. 149—170.

¹¹ W. Wundt, *Logik*, III Band, 4 umgearb. Auflage, 1921, s. 80—83. R. Mises, *Positivism. A Study in Human Understanding*, New York 1956. Zob. „Science and Humanities”, s. 205—217. Wundt i Mises mówią *explicite* o danej kwestii, natomiast stanowisko Bolzana jest zawarte *implicite* w jego teorii i z niej daje się wyprowadzić.

wach być informowany (§ 408). Oczywiście, że przy tak pojmowanym determinizmie pracy naukowej reguły podane przez Bolzana są niewystarczające i autor musi posługiwać się dodatkowymi kryteriami, których *explicite* nie postawił, i Bolzano bardzo często stosuje różne kryteria psychologiczne.

Problematyki jedności nauki nie wyczerpują zagadnienia metodologiczne, które — jak wykazuje doświadczenie — znajdują oparcie i uzasadnienie w światopoglądzie uczonych. O tym mówi stosunek uczonych do spraw metafizyki. Zbadanie poglądów dotyczących jedności nauki na przykładzie ujmowania w nich stosunków zachodzących pomiędzy nauką i metafizyką, pozwala — według Ruytinxa — podzielić koncepcje myślicieli unitarystów na trzy grupy: jednoczące naukę przez metafizykę — koncepcje metafizyczne (Spinoza, Hegel, Spencer, Husserl), jednoczące naukę i metafizykę przez określony wspólny punkt widzenia — koncepcje mieszane (Descartes, Fontenelle, Leibniz, Condillac), jednoczące naukę w opozycji do metafizyki — koncepcje science ty — styczne (Bacon, materialiści, Comte, Mach, neopozytywiści)¹².

Koncepcja Bolzana, którego Ruytinx nie wymienia, należy do grupy drugiej, mieszanej, najbardziej uniwersalnej, unikającej skrajności grup pozostałych.

IRENA KROŃSKA: Tadeusz Kotarbiński jako przewodniczący Komitetu Redakcyjnego Biblioteki Klasyków Filozofii. (Posiedzenie plenarne Komitetu Redakcyjnego BKF, 2 IV 1966).

Dzisiejsze, 47 z kolei posiedzenie plenarne Komitetu Redakcyjnego Biblioteki Klasyków Filozofii poświęcamy uczczeniu 80 rocznicy urodzin Przewodniczącego naszego Komitetu, prof. Tadeusza Kotarbińskiego. W ciągu 15 lat naszego istnienia i działania prof. Kotarbiński przewodniczył wszystkim naszym zebraniom — wszystkim z wyjątkiem dwóch: tego sprzed 10 lat, kiedy uroczyste obchodziliśmy Jego 70-lecie, i dzisiejszego, na którym o dziesięć lat mędrszy i bogatszy w doświadczenie, i jeszcze bardziej nam drogi, jest wśród nas, ażeby przyjąć nasz pokłon, naszą wdzięczność i nasze najlepsze życzenia.

Kiedy przed 15 laty powstawał nasz Komitet w wyniku sprawczego impulsu prof. Schaffa, przystąpienie do realizacji powierzono nam zadania nie było rzeczą łatwą. I od strony subiektywnej — wiele bowiem nagromadziło się nieufności, wiele było miejsc obolałych, a także poważne różnice w orientacji filozoficznej i w stosunku do historii filozoficznej dzieliły członków nowo mianowanego ciała kolegiального. I od strony obiektywnej — bo tak dużo było do zrobienia, że nie wiadomo było, od czego zacząć i na jakich oprzeć się wzorach czy doświadczeniach. Wszystkim tym trudnościom potrafił zaradzić, i to od razu, Przewodniczący Komitetu. Przede wszystkim stosując w praktyce tezy swojej etyki niezależnej. A więc tezę mówiącą, że życzliwość wzajemna, lojalność, rzetelność i pomocność w stosunkach międzyludzkich, „koleżeństwo w gronie porządnym i zacnych ludzi” (*Sprawy sumienia*, s. 16) nie wymaga bynajmniej zgodności w poglądach filozoficznych. Twórca i niestrudzony szermierz reizmu nie wahał się wszakże stwierdzić (tamże, s. 12), że „etyka, w równej mierze jak leczenie lub jak administracja, nie potrzebuje światopoglądowych

¹² J. Ruytinx, *La problématique philosophique de l'unité de la science. Étude critique*. Paris 1962 „Les Belles Lettres”.

uzasadnień. Jej wskazania pozostają niezmiennikami, wszystko jedno, czy ktoś rozsądny jest materialistą, czy idealistą, czy spirytualistą w dziedzinie ogólnej teorii bytu” — byleby był rozsądny. Dzięki przewodnictwu prof. Kotarbińskiego lojalność i koleżeństwo, postawa presumpcji dodatniej wobec cudzych poglądów i motywacji — a jeżeli krytki to zawsze opiekuńczej — taka właśnie, po kantowsku mówiąc *Gesinnung*, postawa i usposobienie, stała się obowiązująca nie tylko w gronie Komitetu, którego harmonijna współpraca umożliwiła powstanie Biblioteki Klasyków Filozofii, ale również w stosunku do klasyków, którzy zostali powierzeni jego opiece. Dzięki temu wśród 108 już tomów BKF stoją obok siebie na półce Platon i Lukrecjusz, Locke i Leibniz, Mill i Hegel — oczywiście nie pogodzeni, oczywiście nadal ze sobą polemizujący, ale zrównani wspólnym obywatelstwem w tej krainie, która zwie się tradycją filozoficzną, zaopatrzeni w jednakowe paszporty klasyków i otoczeni jednakową troską.

Ale nie tylko w tym aspekcie była nam potrzebna i przydatna etyka prof. Kotarbińskiego. Nie mniej pomogły nam zalecenia głoszonego w niej realizmu praktycznego. „Jak można scharakteryzować realistę praktycznego? Cechują go cztery znamiona: Patrzy trzeźwo na świat; bierze za punkt wyjścia to, co teraz istnieje, respektuje warunki i granice możliwości działań; wreszcie trafnie ustala hierarchię ważności względów przy wyznaczaniu dyrektyw czynów i planów konkretnych” (*Pisma* t. I, s. 685). Te cztery znamiona nie są określeniem jakiegoś wzorca, ideału nie mogącego się wcielić w życie, lecz charakteryzują żywego człowieka — prof. Kotarbińskiego we wszystkich jego poczynaniach, a więc także — co dla nas jest tu szczególnie ważne — jako Przewodniczącego naszego Komitetu. Dzięki temu, pracując pod jego kierownictwem, nie traciliśmy czasu na jałowe rozważania, lecz już na pierwszym posiedzeniu plenarnym, 12 maja 1951, przystąpiliśmy do układania planu wydań, które można zrealizować w pierwszym etapie, i do rozdzielania zadań.

Wspomniałam o trudnościach obiektywnych naszego przedsięwzięcia. Już pobieżny rekonesans, dokonany na pierwszych posiedzeniach Komitetu, wykazywał, że istniejących przekładów, na których moglibyśmy się oprzeć, jest bardzo niewiele, że będą kłopoty z ustaleniem terminologii filozoficznej, że dla wielu klasyków trzeba będzie dopiero ją tworzyć, że trudno będzie znaleźć potrzebną ilość kompetentnych tłumaczy i redaktorów, łączących znajomość przedmiotu z kwalifikacjami filologicznymi i uzdolnieniami literackimi. Wobec tych wszystkich trudności naprawdę niebagatelnych nieoceniona okazała się prakseologiczna mądrość naszego Przewodniczącego. Wzięliśmy sobie do serca aforyzm Arystotelesa, który prof. Kotarbiński nie tylko tak chętnie cytuje, ale też interpretuje prakseologicznie i zaleca stosować w wielu sytuacjach: „Ha dei hemás mathóntas poiéin, taúta poiúntes manthánomen”. W tłumaczeniu na język polski, które sam Profesor uważa za ociążałe (*Traktat o dobrej robocie*, s. 10), ale które jest chyba najlepsze z możliwych: „Tego, co winniśmy robić, uprzednio się nauczywszy, uczmy się dopiero, robiąc to właśnie”. — Tak więc zaczęliśmy postępować — uczyliśmy się tłumaczyć i wydawać klasyków filozofii, tłumacząc ich i wydając. A pomocą była nam jeszcze jedna dyrektywa prof. Kotarbińskiego — mówiąca, że to, co dobre, zawsze jest dobre, ale nie zawsze bywa dobre to, co najlepsze. Innymi słowy, że przy stałej trosce, o to, by wykonywana robota była dobra, unikać należy perfekcjonizmu, który w dążeniu do *melius* poświęca *bonum*. Dzięki temu mogły powstawać nasze książki — nie doskonałe, ale chyba dobre, a na pewno bardzo użyteczne.

Na podstawie tego, co dotychczas powiedziałam, mogłoby się wydawać, że

doniosła rola, że osobisty nieoceniony wkład prof. Kotarbińskiego w Komitecie Redakcyjnym Biblioteki Klasyków Filozofii polegał wyłącznie na kierownictwie, na wytyczaniu generalnego planu działań i przewodniczeniu obradom. Ale taki obraz nie odpowiadałby rzeczywistości. Profesor Kotarbiński poza tym osobiście redagował wiele tomów Biblioteki. Napisał piękne wprowadzenie do *Logiki Condillaca*, do *Wstępu do Encyklopedii d'Alemberta*, do *Esejów Bacona*, do *Utylitaryzmu Milla*, a obecnie w druku znajduje się wyszły spod jego pióra arcyciekawy wstęp do *Paradoksów nieskończoności Bolzany*. Przy bardzo wielu tekstach Profesor udzielał nieocenionych rad tłumaczom i redaktorom. Mimo ostrzeżenia, jakie zawarł w jednym ze swych *Wesołych Smutków*:

Ześ nie rozumiał rzeczy rozumiałej, za złe
Mam tobie, rozeznanie widząc w tym rozlaże;
Gdyś rzecz niezrozumiałą rozumiał — o, wtedy
Gorze Ci! Lekarz chyba wyciągnie cię z biedy!

— mimo tego ostrzeżenia pomagał zrozumieć rzeczy niezrozumiałe. Wyszukiwał także kandydatów na tłumaczy i oceniał przedstawiane przez nich próbki.

Komitet zbiera się niezbyt często — wielu jego członków mieszka poza Warszawą i przyjazdy są dla nich męczące. W ciągu 15 lat 47 posiedzeń — mniej więcej 3 posiedzenia w roku. Ale prof. Kotarbiński przychodzi do naszej redakcji bardzo często. Nawet w okresie swej 6-letniej kadencji jako prezes PAN zawsze znajdował czas, kiedy chciałam zasięgnąć jego rady, omówić plany. Jak to było możliwe przy takim nagromadzeniu funkcji najbardziej odpowiedzialnych, przy tak bogatej własnej twórczości naukowej i publicystycznej — sama nie wiem. Ale było możliwe, skoro było. Hojnie ofiarowywał nam i ofiarowuje swój czas — czas o którym powiada po stokroć słusznie Seneka:

„Wszystko jest nie nasze, tylko czas stanowi naszą własność. Tę jedną tylko rzecz pierzchliwą i ulotną, dała nam natura w posiadanie — a wyzuwa nas z niej, kto jeno zechce. A tak wielki jest nierozsądek śmiertelników, iż otrzymawszy nieraz coś całkiem drobnego i błahego, a w każdym razie dającego się odplacić, uważają, że coś się od nich należy: nikt zaś, kto zabrał nam czas, nie poczuwa się do żadnego długu, gdy tymczasem jest to jedyna rzecz, którą nie może odwzajemnić się nawet człowiek wdzięczny” (Sen. *Listy moralne* I 1, 3). — A i sam prof. Kotarbiński sprawie bezwrotnego zabierania czasu poświęcił jeden ze swych *Wesołych Smutków*:

Ledwoś książkę otworzył — dzwonek. Do południa
Sześć wizyt, od południa zasię drugie tyle.
Wzdychasz przeto, zostawszy w końcu sam, na chwilę,
Przyjaźń życie ułatwia, lecz pracę utrudnia.

Myśmy też dzwonił, do południa i od południa, i odwzajemnić się nie możemy. Możemy być tylko, i jesteśmy bardzo wdzięczni. A w tej świadomości beznadziejnych dłużników pocieszamy się tylko tym, że, po pierwsze, pod względem wydajności pracy u prof. Kotarbińskiego jedna godzina — jedna z tych jakoś ocalonych przed złodziejami czasu — znaczy co najmniej tyle, co tydzień u innych ludzi, nie umiejących żyć tak racjonalnie i myśleć tak sprawnie, i że, po wtóre, nasza redakcja — wracając znowu do etycznej terminologii autora *Traktatu o dobrej robocie (Sprawy sumienia, s. 14)* należy do

„grona zarejestrowanych niejako podopiecznych” prof. Kotarbińskiego — spolegliwego opiekuna. A na dowód przynależności do tych „zarejestrowanych” i cieszących się szczególnymi względami przeczytam Państwu dwa wiersze, napisane przez Jubilata dla naszej redakcji. Jest już w naszych stosunkach wzajemnych taka tradycja, że w dzień św. Tadeusza przesyłamy Solenizantowi życzenia i kwiaty, wiedząc, że potem przyjdzie on do nas z wizytą poimieninową, i że przyniesie upominek i wierszyk dla redakcji. Oto dwa takie wiersze — z r. 1962 i 1965:

Redakcjo! Godna wszelkich chwał,
W pięciu Osobach spójna Jednio!
Jak miałyby czynić, kto by chciał
Uczcić Twój fawor odpowiednio?
Za różę chromy składam dyg,
Ze łba zrywając wierną czapę,
I w mowie, którąm cenić zwyki,
Uczucia zowieć treść: agapé.

Za tomem tom, za tekstem tekst,
A stąd: korowód dzieł w rejestrach.
Czego tu nie ma? wszystko jest!

O dalszą pracę chwyta przestrach.
Oblędnej troski złudny zew
Próżno w sumieniach naszych warczy:
Filozoficznej myśli plew
Zawsze na dalszą sieczkę starczy.

I drugi:

Niczem latawca śmigła wstęga
Ku szczytom dążąc, BKF
Analityczną myślą sięga
Do górnych intelektu stref.
Lecz jeśli z filozofów który
(Co się czasami zdarza im)
Ku niżom zdąża, miast do góry,
Nie martwi się BKF tym.
W opiekę weźmie filozofa,
Dopisze tu, wykreśli tam,
Poprawkę doda, błąd wycofa,
Że zdziwiłby się autor sam.
Zacny Zespole, pracuj dalej
I myślicieli godność chroń,
Na wiat sobie winka nalej,
Sam sobie laur włóż na skroń!

— Miałam wygłosić pochwałę Jubilata, takie było moje zadanie i zamierzenie — a tymczasem powstało raczej coś w rodzaju skróconego sprawozdania z działalności Przewodniczącego Komitetu Redakcyjnego BKF od 12 maja 1951 do 2 kwietnia 1966. — Chciałam zacząć od cytatu z *Uczty* Platona, od tych

słów Sokratesa zwróconych do Alkibiadesa (219a): „He toi tes dianóias opis archetai oxý blépein, hotan he ton ommáton legein epicheiré” — co Witwicki tak tłumaczył: „Dusza ludzka dopiero wtedy jaśniej widzieć poczyna, kiedy się bystrość młodych oczu zwolna zatracza”. Albo od jakiegoś fragmentu *De senectute* Cicerona. Ale to naprawdę do Jubilata nie pasowało; do niego, u którego nawet „He ton ommáton opis”, bystrość oczu jest lepsza niż u niejednego z młodych. Ale żeby zgodnie z naszą tutaj tradycją — tak jak przed dziesięciu laty — i zgodnie z upodobaniem do greczyzny, które jest jednym z elementów naszej wiernej przyjaźni, nawiązać do Platona, zakończę cytatem z *Politei* (329 D — Z. M. s. 120): „An men gar kósmioi kai éukoloi ósin kai to géras metríos estín epíponon; ei de me, kai géras kai neótes chalepé to toiúto symbáinei”. Co w przekładzie Witwickiego brzmi: „Jak się człowiek trafi porządny i łagodny, to i starość mu tylko w miarę dokucza. A jak nie, to i starość takiemu nieznośna i młodość”. A któż jest tak „kósmos” — co Baillly w swoim słowniku tłumaczy: „prudent, sage, honnête, qui suit un régime de vie bien ordonné, qui s'acquitte régulièrement de ses devoirs” — i tak „éukolos” — co znaczy m. in. „d’humeur douce, bien veillant pour les autres” — jak profesor Tadeusz Kotarbiński?!

HANNA ROSNEROWA: Tadeusz Kotarbiński a redakcja wydawnictw filozoficznych w PWN (Posiedzenie plenarne Komitetu Redakcyjnego Biblioteki Klasyków Filozofii, 2 IV 1966).

Czcigodny i kochany Panie Profesorze! W tych dniach ostatnich wielu ludzi mówiło do Pana i zebranych słuchaczy o Panu jako człowieku, filozofie, uczonym, nauczycielu. Niechaj będzie mi wolno nawiązać do tego aspektu ostatniego i powiedzieć Panu najogólniej, że bardzo dużo można się nauczyć od Pana, kiedy się wydaje Pańskie książki. A tekstów tych było sporo. Wydaliśmy przecież dwa okazałe tomy Pańskich pism zebranych, w których czytelnik znaleźć może *Szkice praktyczne*, wykład reizmu i wiele innych myśli o działaniu i myśli o myśleniu. Wydaliśmy wielokrotne wznowienia — jedno z nich gruntownie przejrzone i uzupełnione — *Kursu logiki dla prawników*. Kilka naszych książek — a przede wszystkim pisma Twardowskiego — ukazało się z Pana wstępami. I wreszcie, last but not least, wydaliśmy dwie obcojęzyczne edycje Pana książek — francuską wersję *Wykładów z dziejów logiki* i angielską wersję *Traktatu o dobrej robocie*. Te dwie ostatnie książki miałam zaszczyt osobiście przygotować do druku i w ten sposób zostać Pańską uczennicą.

Nie mam tu na myśli oczywiście faktu szczególnie starannego przestudiowania tych książek, do jakiego zmusza przygotowanie maszynopisu do składowania. Z mądrych książek każdy się może wiele nauczyć, a znałam obie w wersji polskiej już dawniej.

W toku pracy nad nimi przypomniałam sobie słowa prof. Hugona Steinhaus, który mi kiedyś powiedział, że istnieją takie problemy w nauce i w filozofii, których nie da się do końca zrozumieć i wyjaśnić na gruncie jednego języka, a tylko za pomocą skonfrontowania dwóch języków użytych do wyrażenia tej samej myśli.

Nie mam jednak wątpliwości, że taka metoda daje rezultaty wtedy jedynie, kiedy ma się do czynienia z tekstami o najwyższym możliwym stopniu precyzjności. A takie są Pana teksty.

Jakież były niektóre efekty tych dwóch edycji zagranicznych, które filozofię polską przeniosły na szeroki świat, a których przekład został dokonany przy najściślejszej współpracy tłumaczy z Autorem i przyjęty życzliwie przez zagranicznych wydawców? Oto język francuski wzbogacił się o kilka nowych terminów logicznych, które dotychczas w nim nie istniały. Angielska zaś wersja *Traktatu* zaszczerpiła do języka angielskiego termin, a więc i samo prakseologiczne pojęcie, jakże istotne, sprawcy i sprawstwa w postaci zaproponowanych przez prof. Olgierda Wojtasiewicza a zaaprobowanych przez Pana słów „agent” i „agethood”. Potem zaś termin wraz z pojęciem przez siebie wyrażanym przebył kanał La Manche. Oto myśliciel francuski, Henri Duméry, nadał swój szkie prakseologiczny do księgi pamiątkowej ku Pańskiej czci, którą będziemy mieli zaszczyt wydać. Przeczytawszy tekst, w którym ten autor cytuje wielokrotnie *Traktat* według znanej sobie wersji angielskiej, znalazłam, właśnie w znaczeniu „sprawcy”, termin „agent”, użyty bez wyjaśnień czy komentarzy — ten Francuz już się do nowego znaczenia słowa przyzwyczaił. Słuchając przedwczoraj Pańskiego wykładu jubileuszowego dowiedziałam się, że proponuje Pan zastąpienie słowa „dzieło”, w znaczeniu skutku działania sprawcy w drodze impulsu dowolnego, słowem „rezultat” czy „wynik”. Tak jest właśnie w angielskim tekście, gdzie użyty został konsekwentnie termin „result”. I może właśnie praca nad przekładem nasunęła Panu Profesorowi pomysł tej uściślającej zmiany? Ja w każdym razie zrozumiałam do końca, co Pan określa prakseologicznie jako „dzieło”, kiedy w maszynopisie odnalazłam ten termin oddany przez angielskie słowo „result”.

Autor jednak to dla nas nie tylko człowiek, który napisał książkę. Wydając książkę musimy z autorem współpracować i jakoś współżyć. Powiedział Pan na swojej przedwczorajszej uroczystości, że polski świat filozoficzny żyje w stosunkach dobrego koleżeństwa. Jest to prawda i błogosławione tego skutki odczuwamy stale. Nieporozumienia z filozofami-autorami i filozofami-tłumaczami należą u nas do zupełnych wyjątków, potwierdzających regułę ogólną: wielką życzliwość, jaką nam autorzy okazują. Widocznie filozofowanie sprzyja postawie zaufania i życzliwości w stosunku do ludzi. Jednych autorów cenimy i lubimy za to, że wiele się od nich można nauczyć, innych za wspaniały humor, jeszcze innych za okazywane nam zaufanie, niektórych zaś za to, że na ich pomoc w trudnej czy delikatnej sytuacji zawsze liczyć możemy. Pan jednak, Panie Profesorze, łączy wszystkie najlepsze ich cechy, stanowiąc w naszych oczach Autora Idealnego, w sensie zarówno potocznym, jak filozoficznym. Za beztraskie hipostazowanie najserdeczniej Pana, jako filozofa, przepraszam. Ale nic na to poradzić nie mogę, bo rzeczywiście pojawia się Pan u nas dwojako, a mianowicie jako ten a ten człowiek i ten a ten Autor, ceniony przez nas i kochany, a zarazem jako powszechnik, jako byt idealny, jako idealny Autor w ogóle. Czasem skromny człowiek zdobywa się nagle na odwagę, bo nie było jeszcze chyba śmiałka, który by głośno myślał o Panu jako o nazwie ogólnej o jednym jedynym desygnacie czy o jednoelementowym zbiorze. Ja bym się też nie ośmieliła tego powiedzieć, a jeśli mówię, to dlatego, że czytam. Skarzył się Pan na to, że w czasie uroczystości jubileuszowej wszyscy mówią o blaskach obrazu, a nikt nie dostrzega cieni, które przecież być muszą. Jeżeli jednak te cienie istnieją, to nie są dostrzegalne dla otoczenia. Dziwna to doprawdy implikacja o prawdziwym następniku i o poprzedniku, którego wartość logiczna jest niesprawdzalna. Ale ponieważ prawdziwość następnika przesądza o prawdziwości implikacji, a więc i ta jest prawdziwa.

Kiedyś w jakiejś rozmowie toczącej się w Redakcji — nie wiem, czy Pan Profesor ją pamięta, bo było to już bardzo dawno — powiedział Pan do mnie: „To bardzo dobrze, że Pani jest szczupła. Jestem dumny z mojej własnej szczupłości, bo ta cecha oznacza wybitnie korzystną proporcję świadomości do ciała”.

Życzmy Panu, Panie Profesorze, utrzymania tej proporcji, u Pana tak wspinałej, przez dalsze długie lata i prosimy o przyjęcie od nas kilku kwiatków, przeznaczonych zarówno dla radości organów cielesnych wzroku i węchu, jak dla świadomości estetycznej.

JANUSZ SZTUMSKI: Kształtowanie się poglądów na wartość pracy. (Polskie Towarzystwo Filozoficzne, Oddział w Toruniu, 6 X 1965).

1. Słowo „praca” ma wiele znaczeń i jest używane w różnym sensie w takich naukach, jak fizyka, fizjologia, ekonomia czy filozofia oraz w języku potocznym. Istnieje również wiele definicji i dlatego też w rozważaniach o pracy zachodzi konieczność określenia tego, co się rozumie w danym wypadku przez słowo „praca”.

Kiedy w obecnych rozważaniach mówię o pracy, to mam na myśli celową działalność człowieka, w procesie której przekształca on przedmioty pracy i przystosowuje do zaspokajania swoich potrzeb za pomocą narzędzi pracy. Chodzi mi zatem o pracę p r o d u k y j n ą, czyli o taką, której podstawowym celem jest przystosowanie dóbr przyrody do potrzeb człowieka. Tak rozumiana praca jest nieodzownym warunkiem istnienia i rozwoju społeczeństwa ludzkiego oraz uwzględnia zarówno wysiłek fizyczny jak i intelektualny człowieka. W tym znaczeniu praca jest — jak pisał K. Marks — „przede wszystkim procesem zachodzącym między człowiekiem a przyrodą, procesem, w którym człowiek poprzez swą działalność realizuje, reguluje i kontroluje wymianę materii z przyrodą” (*Kapitał*, Warszawa t. I., 1951, s. 188).

2. Aczkolwiek w każdej epoce uświadamiano sobie doniesłość pracy produkcyjnej, to jednak obserwujemy ciekawą niewątpliwie ewolucję poglądów na moralną wartość tej pracy.

Zdaniem etnosocjologów, takich jak np. R. Thurnwald, Fr. Boas, Br. Malinowski, R. Firth i in., praca produkcyjna jest wysoko oceniana wśród ludzi żyjących w ustroju wspólnoty rodowej. Co prawda nie jest ona wyłącznym źródłem wszelkich zaszczytów i godności, ale też nie jest jeszcze przekleństwem.

Ocena ta zmienia się zasadniczo w ustroju niewolniczym, kiedy to praca produkcyjna zostaje zepchnięta na barki niewolników. W kulturze antycznej obserwujemy np.: a. powszechnie występujące zjawisko zaliczania pracujących fizycznie do najniższych klas społecznych; b. pojawienie się mitu o tzw. „wielku złotym” czy „raju”, w którym człowiek żył wolny od trudów pracy (Hezjod, Owidiusz, Stary Testament); c. brak boga pracy wśród najważniejszych bóstw ówczesnych religii; d. negatywna ocena pracy produkcyjnej przez filozofów takich jak Platon, Arystoteles i in. Wyjątek stanowią dopiero stoicy.

W starożytności jedynie praca na roli, którą traktuje się jako „współuczestnictwo w dziele tworzenia” bóstw czy też przyrody, nie jest uważana za czynność poniżającą człowieka. Ale w następnej formacji, tzn. w feudalizmie,

ta sama praca jest już kwalifikowana jako poniżająca. Nie może to oczywiście budzić zdziwienia, jeżeli weźmie się pod uwagę sytuację chłopca pańszczyźnianego. Natomiast praca rzemieślnika, która nie cieszyła się w starożytności szczególnym poważaniem, co ukazuje wyraźnie stratyfikacja społeczeństw niewolniczych, w której rzemieślników zaliczano do najniższej warstwy społecznej — cieszy się coraz to większym uznaniem, w miarę rozwoju feudalizmu.

Ze wspomnianym mitem o „wieku złotym” łączy się mit antropomorficzny o starzeniu się świata, a w związku z tym o pomniejszaniu się jego możliwości. Uważano, iż o ile świat w swej młodości mógł człowiekowi bez żadnego wysiłku z jego strony dostarczyć środków potrzebnych do życia, to w miarę starzenia się świata człowiek musi te środki zdobywać coraz to w większym trudzie.

Chrześcijaństwo tworzy inny mit — o zbuntowaniu się świata przeciwko człowiekowi, który popełnił grzech pierworodny. Stąd praca jest uważana za konsekwencję tego grzechu i przekleństwo, ponieważ przy jej pomocy trzeba przeciwstawiać się przyrodzie (zob. Gen. 3,19 i Mat. VI, 29—34). Jednakże stosunek chrześcijaństwa do pracy nie jest jednolity. Paweł z Tarsu, który sam był wędrownym tkaczem zanim został apostołem, potępiał ostro lenistwo i jest autorem tezy: „*si quis non vult operari — non manducet*”. Podobny pogląd reprezentuje Augustyn Aureliusz, który potępiał mnichów uważających pracę za niegodną. I żyjący w VI w. Benedykt z Nursji, który założył klasztor benedyktynów, widział w pracy produkcyjnej nie tylko środek zdobywania bogactw, lecz i środek służący zbawieniu. Dopiero w późniejszym okresie średniowiecza wyższą ocenę zyskuje asceza niż praca. Większe zrozumienie dla pracy produkcyjnej zaczynają znowu przejawiać reformatorzy M. Luter i J. Kalwin. Z przejawami poważania dla pracy produkcyjnej spotykamy się wśród takich ludzi Odrodzenia, jak np. T. Morus, J. Campanella, Fr. Bacon, M. Montaigne, L. da Vinci i Fr. Rabelais. Wyjątek stanowi jednak tak wybitny człowiek, jakim był Erazm z Rotterdamu.

Dla przedstawicieli Oświecenia praca jest cnotą. Wolter w *Kandydzie* (rozd. XXX) pisał, iż praca odsuwa od nas trzy wielkie zła: nudę, występki i ubóstwo. J.J. Rousseau mówi o obligatoryjnym charakterze pracy. Podobne stanowisko zajmują i nasi przedstawiciele Oświecenia, jak np. H. Kollątaj i St. Staszic. Dalsza rehabilitacja pracy jest dopiero dziełem XIX w., w którym zostaje ona uznana za jedną z cnot naczelnych. Pierwszym filozofem, dla którego praca była przeznaczeniem człowieka był Hegel.

Już przed 1840 r. socjaliści utopijni głosili idee: obowiązku pracy, prawa do pracy, prawa do integralnego produktu pracy, prawa do pracy radosnej oraz konieczność organizacji pracy. P. J. Proudhon jest szczególnie interesujący w tym względzie z uwagi na idee, jakie głosił, idee: jedności pracy, pierwowotności moralnej i wyższości intelektualnej pracy. Tę ostatnią ujmował następująco: „...ten, kto posiada swoją myśl we wgłębieniu swej ręki, jest zawsze człowiekiem o wyższej inteligencji i pod każdym względem bardziej pełnym, niż ten, który nosi ją w głowie, niezdolny do innego jej wyrażenia, jak przez formułkę...”

K. Marks odkrywa nieznanie wcześniej zjawisko, powstałe w związku z pracą produkcyjną — a mianowicie alienację człowieka w stosunku do przyrody, gatunku, pracy i jej produktu (Zob. *Rękopisy ekonomiczno-filozoficzne z 1844 r.*).

Ciekawych danych o ewolucji poglądów na wartość pracy może też dostarczyć filologia. Np. francuskie słowo „travailler” = pracować oznaczało pier-

wotnie: torturować, karać, cierpieć; dodajmy, że do XVI w. są to jego jedyne znaczenia. Dopiero później zaczyna się go stopniowo łączyć ze słowem „ouvrer” = wyrabiać, wykonywać. Podobny rozwój odpowiedników wymienionego przykładowo słowa francuskiego dla określenia pracy możemy spotkać i w innych językach.

ANTONI KORCIK: Uwagi R. Grassmanna i S. O. Szatunowskiego o prawie wyłączzonego środka. (Oddział Polskiego Towarzystwa Filozoficznego w Toruniu, 22 XI 1965).

Najwcześniejszym nowożytnym krytykiem prawa wyłączzonego środka był matematyk i logik niemiecki Robert Grassmann (1815—1901), który swoje uwagi przedstawił w publikacji: *Begriffslehre oder Logik (Zweites Buch der Formenlehre oder Mathematik)*, Stettin 1872.

Arystoteles podaje prawo wyłączzonego środka w dwóch sformułowaniach: 1) „Wszystko musi przysługiwać lub nie przysługiwać temu samemu i pod tym samym względem” (*De Interpr.* 18a 35), 2) „Pomiędzy parą sprzeczną nic być nie może” (*Met.* 1011b 23—24); nie twierdzi, że jest to prawo niedowodliwe i najpewniejsze, uważa je jednak za twierdzenie, którego nie dowodzą, lecz którym w dowodach się posługują (*Anal. post.* 77a 27—28).

Tradycyjne sformułowanie prawa wyłączzonego środka brzmi: „Każde A jest B lub nie-B”, stwierdza ono stosunek między klasami A i B. Takie sformułowanie jest jednak, jak stwierdza Grassmann, błędne, gdy A jest nadrzędne względem B lub z nim się krzyżuje (*Begriffslehre...*, s. 16: „Der Satz wird gewöhnlich so ausgedrückt: a ist entweder u oder nicht-u. Diese Form des Satzes ist aber fehlerhaft, denn jeder dem u übergeordnete oder ihn schneidende Begriff ist weder unter u noch unter nicht-u enthalten”). Grassmann proponuje więc inne sformułowanie: Każda klasa zawiera się w sumie powstałej z każdej innej klasy i jej przeczenia (Tamże, s. 16: „Jeder Begriff ist der Summe jedes andern Begriffes und seines Nichtes untergeordnet”). Klasyczne sformułowanie prawa wyłączzonego środka pozostaje ogólnie prawdziwe tylko dla jednostkowych przedmiotów.

W podobny sposób dowodził błędności prawa wyłączzonego środka w klasycznym sformułowaniu profesor matematyki Uniwersytetu w Odessie S. O. Szatunowski (1859—1929), najpierw na wykładach uniwersyteckich w r. 1906/7, następnie zaś we wstępie do publikacji *Algebra kak uczenie o sravnenjach po funkcjonalnym modułam*, Odessa (b. r.). Szatunowski analizował przykład: „Połowa liczby naturalnej jest liczbą naturalną”; zdanie to jest prawdziwe dla niektórych liczb naturalnych, fałszywe dla innych. Jest ono jednak wieloznaczne, można je bowiem rozumieć bądź jako zdanie ogólne, bądź jako szczegółowe; pierwsze jest fałszywe, drugie prawdziwe. Nie można więc uważać wywodu Szatunowskiego za poprawny¹.

¹ W dyskusji stwierdzono, że uwagi R. Grassmanna o prawie wyłączzonego środka w sformułowaniu $\bigwedge_x (a \leq x \text{ lub } a \leq x')$ pozostają w pewnym związku z możliwością zdefiniowania relacji Leśniewskiego przez inkluzję w dowolnej atomowej algebrze Boole'a w następujący sposób: $a \leq b \equiv a \leq b \wedge \bigwedge_x (a \leq x \text{ lub } a \leq x') \wedge \bigwedge_x \sim (a \leq x \wedge a \leq x')$

W definicji tej prawo $\bigwedge_x (a \leq x \text{ lub } a \leq x')$ występuje jako jeden z warunków

ANTONI KORCIK: O stosunku logiki do matematyki w perspektywie historycznej. (IX Konferencja Grupy tematycznej historii logiki PAN w Krakowie, 25 X 1963).

Prelegent postawił sobie jako zadanie zestawić niektóre poglądy na temat stosunku zakresów (w sensie schematów Eulera) logiki i matematyki.

a) Stosunek ten pojmowali jako r ó w n o w a ż n o ś ć: Dove, Frege, Russell i Kobylecki. Logikę z matematyką utożsamiał P. E. Dove (1815—1873) w piśmie pt.: *Theory of Human Progression*, London 1850 i Gottlob Frege (1848—1925) w piśmie pt.: *Über formale Theorien der Arithmetik* (Separat-Abdruck aus den „Sitzungsberichten der Jenaischen Gesellschaft für Medizin und Naturwissenschaft“. Jahrg. 1885. Sitzung vom 17 Juli). Według Dowego arytmetyka jest logiką zastosowaną do liczb („Arithmetic is nothing more than Logic applied to number”), algebra jest logiką i arytmetyką zastosowaną do ilości („Algebra is Logic, Arithmetic and Algebra applied to space”), statyka jest logiką, arytmetyką i algebrą zastosowaną do przestrzeni („Geometry — in its larger sense — is Logic, Arithmetic and Algebra applied to space”), statyka jest logiką, arytmetyką, algebrą i geometrią zastosowaną do siły („Statics is Logic, Arithmetic, Algebra and Geometry applied to force”). Logika traktuje o identyczności (*identity*) i równości (*equality*). Arytmetyka zaś dodaje do identyczności i równości liczby (*number*), algebra dodaje do identyczności, równości i liczby ilość (*quantity*), geometria dodaje do identyczności, równości, liczby i ilości przestrzeń (*space*), statyka zaś dodaje do tego wszystkiego siły (*forces*)¹.

Według Fregego między logiką a arytmetyką nie ma linii demarkacyjnej. Z punktu widzenia naukowego obie one są jedną nauką².

Logikę z matematyką utożsamiał także B. Russell. Mówi bowiem, że fakt, iż cała matematyka jest logiką symboliczną, jest jednym z największych odkryć naszego wieku³.

Dla Kobyleckiego relacja równoważności między matematyką i logiką jest tak niezawodnym faktem, że „raczej dziwić by się należało, czemu tak późno do tego odkrycia dochodzi ludzkość”⁴.

O stopniowej fuzji logiki i matematyki mówi także M. H. Fehr⁵.

prawdziwości zdania $a \wedge b$. Otóż zdanie $a \wedge b$ nie może być prawdziwe, gdy a nie jest nazwą jednostkową.

Prawo $a \leq b$ lub b' przy definicji $a \leq b \equiv a \wedge b = a$ jest równoważne jednemu z aksjomatów Huntingtona.

Dyskutant wyraził też przypuszczenie, że krytykę Szatunowskiego można by interpretować jako odnoszącą się do sytuacji o tzw. teoriach otwartych i w tym sensie prekursorską w stosunku do rzeczy dobrze dzisiaj znanych.

¹ Por. R. Flink, *Philosophy as scientia scientiarum and a history of classifications of the sciences*, Edinburgh—London 1904, s. 205—206.

² Por. G. Frege, *Über formale Theorien der Arithmetik*, s. 2: „Ich ziehe nun aus dieser logischen oder formalen Natur der Arithmetik einige Folgerungen. Erstens: es ist keine scharfe Grenze zwischen Logik und Arithmetik zu ziehen; vom wissenschaftlichen Gesichtspunkte aus betrachtet sind beide eine einheitliche Wissenschaft”.

³ Por. B. Russell, *Principles of Mathematics*, I, Cambridge 1903, s. 5.

⁴ Por. S. Kobylecki, *Logika a logika tradycyjna i logika matematyczna*, Przegl. Powszech., t. 195—6 (1932), s. 85.

⁵ Por. M. H. Fehr, *Sur la fusion progressive de la logique et des mathématiques*, Congrès international de philosophie, IIe session tenue à Genève du 4 au septembre 1904, Genève 1905, s. 677—679.

Ze stanowiska dzisiejszych matematyków przedmiotem matematyki są relacje zachodzące między jakimiś elementami lub zbiorami elementów jako tworów myślowych. Jeśli najogólniejszym przedmiotem logiki są także takie relacje, to między matematyką a logiką zaciera się granice i obie te nauki są jedną nauką.

b) Jako p o d r z ę d n o ś ć ujmowali stosunek logiki do matematyki m. in. Goodstein, a dawniej Roger Bacon.

Według Goodsteina logika jest gałęzią matematyki, posługującą się symboliką i techniką matematyczną⁶.

O zależności logiki od matematyki mówi także Roger Bacon w *Opus Maius* (Part IV, wydana także osobno pt. *Specula mathematica*).

Według Arystotelesa (mówi Bacon) księga pt. *Kategorie* jest pierwszą księgą logiki, lecz kategoria ilości, która jest przedmiotem matematyki, nie może być poznana bez znajomości matematyki. Wszystkie zaś kategorie zależą od poznania kategorii ilości. Przeto cała moc (potęga) logiki zależy od matematyki⁷.

c) Odwrotnie, jako n a d r z ę d n o ś ć traktowali ten stosunek Leibniz, Jevons i Dickstein.

Według Leibniza stosunek logiki do matematyki jest stosunkiem całości do części. Z tego stanowiska matematyka jest podporządkowana logice, czyli logika w stosunku do matematyki jest nauką nadrzędną, a matematyka podrzędną⁸.

Podobne stanowisko zajmuje także W. S. Jevons (1835—1882), który w pierwszym swoim piśmie z logiki, wydanym w Londynie w 1864 r. pt. *Pure logic or the logic of quality apart from quantity with remarks on Boole's system and on the relation of logic and mathematics*, rzucił z logiki Boole'a jej szatę matematyczną i stworzył system, który jest tylko przekładem systemu Boole'a na język zrozumiały. Mówi tam także, że logika nie jest częścią matematyki, jak twierdził Boole, lecz odwrotnie, matematyka raczej powstała z logiki⁹.

Logika jest nauką ogólniejszą także i ze stanowiska S. Dicksteina¹⁰. Z tego

⁶ Por. R. L. Goodstein, *Professor of Mathematics in the University of Leicester*, *Mathematical Logic*, Leicester University Press 1957, Introduction.

⁷ Por. *Rogerri Baconis, angli, viri eminentissimi, Specula mathematica, liber omnium scientiarum studiosis apprime utilis, editus opera et studio Johannis Combachii*, Francofurti 1616, cap. 2, s. 5—6: „Nam liber praedicamentorum est primus liber logicae, secundum Aristotelem. Sed constat praedicamentum quantitatis cognosci non posse sine mathematica. Nam sola mathematica constituitur de quantitate cognoscenda [...] et ideo omnia praedicamenta dependent ex cognitione quantitatis, de qua est mathematica, et ideo virtus tota logicae dependet ex mathematica”.

⁸ Por. Leibniz, *Math. Schr. Gerh.* VII, s. 51: „Quemadmodum autem Logistica vel Generalis de Magnitudine Scientia (cuius pars Algebra est) Speciosae generali et ipsi postremo logicae subordinata est, ita vicissim sub se habet Arithmeticam et Geometriam et Mechanicam et scientias quae mistae Matheseos appellantur”.

⁹ Por. *Pure logic and other minor works*, ed. by R. Adamson and H. A. Jevons, London 1890, s. 5: „He generalised logic so that it became possible to obtain any true inference from premisses of any degree of complexity, and the work I have attempted has been little more than to translate his forms into processes of self-evident meaning and force”; tamże, s. 77: „The system being restored to its proper simplicity it may be inferred, not that Logic is a part of Mathematics, as is almost implied in Professor Boole's writings, but that the Mathematics are rather derivatives of Logic”.

¹⁰ Por. S. Dickstein, *Pojęcia i metody matematyki*, Warszawa 1891, s. 21:

stanowiska matematyka byłaby jakimś jednym logicznym twierdzeniem, orzekającym, że pewne twierdzenia wynikają z pewnych podstawowych założeń. Pierwszą próbą takiej matematyki są *Principia Mathematica* Russella—Whiteheada.

d) Stosunek w y ł ą c z a n i a między logiką a matematyką widzi H. Spencer (1820—1903).

Spencer rozróżnia nauki abstrakcyjne (logika i matematyka), abstrakcyjno-konkretne (mechanika, fizyka, chemia) i konkretne (astronomia, geologia, biologia, psychologia, socjologia). Dwie nauki abstrakcyjne całkowicie się różnią od siebie, gdyż przedmiotem logiki są relacje jakościowe, przedmiotem zaś matematyki relacje ilościowe. Są to przeto nauki równorzędne. Spencer mówi, że nauki abstrakcyjne są narzędziami nauk abstrakcyjno-konkretnych i konkretnych¹¹.

e) Wreszcie można też wymieniony stosunek uważać za k r z y ż o w a n i e się z uwagi na to, że twierdzenia takie, jak prawa przemienności, łączności i rozdzielności dla dodawania i mnożenia są dla obu nauk wspólne, natomiast np. prawa tautologii dla mnożenia i dodawania logicznego nie mają odpowiednika w arytmetyce.

WACŁAW KUBIK: Z zagadnień stanowienia prawa. (Polskie Towarzystwo Filozoficzne, Oddział w Toruniu, 22 XII 1965).

Postępowanie ocenia się jako skuteczne, jeśli prowadzi do zamierzonego celu. Cel zanim zostanie osiągnięty, przedstawia się dla działającego w postaci projektu¹ przyszłego, pożądanego stanu rzeczy. Przejście od etapu projektowania do etapu realizacji projektu poprzedzone jest wyborem odpowiednich środków, przy pomocy których działający zamierza osiągnąć dany stan rzeczy. Dobierając środki do celu, bierze się zazwyczaj pod uwagę nie tylko cel, lecz także te pożądane lub niepożądane stany rzeczy, które ewentualnie wystąpią jako uboczne skutki realizowanego celu. W sytuacji najprostszej cel osiąga się przy pomocy jednego tylko środka. Jest on wtedy dla celu warunkiem wystarczającym i koniecznym zarazem. Częściej jednak występują sytuacje złożone, to jest takie, w których działający stoi przed koniecznością wyboru tego lub innego środka dla osiągnięcia zamierzonego stanu rzeczy. Zwykle także cel wymaga więcej niż jednego środka; konieczny jest często cały zespół środków, które dopiero razem wzięte dadzą oczekiwany rezultat. Dobierając środki do celu, działający porusza się jakby po dwóch płaszczyznach: płaszczyźnie poziomej (gdy dokonuje wyboru między różnymi współrzednymi środkami) i płaszczyźnie pionowej (gdy za pomocą dobranego środka osiąga cel bliższy, a ten

„Logika formalna jako metoda szukania związków pomiędzy przedmiotami oderwanymi od wszelkiej treści jest nauką zbliżoną do Matematyki czystej. Mając do czynienia z ogólnymi prawami myślenia, tj. z prawami łączenia pojęć, sądów i wniosków, obejmuje ona prawa łączenia pojęć form matematycznych oraz sądów i wniosków, które z tego łączenia wynikają; jest zatem nauką ogólniejszą od matematyki i zaliczaną bywa do teorii poznania. Wszystkie gałęzie matematyki można uważać za zastosowanie logiki formalnej do pojęć poszczególnych form matematycznych”.

¹¹ Por. H. Spencer, *The Classification of the Sciences*, London 1864.

¹ Opisując tok postępowania celowościowego A. Podgórecki, *Charakterystyka nauk praktycznych*, Warszawa 1962, s. 36 i 84—88, wymienia jako jeden z jego etapów, etap konstruowania projektu.

z kolei jest środkiem ze względu na cel dalszy² itd.). Wybór w płaszczyźnie poziomej przesądza często o wyborze środka w płaszczyźnie pionowej. Podróż z Anglii do Francji można odbyć np. samolotem lub pociągiem. Wybierając jednak pociąg, wybieramy zarazem przejażdżkę promem przez kanał La Manche. Decyzja, co do wyboru środka lokomocji w podanym przykładzie poddyktowana będzie przede wszystkim względami praktycznymi, chyba że jesteśmy w sytuacji turysty, który nad czas i pieniądze przekłada wartości innego rodzaju. W zakresie umiejętności technicznych względy praktyczne (rzeczowe) przeważają nad innymi względami. Natomiast w postępowaniu celowościowym, dotyczącym stosunków społecznych, oceny rzeczowe (użytkowe³) przeplatają się z ocenami moralnymi, estetycznymi...⁴. Posługujemy się np. naelektryzowanym drutem kolczastym, jeśli ten okaże się konieczny do należytego funkcjonowania mechanizmu. Używa się go jednak tylko w wyjątkowo ciężkich więzieniach, obozach koncentracyjnych, i to nie wszędzie, jako środka zabezpieczającego, który ma hamować zapędy więźniów do ucieczki.

Gdy staramy się wpłynąć na stosunki społeczne, regulując je odpowiednio do zamierzonych celów, stajemy przed koniecznością wyboru środków, umożliwiających tę regulację stosownie do naszych projektów.

Śpośród mniej lub bardziej skutecznych sposobów oddziaływania na zachowanie się ludzi, dwa zasługują na szczególne uwzględnienie: propaganda i regulacja prawna⁵. Jeśli wyodrębnia się te dwa spośród innych⁶ środków kształtowania zachowań ludzkich, to głównie dlatego, że zasięg ich oddziaływania, a często i skuteczność⁷ są większe od pozostałych.

Można się zastanawiać nad zaletami i wadami propagandy oraz regulacji prawnej. Pod jednym wszakże względem prawo ma przewagę nad propagandą. Realizacja przepisów prawa zagwarantowana jest przymusem państwowym⁸, znaczy to, że przepisy prawa przewidują określone, ujemne następstwa dla adresatów normy na wypadek niezastosowania się do jej dyspozycji. Kary

² O celach postępowania bliższych i dalszych por.: T. Czeżowski, *Główne zasady nauk filozoficznych*, wyd. III, Wrocław 1959, s. 187.

³ Oceny użytkowe występują »...wtedy, kiedy „cenny” znaczy tyle, co „nadający się do tego a tego”, „pożyteczny do takiego a takiego celu”, „potrzebny do tego, by powstało to a to” lub tp.« (T. Kotarbiński, *Elementy teorii poznania, logiki formalnej i metodologii nauk*, Wrocław—Warszawa—Kraków, 1961, s. 442).

⁴ Oceny moralne, estetyczne zalicza się do ocen emocjonalnych. Te występują »...wtedy, kiedy „cenny” znaczy bądź „ponętny”, bądź „sympatyczny”, bądź „piękny”, bądź „uczciwy” lub tp., bądź „wstrętny” czy „antypatyczny”, bądź „brzydki”, bądź „podły” lub tp.« (ibid).

⁵ A. Podgórecki *Założenia polityki prawa*, Warszawa, 1957, s. 4. Propagandę zalicza się do tzw. oddziaływań perswazyjnych, por. F. Studnicki, *Przeptyły wiadomości o normach prawnych*, Kraków 1965, s. 6.

⁶ Z innych środków Ritterman wymienia przykładowo interwencję gospodarczą, (prof. U. J. Dr Ritterman — głos w dyskusji. Zebranie naukowe Działu I Instytutu Nauk Prawnych PAN poświęcone pracy A. Podgóreckiego, *Założenia polityki prawa*, Państwo i Prawo, nr 7, 1958, s. 170).

⁷ W niektórych dziedzinach życia (zwykle podstawowych) interwencja gospodarcza okazuje się środkiem bardziej skutecznym od prawa i propagandy. Zorganizowana interwencja gospodarcza, która z różnym nasileniem występuje w różnych typach państwa wymaga ram prawnych i zwykle łączy się z propagandą.

⁸ Inne reguły społeczne nie objęte przepisami prawnymi, także zaopatrzone są sankcją. Nie jest to jednak sankcja państwowa (F. Siemieński, *Dwa problemy w związku z zagadnieniem budowy normy prawnej*, Państwo i Prawo nr 8—9, 1960, s. 347.

pozbawienia życia, wolności, grzywny, to szczególnie dotkliwe przykłady sankcji państwowej⁹, zapowiedź których skłania (między innymi) adresatów norm prawnych do zachowania się zgodnie z prawem. W przypadku, gdy norma prawna nie ma odpowiednika w postaci innej reguły postępowania, akceptowanej przez działającego, bądź gdy taka reguła wprawdzie istnieje, lecz nie jest zgodna¹⁰ z normą prawną, sankcja staje się jedynym motywem postępowania zgodnego z dyspozycją normy. „Pod groźbą represji Jan posłusznie wykona to, co mu Piotr każe, choćby sam nie uważał, że powinno być to, co mu kazano [...] rozkazem można szybko porządkować życie zbiorowe, choć nie tak trwale, jak zgodą powszechną” — pisał prof. Znamierowski¹¹. Sankcji zawdzięcza norma prawna operatywność konieczną przy wprowadzaniu świadomych, zamierzonych zmian w życiu społecznym, których realizacji nie można pozostawić powolnemu działaniu czasu¹². Prawo jest zatem podstawowym środkiem oddziaływania na stosunki społeczne.

Koniecznym warunkiem skutecznej regulacji prawnej jest:

1) Wyznaczenie obszaru, który nadaje się do prawnego uregulowania. Przez obszar prawnej regulacji rozumieć będziemy ten zakres stosunków, których unormowanie według przewidywań ustawodawcy pozwala osiągnąć zamierzone cele¹³.

2) Wybranie spośród różnych konkurencyjnych rozwiązań prawnych rozwiązania najwłaściwszego. Rozwiązanie najwłaściwsze, to takie, które prowadzi do zamierzonego celu, nie wywołując ubocznych negatywnych skutków, bądź też wywołuje takie skutki, ale są to skutki mniej szkodliwe od tych, które wystąpiłyby przy zastosowaniu odmiennych rozwiązań prawnych. Ustawodawca powinien więc działać w taki sposób, aby jego twórczość cechowała oszczędność, a oszczędność ogólnie pojęta „... polega na osiągnięciu danego celu przy możliwym minimum wszelkich ubytków”¹⁴.

Jeśli np. w państwie występuje nadmierne spożycie alkoholu, to odpowiednie kompetentne czynniki dążyć będą zwykle do ograniczenia tego spożycia, z uwagi na jego szkodliwość indywidualną i społeczną. Podjęte środki nie koniecznie muszą mieć charakter prawny. Odpowiednio prowadzona propaganda przyczynia się w jakimś stopniu do wyeliminowania tego niepożądanego

⁹ Sankcja prawna nie ogranicza się bynajmniej do sankcji w rozumieniu przepisów prawa karnego, chociaż tak zazwyczaj się sądzi. Odnosnie do innych rodzajów sankcji por.: S. Grzybowski, *Wypowiedź normatywna oraz jej struktura formalna*, Kraków 1961, s. 55. O tym, że przymus państwowy obejmuje swym zakresem sankcję prawną, nie jest jednak z nią równoważny, por. S. Ehrlich, *Przyczynki do problematyki normy i stosunku prawnego*, Państwo i Prawo, z 8—9, 1956, s. 390.

¹⁰ O kolizjach między normami prawnymi a normami moralnymi pisze J. Nowacki w artykule pt.: *O zakresach stosunków społecznych normowanych przez prawo i moralność*, *Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Łódzkiego*, Prawo, z. 9, 1953. Autor ilustruje rozważania przykładami z ustawodawstwa PRL.

¹¹ C. Znamierowski, *Zasady i kierunki etyki*, Warszawa 1957 s. 56.

¹² O tym, że przepisy prawne zawierają czasami tylko zasadę postępowania, sankcja zaś syntaktycznie nie jest wyodrębniona, ani nawet nie ma semantycznego odpowiednika w treści przepisów, por. J. Smiałowski, *Zagadnienie przymusu w prawie a struktura normy prawnej*, *Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego*, *Prace Prawnicze*, z. 8, s. 281. Szereg przykładów tych tzw. *leges imperfectae* znaleźć można w S. G. Grzybowski, op. cit., s. 56. Na przykład według H. Kelsen a, *General Theory of Law and State*, Cambridge-Massachusetts, 1949, s. 404, nie mają one charakteru normatywnego.

¹³ Por. A. Podgórecki, *Socjologia prawa*, Warszawa 1962, s. 144—45.

¹⁴ T. Kotarbiński, *Kurs logiki*, wyd. VI, Warszawa, 1963, s. 177.

zjawiska. Ustawodawca być może zechce — i tak zwykle czyni — włączyć zjawisko nadmiernego spożycia alkoholu do obszaru prawnej regulacji. Stanie wówczas przed koniecznością wyboru odpowiednich prawnych środków. Może zdecydować się np. na tak drastyczne posunięcie, jakim jest prohibicja, lub też wybierze inne mniej drastyczne środki, np. zakaz sprzedaży alkoholu osobom do lat 18, zakaz sprzedaży w określone dni, w określonym miejscu itp.

Obszar prawnej regulacji ulega ciągłym zmianom¹⁵. Coraz to nowe stany faktyczne wchodzą w jego obręb i coraz to nowe wychodzą poza ten obszar. Pierwsza okoliczność nie wymaga specjalnego wyjaśnienia. Rozszerzanie się obszaru prawnej regulacji jest następstwem ruchliwości życia społecznego, wytwarzającego nowe sytuacje, których uregulowanie prawne staje się koniecznością. Białe plamy na obszarze prawnej regulacji, jakie z czasem powstają, mogą być następstwem tego, że ustawodawca na podstawie obserwacji, dotyczących obowiązywania pewnych przepisów, dojdzie do przekonania, iż danego stanu rzeczy nie da się osiągnąć środkami prawnymi, lub też da się wprowadzić osiągnąć, ale zbyt wielkim kosztem, tzn. kosztem powstania dodatkowych ujemnych stanów rzeczy, przekraczających dopuszczalne minimum.

Obszar prawnej regulacji zmienia się nie tylko pod względem zakresu. Wahaniom podlega także sposób uregulowania danych stanów faktycznych. Zmiany w sposobie prawnej regulacji mogą być rezultatem zmian w obszarze prawnej regulacji. Uchylenie mocy obowiązującej pewnych przepisów pociąga zwykle za sobą zmiany w przepisach dotyczących innych kwestii. Przepis prawny może podlegać także bezpośrednim zmianom, gdy ustawodawca, uchylając w całości lub części dotychczasowy, wprowadza na jego miejsce inny, w mniemaniu ustawodawcy bardziej skuteczny.

Wśród celów, które ustawodawca zamierza osiągnąć, stanowiąc prawo, wyróżnia się cele zasadnicze, o podstawowym znaczeniu dla całego porządku prawnego, i cele drugorzędne. Cele podstawowe osiąga się zazwyczaj poprzez cele drugorzędne. Idealnym systemem prawnym byłby taki system, w którym cele drugorzędne tworzyłyby harmonijny zespół środków prowadzących do celów podstawowych. Podobną rolę spełniałyby w takim systemie normy niższego rzędu w stosunku do norm wyższego rzędu¹⁶. Pewna rozpiętość między celami drugorzędnymi a celami podstawowymi i podobna między normami niższego rzędu w stosunku do norm wyższego rzędu, jest faktem. Jeśli mówimy o jakimś systemie prawnym jako o całości wewnętrznie harmonijnej, to taki system jest już rezultatem teoretycznego opracowania prawa obowiązującego¹⁷.

Występujące w systemie norm prawnych sprzeczności mogą mieć różne przyczyny. Z przyczyn bezpośrednich, najbardziej rzucających się w oczy, wymienia się niedomagania techniki legislacyjnej¹⁸. Zasadniczą i w ostatecznej

¹⁵ A. Podgórecki, *Socjologia prawa*, s. 144—145.

¹⁶ Pod tym względem sytuacja daleka jest od doskonałości. Słuszna jest uwaga Opałka w odniesieniu do celów pochodnych „...co do tych ostatnich nauka prawa może z powodzeniem przytaczać nieraz argumentację dowodzącą, że cele te nie są środkami zdatnymi do realizacji celów podstawowych” (K. Opałek, *Praworządność*, w pracy zbiorowej pt.: *Zagadnienia prawa karnego i teorii prawa*, Warszawa 1959, s. 124).

¹⁷ W. Rudziński, *Z logiki norm*, Kraków 1947, s. 10 przyp.

¹⁸ Por. J. Litwin, *Niedomagania techniki legislacyjnej w prawie administracyjnym i gospodarczym*, *Przegląd Ustawodawstwa Gospodarczego*, nr 4: 1957, s. 123—4

instancji decydującą przyczyną jest nienadążanie prawa za rozwijającymi się stosunkami ekonomicznymi. W liście do Konrada Schmidta tak na ten temat pisał Fryderyk Engels: „...bieg »rozwoju prawa« polega przeważnie tylko na tym, że naprzód usiłuje się usunąć sprzeczności wynikające z bezpośredniego przekładu stosunków ekonomicznych na język zasad prawnych i próbuje się skonstruować harmonijny system prawny, następnie zaś wpływ i przymus dalszego rozwoju ekonomicznego przełamuje ustawicznie system prawny i wplątuje go w nowe sprzeczności...”¹⁹. Tak jak istnieje rozpiętość między celami drugorzędnymi a celami podstawowymi, normami niższego rzędu w stosunku do norm podstawowych, tak też występuje pewna rozpiętość między normami a celami, dla których normy się stanowią.

Chociaż normy prawne służą do osiągnięcia społecznie pożądanego celu, nie są one jednak odmianą norm celowościowych²⁰. Przez normę celowościową rozumie się „dyrektywę zalecającą określone postępowanie jako środek do określonego celu”²¹. W formie rozwiniętej norma celowościowa przybiera postać zdania warunkowego: „Jeżeli chcesz S, to powinienes C”²². „Jeśli chcesz wieczorem czytać książkę (cel), to powinienes zapalić lampę (środek do celu)”. W postaci skróconej norma zawiera tylko dyrektywę postępowania (środek do celu), pomija natomiast cel, jeśli ten jest oczywisty. Przybiera wtedy postać wypowiedzi o następującej formie: „X powinien C” — Osoba ciężko pracująca powinna się dobrze odżywiać (domyślnie — jeśli chce zachować siły do dalszej pracy).

Norma celowościowa jest swoistą relacją między postępowaniem, traktowanym jako środek do celu, a celem. Ze względu na dany cel powinno się tak a tak postępować, czy inaczej mówiąc, jeśli się chce uzyskać taki a taki stan rzeczy, powinno się zachować w taki a taki sposób. Natomiast samo zachowanie się nie jest przedmiotem powinności, podobnie zresztą jak i cel²³. Co więcej pojęcie powinności może być zupełnie wyeliminowane z treści normy celowościowej, a sama norma może być przedstawiona w postaci zdania o faktach, ściślej o zależnościach między faktami. Odpowiednia formuła dla tak przeredagowanej normy przybierze postać następującą: „Jeżeli uczynisz C, to nastąpi S”²⁴. „Jeżeli osoba ciężko pracująca będzie się racjonalnie odżywiać, to zachowa zdrowie i siły do dalszej pracy”.

Normy prawne pod wieloma względami różnią się od norm celowościowych²⁵. Nas w tym miejscu interesuje różnica następująca: Normy prawne wyznaczają swym adresatom obowiązki, bądź przyznają im uprawnienia, jest jednak regułą, że pomija się w normie jej cel. Zachowanie staje się przedmio-

i tam podane przykłady; Z. Rzepka, *O niektórych błędach i brakach aktów normatywnych*, jw., nr 12:1952, s. 448; A. Podgórecki, *Założenia polityki prawa*, s. 13—18.

¹⁹ K. Marks, F. Engels, *Dzieła wybrane*, t. II, Warszawa 1949, s. 472.

²⁰ M. Cieślak, *Normy celowościowe*, w zbiorze: *Zagadnienia prawa karnego i teorii prawa*, s. 51—52, 57.

²¹ *Ibid.* s. 47.

²² Z. Ziemiński, *Normy moralne a normy prawne* (zarys problematyki), Poznań 1963, s. 29. Dla ścisłości dodajmy, że Autor nie używa terminu „norma celowościowa”, posługuje się natomiast terminem „norma techniczna” lub „dyrektywa techniczna” por. tenże, *Logika praktyczna*, wyd. IV, Warszawa 1965, s. 105.

²³ M. Cieślak, *op. cit.*, s. 48.

²⁴ Z. Ziemiński, *Normy moralne a normy prawne*, *op. cit.*, s. 29.

²⁵ M. Cieślak, *op. cit.*, s. 51—57.

tem powinności lub uprawnienia adresata z tej racji, że za takie uznał je organ upoważniony do stanowienia prawa. Niezależnie od tego, czy adresat normy zna cel czy też nie, (a jeśli zna, czy akceptuje cel, czy też nie) ma on obowiązek zachowania się w określony sposób²⁶. O ile więc w przypadku normy celowościowej punkt ciężkości spoczywa na zależności między środkiem a celem, o tyle w przypadku normy prawnej nacisk położony jest na pierwszy element tej relacji. Zachowanie się zgodne z normą jest już wartością pozytywnie ocenianą, niezależnie od tego, jaki cel osiąga się poprzez to zachowanie. Nawet wtedy, gdy norma nie jest odpowiednim środkiem do danego celu, przestrzeganie normy nie przestaje być obowiązkiem dla jej adresatów.

Stanowienie prawa to szczególna odmiana postępowania, polegającego na dobieraniu odpowiednich środków do społecznie pożądanego celu. Środkami są w tym przypadku przepisy prawne, środkami dalszymi, zachowanie się ludzi zgodne z normami postępowania, wyznaczonymi przez te przepisy. To, czy prawo spełnia swe zadanie, zależeć będzie z jednej strony od tego, czy ustawodawca dobrał²⁷ odpowiednie środki do zamierzonych celów, z drugiej strony od faktycznego przebiegu procesu stosowania prawa.

²⁶ Ponieważ cel normy zwykle jest przez ustawodawcę pomijany, nie mamy nawet należytej pewności, co do tego, jaki stan rzeczy ustawodawca zamierzał osiągnąć w wyniku działania danej normy. „Celów ustawy domyślamy się, wnioskuje jakby redukcynje z norm ustanowionych o celach, które leżały u genezy aktu stanowienia, czy też (np. gdy rozprawiamy o obowiązujących dziś u nas przepisach ustanowionych przez pracodawcę kapitalistycznego) o ocenach, które w oczach współczesnego ustawodawcy uzasadniają dalsze obowiązywanie danej ustawy” (Z. Ziembicki, *Normy tetyczne a normy aksjologiczne*, Studia Filozoficzne, nr 2, 1963, s. 137).

²⁷ Stanowienia prawa zdanego do realizacji zamierzonych celów nie jest kwestią wycucia, intuicji ustawodawcy, lecz przede wszystkim kwestią odpowiedniej wiedzy z zakresu polityki prawa. Por. A. Podgórecki, *Założenia polityki prawa*, op. cit., s. 7. Książka zawiera wykaz i szczegółowy opis dyrektyw, którymi zdaniem Autora, powinien się kierować rozsądny ustawodawca.

Przegląd czasopism

I

Archiwum Historii Filozofii i Myśli Społecznej, t. 11 (1965) TRENTOWSKI B. — Pisma o filozofii religii. Opracowanie, wstęp i komentarz Tadeusza Kozaneckiego, ss. 318.

II

Studia Filozoficzne, nr 1 (44), 1966. Marksizm a jednostka ludzka (Dyskusja nad książką prof. Adama Schaffa), 3—50. SUSZKO R. — Logika formalna a rozwój poznania, 51—62. KMITA J. — Podstawy semantycznej koncepcji rzeczywistości przedstawionej w dziele literackim, 63—92. WOLEŃSKI J. — O tzw. paradoksie Alfa Rossa w logice norm, 93—102. PANASIUK R. — Filozofia, państwo i polityka w twórczości młodoheglistów, 103—128. ZUMR J. — Augustyn Smetana i Antonio Labriola (Dwie próby pojednania Hegla z Herbartem), 129—142. Książki i czasopisma: WÓJCICKI R. — Filozofia nauki w Minnesota Studies (Minnesota Studies in the Philosophy of Science, vol. III, Scientific Explanation, Space and Time), 143—155. ŁUBNICKI N. — O roli pytań w filozofii i nauce (Zdzisław Cackowski: Problemy i pseudoproblemy), 155—165. POZNAŃSKI E. — Antologia współczesnej filozofii matematyki (Philosophy of Mathematics. Selected Readings. Ed. by P. Benacerraf and H. Putnam), 165—173. KRASZEWSKI Z. — Filozoficzne problemy logiki wielowartościowej (A. Zinoviev: Filozoficzne problemy logiki wielowartościowej), 173—177. E. Z. B. — Przegląd problematyki związanej z analizą i oceną różnych postaci rozumowania (The Journal of Philosophy, vol. LXI, no 12, June, 11, 1964), 177—180. KŁOSKOWSKA A. — Dürkheim (J. Szacki: Dürkheim), 180—182. SIKORA J. — Ze studiów nad myślą Oświecenia (E. Adler: Herder i Oświecenie niemieckie), 182—187. WA-

LICKI A. Antologia polonistyczna (Polska myśl filozoficzna. Oświecenie — Romantyzm. Wyd. H. Hinz. i A. Sikora), 187—195. HEMPOLIŃSKI M. — Z dziejów filozofii współczesnej (K. Bakradze: Z dziejów filozofii współczesnej), 195—206. SELMOWICZ A. — O nowy humanizm (J. Kuczyński: Porządek nadchodzącego świata), 206—210. JEDYNAK S. — „Antypozytywizm” Milana Kangrgi (Milan Kangrga: Etički problem u djelu Karla Marxa. Kritika moralne svijesti), 210—214. GROMIEC W. — Radzieckie wydanie dzieł Immanuela Kanta, 214—217. MONKE W. — Andréasa bibliografia Manifestu Komunistycznego (B. Andréas: Le Manifeste Communiste de Marx et Engels. Histoire et bibliographie 1848—1919), 217—224. Kronika. W. K. — XI Międzynarodowy Kongres Historii Nauki i Techniki, 225—228. Obrony prac doktorskich, 228—229. Listy do redakcji, 231.

Studia Filozoficzne, nr 2(45), 1966. LAZARI-PAWŁOWSKA I. — O twórczości Marii Ossowskiej, 3—10. FRITZHAND M. — Zagadnienie prawdy w etyce, 11—34. KOŁAKOWSKI L. — Prawda i prawdomówność jako wartości kultury, 35—52. KOTARBIŃSKI T. — Zagadnienie racjonalności rozumowań rozkaznikowych, 53—60. SZANIAWSKI K. — O pojęciu podziału dóbr, 61—74. VETULANI J. — Wartość logiczna zdań wartościujących 75—86. SCHAFF A. — Marksizm a jednostka ludzka (podsumowanie dyskusji), 87—106. DOBROSIELSKI M. — O Peirce'owskiej koncepcji wątplenia i przekonania, 107—138. FREJLAK W. — Analiza krytyczna pewnych zagadnień fizyki relatywistycznej oraz fizycznej teorii przestrzeni i czasu, 139—162. Przemiany w nauce: SEBEOK T. A. — Komunikacja w świecie zwierząt, 163—178. Szkice krytyczne: SZEWCZYK J. — Spór o istotę filozofii (R. Ingarden: Z badań nad filozofią współczesną), 179—202. AUGUSTYNEK Z. — Nowa praca o pro-

blemach podstawowych czasu i przestrzeni (A. Grünbaum: *Philosophical Problems of Space and Time*), 202—220. Książki i czasopisma: SCHABOWSKI Z. — Przyczynek do marksistowskiej teorii przyczynowości (G. A. Svečnikov: *Przyczynowość i związek stanów w fizyce*), 221—226. SŁAWIAŃSKI J. — Dialektyka w naukach o przyrodzie nieożywionej (Dialektyka w naukach o neživoj prirode. (Fiziko-matematičeskie nauki), 226—234. DOBRZAŃSKI L. — O nauce bardzo ogólnie (R. B. Lindsay: *The Role of Science in Civilization*), 234—237. TOPOLSKI J. — Nowa praca o metodologii nauk społecznych (Stefan Nowak: *Studia z metodologii nauk społecznych*), 237—244. TRYBUSIEWICZ J. — Rosja i Europa. Rosyjski dylemat (A. Walicki: *W kręgu konserwatywnej utopii. Struktura i przemiany rosyjskiego słowianofilstwa*), 244—252. KRAWCZYK Z. — Zarys poglądów Ludwika Krzywickiego (T. Kowalik: *Ludwik Krzywicki*), 252—254. GROMIEC W. — Etyka Ghandiego (I. Lazari-Pawłowska: *Etyka Ghandiego*), 254—259. SZAWARSKI Z. — Wittgensteina wykład o etyce (Przegląd artykułów na ten temat z *Philosophical Review*, vol. LXXIV, nr 1, January 1965), 259—263. PAWŁOWSKI T. — Integracja nauki, 263—266. Kronika: Z. K. — Jubileusz osiemdziesięciolecia prof. Tadeusza Kotarbińskiego, 267—268. Z. R. — Jubileusz osiemdziesięciolecia prof. Władysława Tatarkiewicza, 268—269. KWIATKOWSKI T. — Dwudziestolecie działalności Polskiego Towarzystwa Filozoficznego w Lublinie, 269—271. Obrony prac doktorskich i habilitacje, 271.

III

Studia Logica, t. XVIII, (1966). BORKOWSKI L. — Kazimierz Ajdukiewicz (1890—1963), II, 7—39. PIECZKOWSKI A. — The axiomatic system of the factorial implication, 41—64. PRUCNAL T. — A proof of completeness of the three-valued C-N sentential calculus of Łukasiewicz, 65—72. KOTAS J., PIECZKOWSKI A. — On a generalized cylindrical algebra and intuitionistic logic, 73—81. KRYGOWSKA Z. — Éléments de la logique dans l'enseignement secondaire des mathématiques, 83—104. KUBIŃSKI T. — Przegląd niektórych zagadnień logiki pytań, 105—137. PIROG-RZEPECKA A. — Rachunek zdań, w którym wyrażenia tracą sens, 139—164. ŻANDAROWSKA W. — O związkach pomiędzy wynikaniem, sprzeczno-

ścią i zupełnością, 165—178. Dyskusje, informacje, przyczynki: ZIEMBIŃSKI Z. — „Logika prawnicza”, logika dla prawników, logiczne problemy prawoznawstwa, 179—194. Recenzje: DĄB-SKA I. — J. Ruytinx: *La problématique philosophique et l'unité de la science*. Paris 1962, 195—197. RINALDI F. — G. Mangione: *Elementi di logica matematica*, Torino 1964, 198. Przegląd czasopism. Artykuły o treści logicznej zawarte w czasopismach nadesłanych do redakcji, 199—223. Bibliografia książek z zakresu logiki, wydanych w latach 1964—1965, 225—227.

Studia Logica, t. XIX, (1966). Stanisław Jaśkowski (1906—1965), 7—8. AJDUKIEWICZ K. — From the methodology of the deductive sciences, 9—45. AJDUKIEWICZ K. — A definition of the logical concept of proof, 46. MACHOVER M. — Contextual determinacy in Leśniewski's grammar, 47—58. BORKOWSKI L. — Deductive foundation and analytic propositions, 59—74. WÓJCICKI R. — Semantical criteria of empirical meaningfulness, 75—110. BRYLL G. — Nowy dowód peñości pewnego wielowartościowego systemu rachunku zdań, 111—116. BRYLL G. — O pólpełnych systemach rachunku zdań, 117—126. KRASZEWSKI Z., SUSZKO R. — O klasach normalnych i nienormalnych na terenie języka potocznego, 127—146. Recenzje: ŁUSZCZEWSKA-ROMAŃNOWA S. — P. Lorenzen: *Formal logic*, Dordrecht 1965, 147—149. MICHAŁOWSKI W. — D. D. Runes: *Classics in Logic*, New York 1962, 149—150. Przegląd czasopism. Artykuły o treści logicznej zawarte w czasopismach nadesłanych do Redakcji, 151—153. Bibliografia książek z zakresu logiki wydanych w latach 1964—1965, 155—157.

IV

Studia Philosophiae Christianae, nr 1, 1965. Od Redakcji, 5. GAWECKI B. J. — Zgubna doktryna nietscheańska, 7—16. IWANICKI J. — „Psychiczne”, „duchowe” w człowieku według materializmu dialektycznego i według tomizmu, 17—74. KŁOSAK K. Zagadnienie wyjściowej metody filozoficznego poznania duszy ludzkiej, 75—124. DEMBOWSKI B. — O niektórych sposobach posługiwania się pojęciem przyczyny celowej w biologii, etyce i filozofii, 125—158. DEMBOWSKI B. — Józef Łęski i jego poglądy estetyczne, 159—174. MORAWIEC E. — O dedukcji u Kartezjusza, 175—198. NIEZNAŃSKI

E. — Próba wyprowadzenia sylogistyki arystotelesowej z rachunku zdań, 199—238. Sprawozdania i komunikaty, 239—306.

Studia Philosophiae Christianae, nr 2, 1965. BEJZE B. — Problemy dyskusyjne w teodycei tomistycznej, 2—32. CHOJNACKI P. — Metoda dialektyczna Arystotelesa jako droga do zasadniczych przesłanek filozofii i nauki, 33—52. DREWŃSKI J. F. — Stosowanie logiki symbolicznej w filozofii, 53—66. IWANIECKI J. — O sylogistyce Arystotelesa, 67—102. KAMIŃSKI S. — Aksjomatyzowalność klasycznej metafizyki ogólnej, 103—116. JAWORSKI M. — „Święte” i doświadczenie jego rzeczywistości przez człowieka u Romano Guardinięgo, 117—134. MORAWIEC E. — Koncepcja filozofii u Kartezjusza, 135—162. RUTOWSKI T. — Determinizm i indeterminizm w aspekcie filozoficznym i fizycznym, 163—178. WOJCIECHOWSKI T. — Teoria hylemorfizmu i fizyczna teoria budowy materii w ujęciu neoscholastyków, 179—222. Sprawozdania i komunikaty, 223—326.

V

Analysis, vol. 23 no 1 (October 1962). SAUNDERS J. T. — Professor Taylor on Fatalism, 1—2. MANNISON D. S. — On the Alleged Ambiguity of Strawson's P-Predicates, 3—5. COHEN L. J. — Geach on Referring Expressions, 6—8. GEACH P. T. — What are referring Expressions? 9—10. COHEN L. J. — Geach on Referring Expressions: A Rejoinder, 10—12. HARDIN C. L., KEYWORTH D. R. — Cows and Unicorns: Two Replies to Mr. Resnick, 13—16. SWIGGART P. — Doing and Deciding to Do, 17—19. GROSSMANN R. — Brentano's Ontology: A Reply to Mr. Kamitz, 20—24. Professor Ziff on Mr. Goldman's Objection, 24.

Analysis, vol 23 no 2 (December 1962). Editorial, 25. TAYLOR R, MAKEPEACE P. — Fatalism and Ability, 25—29. SAUNDERS J. T. — Fatalism and Linguistic Reform, 30—31. CANFIELD J. V. and GUSTAVSON F. — Self-Deception, 32—36. KING-FARLOW J. — Senses and Sensibilia, 37—40. DORE C. — On the meaning of „Could have”, 41—43. BLACK M. — Self-support and Circularity: a Reply to Mr. Achinstein, 43—44. BRAY-BROOKE D. — Collective and Distributive Generalization in Ethics, 45—48. Note on the Terminology of Natural Deduction, 48.

VI

Australasian Journal of Philosophy, vol. 43, nr 3 (1965). BROWN R. — Moods and Motives, 277—294. TOMBERLIN J. E. — About the Identity Theory, 295—299. STOVE D. — Hempel and Goodman on the Ravens, 300—310. HENSON R. G. — Responsibility for Character and Responsibility for Conduct, 311—320. LYCOS K. — Images and the Imaginary, 321—338. CALDWELL R. L. — Malcolm and the Criterion of Sleep, 339—352. Discussion: CAMPBELL K. — Definitions of Entailment, 353—359. JARDINE R. — The Resolution of the Confirmation Paradox, 359—368. BUNTING I. A. — Some Difficulties in Stenius' Account of the Independence of Atomic States of Affairs, 368—375. BEVERSLUIS J. — Some Remarks Concerning a Non-Propositional Knowledge of God, 376—381. MONTGOMERY H. — „Counting”: A Query, 381—383. Critical Notice: Colodny R. ed. — Beyond The Edge of Certainty, (I. C. HINCKFUSS), 384—401. Reviews (402—427): Vesey G. N. A. — The Embodied Mind, (M. Deutscher). Hampshire S. — Freedom of the Individual, (G. D. Marshall). Wittgenstein L. — Philosophische Bemerkungen (Aus dem Nachlass herausgegeben von Rush Rhees), (G. Weiler). Muelle G. E. — Plato, the Founder of Philosophy as Dialectic, (H. D. Rankin). Pieper J. — Love and Inspiration. A Study of Plato's Phaedrus, (H. D. Rankin). Watkins J. W. N. — Hobbes's System of Ideas, (R. F. Khan). Levi A. — French Moralists: The Theory of the Passions 1585—1649, (J. Passmore). Matson W. I. — The Existence of God, (W. D. Joske). Schrödinger E. — My View of the World, (J. Williamson). Books Received, 428—433. Notes and News, 434—436. *Australasian Journal of Philosophy*, Contents of Volume XLIII, 1965, 437—438.

VII

The British Journal for the Philosophy of Science Vol. XV No 58 (August 1964). MEEK R. L. — Value. Jurgments in Economics, 89—96. KLAPPHOLZ K. — Value Judgment and Economics, 97—114. STONE E. — The A Priori and The Empirical in Economics, 115—122. MARTIN A. — Empirical and A Priori in Economics, 123—136. Discussions: CHARI C.T.K. — ESP and the „Theory of Resonance”, 137—140. FINE A. J. — Note on Goodstein's „The Significance of Incomplete-

ness Theorems", 140—141. GOODSTEIN R. L. — Reply to Mr Fine's Note, 141. DIAMOND R. J. — Reply to G. A. Barnard, 141—142. Reviews, 143—170. Recent Publications on the Philosophy of Science, 171—176.

The British Journal for the Philosophy of Science Vol. XV No 58 (August 1964). MEEK R. L. — Value. Judgments in Economics, 89—96. KLAPPHOLZ K. — Value Judgment and Economics, 97—114. STONE E. — The A Priori and The Empirical in Economics, 115—122. MARTIN A. — Empirical and A Priori in Economics, 123—136. Discussions: CHARI C.T.K. — ESP and the „Theory of Resonance", 137—140. FINE A. J. — Note on Goodstein's „The Significance of Incompleteness Theorems", 140—141. GOODSTEIN R. L. — Reply to Mr Fine's Note, 141. DIAMOND R. J. — Reply to G. A. Barnard, 141—142. Reviews, 143—170. Recent Publications on the Philosophy of Science, 171—176.

The British Journal for the Philosophy of Science Vol. XV No 59 (November 1964). BAUMER W. M. — Confirmation without Paradoxes, 177—195. WILSON P. R. — On the Confirmation Paradox, 196—200. SCHOENBERG J. — Confirmation by Observation and the Paradox of the Ravens, 200—212. SACHS M. — A New Approach to the Theory of Fundamental Processes, 213—243. Reviews, 244—271. Recent Publications on the Philosophy of Science, 272—279. Announcement, 280.

The British Journal for the Philosophy of Science Vol. XV No 60 (February 1965). NARLIKER J. V. — The Direction of Time, 281—285. KESWANI G. H. — Origin and Concept of Relativity (I), 286—306). LANDE A. — Why Do Quantum Theorists ignore the Quantum Theory, 307—313. HULL D. L. — The Effect of Essentialism on Taxonomy — Two Thousand Years of Stasis (I), 314—326. Discussions: LEHMAN H. S. — Teleological Explanation in Biology, 327. CANFIELD J. — Teleological Explanation in Biology: A Reply, 327—331. SCHLEICHERT H. — A Note on Professor Dingle's Paper on Relativity, 331. DINGLE H. — Reply to Dr Schleichert, 331—332. Reviews, 333—362. Abstracts, 363—367. Announcement, 368.

VIII

Ethics Vol. LXXV No 1 (October 1964). RHOADES D. — The Prophetic Insight and Theoretical-Analytical Inadequacy of „Christian Realism", 1—15. THOMPSON S. M. — The Authority of Law, 16—24. KEATING J. W. — Sportsmanship as a Moral Category, 25—35. Discussion: THOMPSON G. — Jame Theory and „Social Value" States, 36—39. ROSE M. C. — Epistemologically Privileged Capacities, 40—46. DWORKIN R. — Wasserstrom: The Judicial Decision, 47—56. SIMGH B. — The Sources of Contemporary Political Thought in India, 57—62. Book Reviews, 63—73. Notes of New Books, 74—75.

Ethics Vol. LXXV No 2 (January 1965). WEISKOPF W. A. — Economic Growth Versus Existential Balance, 77—86. HOCHBERG H. — Albert Camus and the Ethic of Absurdity, 87—102. Prosch H. — Limits to the Moral Claim in Civil Disobedience, 103—111. Discussion: MILLER D. L. — On Ordering, 112—116. TERREL H. — Moral Objectivity and Moral Freedom, 117—127. BAHM A. J. — Theories of Conscience, 128—131. WALHOUT D. — Garnett's New Analysis of Ethical Concepts, 132—140. Book Reviews, 141—146. Notes of New Books, 147—152.

Ethics Vol. LXXV No 3 (April 1965). HOBART CH. W. — Freedom, a Neglected Area for Social Research, 153—165. RUMBLE W. E. Jr. — The Paradox of American Legal Realism, 166—178. BOONIN L. G. — The Logic of Legal Decisions, 179—194. Discussion: SARAN A. K. — A Wittgensteinian Sociology?, 195—200. TODD W. — The Ethical Functions of the Novel, 201—206. MORRIS B. — Possessive Individualism and Political Realities, 207—214. Notes on New Books, 215—226.

Ethics Vol. LXXV No 4 (July 1965). WILD J. — Authentic Existence, 227—239. CASSINELLI C. W. — Criminal Law: The Rules of the Polity, 240—253. NARVESON J. — Pacifism: A Philosophical Analysis, 259—271. Discussion: LEYS W.A.R. — Was Plato Non political?, 272—276. BEIS R. H. — Contraception and the Logical Structure of the Thomist Natural Law Theory, 277—284. SMITH J. M. — Punishment: A Conceptual Map and a Normative Claim, 285—290. KNIGHT F. H. — Truth in the

Religions, 291—295. Book Review, 296—303. Notes on New Books, 304—315.

Ethics Vol. LXXVI No 1 (October 1965). BUCHANAN J. M. — Ethical Rules, Expected Values, and Large Numbers, 1—13. DIETZE G. — Will the Presidency incite Assassination?, 14—32. SOMERVILLE J. — World Authority: Realities and Illusions, 33—46. Discussion: HUTCHINGS P. AE. — What does „GOOD” tell me?, 47—52. SUFRIN S. C. — Benevolent Neo-imperialism, 53—56. LOVE T. T. — The Two Principles of Roman Catholic Church-State Relations, 57—61. Book Reviews, 62—70. Notes of New Books, 71—83.

Ethics Vol. LXXVI No 2 (January 1966). WIETING H. L. Jr. — Philosophical Problems in Majority Rule and the Logrolling Solution, 85—101. VEATCH H. — Non-cognitivism in Ethics: A Modest Proposal for its Diagnosis and Cure, 102—116. POCLINGTON T. C. — Philosophy Proper and Political Philosophy, 117—130. Discussion: FRANKENA W. K. — G. H. von Wright on the Theory of Morals, Legislation, and Value, 131—136. SCARROW D. S. — Hare's Account of — The Moral Grounds of Civil Disobedience, 137—141. RUCKER D. — The Moral Grounds of Civil Disobedience, 142—145. LYONS D. — The Weakness of Formal Equality, 146—148. Book Reviews, 149—156. Notes of New Books, 157—162.

IX

Les Études Philosophiques No 1 (1965). MOUTSOPOULOS E. — L'être accompli, 3—14. LODETTI M. — La matière réelle, 15—26. FRUCHON P. — Le thème de l'orgueil et l'histoire des idées, 27—36. Études historiques et critiques: POUMIER H. — Hume et le problème de la liberté, 37—46. BLANCHÉ R. — André Lalande et l'assimilation des esprits, 47—58. MARCEL G. — A propos de la quatrième édition de *L'initiation philosophique*, 59—68. DELPECH L. J. — F. Gonseth: le problème du temps, 69—72. FOREST A. — Approche contemporaine d'une affirmation de Dieu, 73—78. Comptes rendus, 79—109. La vie philosophique, 111—124. Analyses et comptes rendus publiés en 1964, 125—130.

Les Études Philosophiques No 2 (1965). PERELMAN CH. — Le raisonnement juridique, 133—142. MOREAU J. — Du

droit naturel, 143—156. KALINOWSKI G. — Logique déontique et logique juridique, 157—166. GARDIES J. L. — Le dépérissement du droit et la disparition de l'Homo juridicus, 167—178. Études critiques: COURTÈS P. — Le Droit et la nature des choses, 179—194. ARBOUSSE-BASTIDE P. — Les entretiens de l'Aquila, 195—202. CHAIX-RUY J. — Jean Ehrard. L'idée de nature en France dans la première moitié du XVIIIe siècle, 203—208. In Memoriam: GOUHIER H. — In Memoriam Jean Lameere, 209—210. MOREAU J. — In Memoriam J. R. Carrière, 211—212. Analyses et comptes rendus, 213—238. La vie philosophique; nouvelles philosophiques; colloques et congrès, 239—253.

Les Études Philosophiques No 3 (1965). LAVELLE L. — La Destinée, 257—280. DUFRENNE M. — Wittgenstein et la philosophie, 281—306. CAZAYUS P. — La notion d'ordre dans ses rapports avec les notions d'espace et de temps, 307—318. Études critique: DUMAS J. L. — Les études malebranchistes en France, 319—328. GORÉ J. L. — Études fenelonniennes: Robert Spaemann, 329—332. Analyses et comptes rendus, 333—390. La vie philosophique; nouvelles philosophiques; soutenances de thèses, 391—406.

Les Études Philosophiques No 4 (1965). BASTIDE G. — Le statut de la réflexion dans la pensée de Teilhard de Chardin, 409—448. VANDEL A. A. — L'évolutionnisme du P. Teilhard de Chardin, 449—464. BRUN J. — Un gnostique gidien: Teilhard de Chardin, 465—482. COMBES A. — A propos de théodicée teilhardienne, simple réflexions méthodologiques, 483—512. CHANTEUR J. — Les entretiens de Jérusalem, 3—10 avril 1965, 513—518. Analyses et comptes rendus, 519—564. La vie philosophique — Travaux des sociétés, 565—574. Nouvelles philosophiques, 575—582.

X

Filosofia Anno XVII, Fasc. I (1966). LANA I. — Introduzione a Seneca, 3—16. GUZZO A. — Scienza, natura, mondo: III. L'uomo e la natura. IV. Considerazione assiologica del mondo, 17—50. MONDOLFO R. — Le testimonianze di Aristotele su Eraclito, 51—74. WAISMANN A. — Correnti spirituali nell'Argentina d'oggi, 75—91. Società Filosofica Italian: Consiglio direttivo, 92—93. Fran-

co Lombardi ad Atene, 94—95. FRANCHIONI M. — Convegno della Sezione Pisana, 96—99. Rassegna di libri (100—127): Lamanna E. P. — Storia della filosofia, vol. V e VI: La filosofia del Novecento, (F. Tessoro). Bréhier E. — La filosofia e il suo passato, (C. Rosso). Horkheimer M. — Eclissi della ragione, (D. Argeri). Marcucci S. — L'„Idealismo“ scientifico di W. Whewell, (E. P. Genzone). Alberti L. B. — Intrecenali inedite, (G. Santinello). Callot E. — Propos sur J. Lequier philosophe de la liberté. — Tilliette X. — J. Lequier ou le tourment de la liberté, (G. Riconda). Fromm E. — Psicanalisi e religione, (A. N. Ventura). Giganti M. A. — Dialettica della coscienza morale nel mondo contemporaneo, (A. Guzzo). Pubblicazioni ricevute, 128—140.

Filosofia Anno XVII, Fasc. II (1966). GUZZO A. — La funzione della poesia nella vita, 145—156. AMERIO R. — L'enciclopedia delle scienze nel pensiero di Tommaso Campanella, 157—180. BARONE F. — Peirce e Schröder, 181—224. ARIOTTI A. M. — L'esistenza come modalità della partecipazione nel pensiero di Gabriel Marcel, 225—249. PAVANELLO A. M. — Recenti studi lessinghiani, 250—256. Panorama italiano: BARAVELLE G. — G. L. Moncallero, G. Limiti, il Codice Calasanziano Palermitano, 257. Semerari G. — La lotta per la scienza, (B. de Giovanni), 258—264. Lugarini L. — Esperienza e verità, (A. Canilli), 265—269. del Noce A. — Il problema dell'ateismo, (C. Terzi), 270—273. Demitizazione e morale, (R. Giorgi), 274—275. Società Filosofica Italiana, 276. Pubblicazioni ricevute, 277—286.

XI

Filosofický Časopis XI No 1 (1963). Rozvoj socialistické společnosti a naše filosofie, 1—9. Stati: KOLAŘ J. — K problematice obsahu a funkce světového názoru, 9—21. MAKAIJOVA M., FÖLDESI T. — Ke kritice etického revizionismu, 20—40. Diskuse: KOSINA B. — O předmětu statistiky jako společenské vědy a o stranickosti ve statistice, 41—55. ŠTERN J. — Umění a socialistická společnost, 56—73. Recenze, anotace, glosy, 74—137. Zprávy, 137—164.

Filosofický Časopis XI No 2 (1963). Stati: SUS J. — K charakteristice jedné revalorizační koncepce, 165—182. RÝDL M. — K některým problémům kategorií celku a částí, 183—202. Diskuse: SLEJŠKA

— Vývojově srovnávací metoda při sociologickém průzkumu, 203—221. KOLMAN A. — Proti dogmatismu v naší filosofii, 222—227. KALIVODA R. — K Machovcovu „Zapasu o náročnější metodologický přístup ke zpracování středověké myšlenkové látky“, 228—263. K desetiletí Filosofického ústavu CSAV: KOLMAN A. — Deset let FÚ CSAV, 264—280. Recenze, anotace, glosy, 281—299. Zprávy, 300—312. Bibliografie, 313—332.

Filosofický Časopis XI No 3 (1963). Stati: CORNU A. — Marxovy „Teze o Feuerbachovi“, 333—346. DUBSKÁ I. — K otázce povahy a zdrojů Comtova učení, 347—366. Diskuse: DROBNÍK J. — Specifita biologické formy pohybu hmoty, 367—389. HLAVOŇ K. — K otázce předmětu marxistické etiky, 390—411. Dopis kolektivu pracovníku FÚ redakční radě 412—414. Recenze, glosy, anotace, 415—465. Z vědeckého života: Ludwíku Svobodovi k šedesátinám, 466—467. Zprávy, rozhledy, 468—492.

Filosofický Časopis XI No 4 (1963). Úvodník: TOŠENOVSKÝ L. — Marxistická filosofie a speciální vědy, 493—501. Stati: POPELOVÁ J. — Filosofie porevoluční buržoazie, 502—522. PEKÁREK L. — Vlastnost odrazu z hlediska moderní fyziky, 523—527. Diskuse: HRŮZA I., VELICH V. — Jan Hon, Příspěvky k pojetí kategorie „výrobní síly“, 528—561. HAŠEK M. a kol. — K dogmatismu v biologii, 562—566. NOVÁK V. — Mičurinská biologie včera a dnes, 567—573. CHVATÍK K. — O principiální přístup k hodnocení vývoje naší socialistické kultury, 574—581. Recenze, glosy, anotace, 582—630. Zprávy, 631—635. Bibliografie, 636—651.

Filosofický Časopis XI No 5 (1963). Stati: ČIŽEK F. — K metodologickému významu kybernetiky, 653—673. ZEMPLINER A. — Hegel a čínská filosofie, 674—689. Diskuse: KUCHAR I. — Poznámka k filosofické tezi o poznatelnosti světa, 690—693. Světové výročí: SVITAK I. — Denis Diderot, 1713—1784, 694—707. Recenze, glosy, anotace, 708—748. Zprávy — rozhledy, 749—756. Z vědeckého života: POMAIŽL K. — Porada o národnostní otázce v Bratislavě, 756—764.

Filosofický Časopis XI No 6 (1963). Stati a diskuse: CIBULKA J. — O metodě poznání společenských jevů, 765—779. LAMSER V. — Společenský výzkum a statistika, 779—797. Poznámky:

SCHERMER J. — Poznámka k nazírání predmarxovského materialismu, 798—801. WEINBERGER O. — Grafická metoda zkoumání platnosti modů aristotelského sylogismu, 802—805. Recenze, glosy, anotace, 806—833. Z vědeckého života: KAMBA T. — Sociologie v Japonsku v minulosti a přítomnosti, 834—835. PRUCHA M., SVITÁK I. — Člověk v konfrontaci, 836—839. ADAMEC J. — Seminář o ideologických problémech současné genetiky, 840—841. TICHÝ P. — Ze semináře logiky na filosofické fakultě KU., 842. Památce F. I. Chaschačicha, 843—844. Bibliografie, 845—860.

Filosofický časopis XII No 1 (1964). Úvodník: HRZAL L. — K některým novým úkolům filosofie, 1—12. Stati a diskuse: POLÁK E. — Živé otázky rozvoje socialistického státu, 13—33. SIPOS J. — Problémy dialektického pojetí vztahu mezi myšlením a hmotou, 34—46. KUČHÁR I. — Skutečnost, možnost a pravděpodobnost, 47—59. Z II porady redakcí filosofických časopisů: GROBART F. — Socialismus nelze vybudovat bez socialistického uvědomění, 60—69. Recenze, glosy, anotace, 70—113. Zprávy, 114—126. Bibliografie, 127—136.

Filosofický časopis XII No 2 (1964). Stati: SCHÜTZ A. — Hmota a energie, 137—148. FAJKUS B. — Ideologický seminář o vztahu hmoty (masy) a energie na MFF KU, 149—150. KUBIN V. — Historická pravda, pojmová přesnost a metoda sebeobrany, 151—168. POLÍVKA J. — Rozpornost myšlení a logické formy, 169—183. Recenze, 184—192. Z vědeckého života: MÁCHA K. — Jiríně Popelové k vědeckému a životnímu jubileu, 193—194. PATOČKA J. — Jean-Paul Sartre návštěvou ve Filosofickém ústavu ČSAV, 195—199. MATERNA-ZELENÝ, Kroužek logiků, 200—201. Informace, 202—217. Bibliografie, 218—263. Anotace, 264.

Filosofický časopis XII No 3 (1964). Stati a diskuse: BARTOŠ J. — K otázce vzniku novověké kategorie hmoty, 265—280. TONDIL L. Slovo o filosofii techniky, 281—293. KÁRA K. — Některé základní problémy charakteru současné epochy, 294—318. MACHA K. — Problém lidu v „sociologii davu“, 319—336. ANDRLE P. — K problematice modelů vesmíru, 337—353. MACHOVEC M. — Je naše vědeckoa-teistická výchova správně orientována?, 354—361. STOLL I. — O dialektice nepřetržitosti a nepřetržitosti,

362—374. MATERNA P. — O „formalismu“ a metaforickém vyjadřování dialektiky, 375—378. CHVATIK K. — O smysl literární polemiky, 379—382. Informace, 383—429. Recenze, 430—442. Glosy, 443—446. Z vědeckého života: MENZEL L. — Profesor Heintel v Praze, 447. M. D. — Profesor I. S. Kon v ČSSR, 447. MACHOVEC D. — Karlova universita na počest George Thomsona 448—449. CVEKL J. — Diskuse o knize Karla Kosíka *Dialektika konkrétního*, 449—450. Anotace, 451—452.

Filosofický časopis XII No 4 (1964). Stati: DUBSKÝ I. — Hegel a Československo, 453—468. SOBOTKA M. — Poznání a předmětná činnost v Hegelově filosofii, 469—477. ZELENÝ J. — Problém základů vědy u Hegela a Marxe (I), 478—494. MAJOR L. K Hegelově filosofii náboženství, 495—520. KUBEŠ M. — Hegelovo pojetí funkce symbolu a znaku v procesu poznání, 521—528. BEDNÁŘ J. — Hegelova kritika „bürgerliche Gesellschaft“, 529—538. MAJOR L. — Heidegger a Hegel, 539—546. LOUŽIL J. — I. J. Hanuš a jeho Obrana proti nařčení z hegelianismu, 547—551. Informace, 552—567. Recenze, 568—587. Z vědeckého života: ZELENÝ J. — Hegel-Gesellschaft, 588. SVOBODA L. — Konference o problémech raného osvícenství ve střední a východní Evropě, 588—591. Dokumenty, 592—593.

Filosofický časopis XII No 5 (1964). Stati a diskuse: FIŠER Z. — K problematice malých sókratovských škol, 597—617. MENZEL J. — Několik poznámek k problému dialektiky v Kantově filosofii, 618—639. KUDRNÁ J. — K některých otázkám pojetí znaku u Diltheye, Freyera a Heideggera, 640—656. MUNCLINGER Z. — Dialektický a metafyzický přístup k objektivním možnostem, 657—666. JAURIS M., MLEŽIVA M. — O některých základních otázkách formální logiky, 667—674. MLEŽIVA M. — Logika a konvencionalismus, 675—686. PROCHÁZKOVÁ E. — K otázkám původu a úlohy jazyka ve společnostech, 687—702. MOKREJŠ A. — O „pravdivosti“ v umění, 703—716. ADAMEC J., ČERNÝ M. — Ideologické problémy současné genetiky, 717—724. Informace, 725—752. Konsultace, 753—757. Recenze a referáty, 758—796. Z vědeckého života: PATOČKA J. — Dvě filosofické návštěvy v poslední době, 796—797. ČERNÝ J. — Prof. I. Fetscher v Praze, 798—799. ZEMAN J., KAMARYT J. — Otázky struktury v soudobé vědě a filosofii, 800. BARTOŠ

J. — Návrh mezinárodní normy pro lokalizování citátů z děl klasiků marxismu-leninismu, 801—803. *** — Návrh koncepcce Filozofického časopisu, 803—805. RUML V. — Poznámka k článku K. Chvatika ve FČ 3/1964, 805—806.

Filozofický Časopis XII No 6 (1964). Stati a diskuse: ČERNÝ J. — Schelling a některé problémy dnešní západoněmecké filosofie, 809—833. KAMARÝT J., RÝDL M. — Pojetí struktury a funkce v klasické a molekulární genetice, 834—843. MATERNA P. — Pojem struktury z hlediska formální logiky, 844—847. SLEJŠKA D. — Klasifikace speciálních společenských věd, 848—860. KUTTA F. — Vliv technického rozvoje na pracovní funkce člověka, 861—876. VEVERKA M. — O příčinách trestné činnosti, 877—888. TRETERA I. — Problémy marxistické teorie pravdy, 890—900. TOŠENOVSKÝ L. — Poznámka k „Problémům marxistické teorie pravdy“ Ivo Tretery, 901—902. Úvahy: ČERVINKA F. — Zamyšlení nad knihou D. Zatonského, 903—906. MENCEL L. — Zamyšlení nad seznamem prací Jiřího Popelové, 907—908. VÝROČÍ: KOUŘIM Z. — Sto let od narození Miguela de Unamuno, 909—913. KUSÁK A. — Ernst Fischer: Původ a podstata romantismu (Informace s ukázkami), 913—928. Semináře a konference, 929—943.

XII

Filozofska Mis'l XX No 1 (1964). Arrêté du Présidium de l'Académie des sciences de l'URSS, 3—6. GUINDEV P. — Sur les catégories démocratie socialiste, dictature du prolétariat, état populaire, 7—23. SEMOV M. — Certaines causes du retardement de la conscience morale par rapport au développement de la vie sociale, 24—39. BACHVAROV M. et BOGDANOV B. — Sur le problème de l'objet de l'histoire de la philosophie en tant que sciences, 40—53. ALEXANDROVA K. — Sur un essai de développer une théorie génétique de la connaissance, 54—67. ECHKENASI A. — Sur le problème de l'appréciation philosophique du rôle et de l'importance de la logique bivalente et polyvalente, 68—76. Communications: STEFANOV N. — Sur les solutions variantes dans le processus de la connaissance, 77—94. Discussions: KARADJOV K. — Sur la structure du matérialisme historique, 95—103. PETROV S. Y a-t-il des limitations de principe pour les possibilités des systèmes cybernétiques artificiels?, 104—115. PIRIOV G.

— Sur la méthodologie de la recherche psychologique, 116—126. Critique et bibliographie, 127—130. Vie philosophique, 131—155.

Filozofska Mis'l XX No 2 (1964). JIVKOV T. — La littérature et l'art — organiquement liées avec la vie et les luttes du peuple bulgare, 3—14. ILITCHOV E. F. — Problèmes méthodologiques des sciences naturelles et des sciences sociales, 15—60. TZONKOV G. — Collectivisme et devoir, 61—77. KALAIKOV I. — Sur l'objet de la médecine et sa place parmi les autres sciences, 78—93. PENEV M. — Est-il logique de nier la logique, 94—106. MITEV P. — La dialectique et l'idéalisme de Johann Gottlieb Fichte, 107—120. KOSTOV K. — Sur la logique des raisonnements et la logique des prédicats, 121—134. PAVLOV D. — L'impuissance des nouvelles attaques bourgeoises-réformistes contre la dialectique marxiste, 135—142. Communications scientifiques: STEFANOV N. — Modé- lage et cartographie, 143—153. Propagande de philosophie: DIMITROV B. — Sur l'essence et le rôle de l'opinion publique, 154—163. Discussions: LEVI L. — Sur le discutabile et l'indiscutabile dans un article de controverse, 164—173. TCHAKAROV T. — Les représentations artistiques, 174—180. Critique et bibliographie, 181—187.

Filozofska Mis'l XX No 3 (1964). Editorial: Continuateur émérite de l'oeuvre de Lénine dans l'époque contemporaine, 5—12. Académicien Todor Pavlov — récompensé d'ordre de Lénine, 13. GANOVSKI S. — Les fondements philosophiques du révisionisme chinois, 14—33. VALEV T. — Certaines questions philosophiques de la politique économique socialiste, 34—50. GROSEV GR. — Georges Dymitrov au sujet de l'unité de la théorie et de la pratique révolutionnaires et du procédé historique concret, 51—64. PAVLOV D. — La doctrine néo-homiste sociale et son adaptation à l'époque contemporaine, 65—81. ANDREEV K. — Dr. Petár Guénov — philosophe marxiste militant, 82—94. STOITCHEV T. — Au sujet des racines gnoséologiques spécifiques de la religion, 95—111. Discussions: POPOV ST. et KOEV V. — Moderne et „moderne“, 112—122. HARI-SANOV R. — La transition de la matière non vivante à la matière vivante, 123—131. PIRIOV G. — Sur les problèmes de la psychologie de l'enfant en Bulgarie, 132—138. Critique et bibliographie:

TZENKOV B. — Sur le livre de Isaac Passi, „Le tragique”, 139—147. GANTCHEV L. — Problèmes actuels d'esthétique, 148—150. Littérature philosophique, 151—155.

Filozofska Mis'l XX No 4 (1964). Editorial: Vingt ans sous le drapeau glorieux du marxisme-leninisme, 7—21. Vingt ans „La pensée philosophique”, 22—35. BATCHVAROV M. — La pensée philosophique bulgare après de 9 Septembre 1944, 36—58. MARKOV M. — D'une société sans classes antagonistes vers une société des classes, 59—73. SEMOV M. — Le trait moral de l'homme nouveau, 74—89. BOJKOV A. — Vingt ans de l'art plastique socialiste, 90—103. PANTCHEV I. — Le développement de la biologie sur les bases du matérialisme dialectique, 104—122. BAITCHINSKI K. — L'Internationalisme et le nationalisme, 123—140. Discussions: POPOV ST. — Un égard plus sérieux envers la théorie de la réflexion du marxisme-léninisme et son application à l'esthétique, 141—150. Critique et bibliographie: PAVLOV D. — La force invincible du marxisme-léninisme, 151—156. ILIEV A. — Le livre pour certaines particularités de l'esthétique comme une qualité objective et comme forme, 157—162. DAVIDOVA V. — Un livre au sujet des questions de la morale de l'éthique médicale et de la déontologie, 163—166. Vie philosophique et scientifique: Acad. Todor Pavlov récompensé d'ordre de Lénine, 167—169. — La dernière interview de Norbert Winer, 170—173. TODOROV T. — Une conférence théorique des propagandistes de l'arrondissement de Roussé, 174—176.

Filozofska Mis'l XX No 5 (1964). PAVLOV T. — Sur des problèmes actuels philosophiques, 3—19. KOVACS G. — Sur la notion de la matière, 20—36. BERG A. J. — La cybernétique et les sciences sociales, 37—43. GUIRGUINOV G. — Sur la résolution théorique et pratique des problèmes, 44—60. DIANKOV B. — Le rôle du progrès technique pour la transformation du travail dans une première nécessité vitale, 61—77. MIZOV N. — Les fêtes comme un fait social, 78—94. CANTCHEV L. — La théorie du reflet à la clarté de la bionevrocibernétique et de la psychophysiologie contemporaine, 95—106. Critique et bibliographie: KRASTEV M. — Sur la nature de la conscience, 107—117. BATCHVAROV M. et VAISSILOV L. — Un nouvel ouvrage sur Dr Joan Seliminski, 118—123. PANT-

CHEV J. Questions philosophiques de la biologie contemporaine, 124—133. Vie philosophique et scientifique: B. D. — Une session jubilaire consacrée à la 20-ème année de la victoire de la révolution socialiste en Bulgarie, 134—143.

Filozofska Mis'l XX No 6 (1964). JIVKOV I. — Vingt ans de révolution socialiste en Bulgarie, 3—14. AVRAMOV R. — La perfection permanente de la démocratie socialiste comme une loi de développement de la société socialiste, 15—21. OCHAVKOV J. — La construction et le développement des relations sociales socialistes en Bulgarie, 21—38. VASSILEV S. — Sur la question de la définition de l'esthétique, 39—54. METCHKOV K. — Quelques problèmes fondamentaux du déterminisme dans l'activité nerveuse, 55—71. GUERON E. — L'expériment de laboratoire comme une méthode de recherche psychologique, 72—86. ECHKENASI H. — Sur la spécificité des systèmes linguistiques et logiques, 87—100. KHRISTOVA H. — Sur la spécificité de l'image esthétique dans l'architecture, 101—116. Discussion, 117—127. Critique et bibliographie, 128—145. Vie philosophique et scientifique, 146—159.

XIII

Filosofskie Nauki No 2, 1966. KOVALEV A. M. — Ziznennaja neobchodimost' razvitiya i soveršenstvovaniya socialističeskich ekonomičeskich otnošenij, 3—10. ULEDOV A. K. — O zakonmernostjach razvitiya občestvennogo soznaniya pri socializme, 11—21. IOVČUK M. T. — Problema duchovnoj svobody v socialističeskom občestve, 22 —33. MARGOLIN L. A. — Svoboda vybora professii kak uslovie i forma projavlenija svobody ličnosti, 34—42. URSUL A. D. — Informacionnyj kriterij razvitiya v prirode, 43—51. LEVI È. I. — Modelirovanie nervnyh setej, 52—60. TUGARINOV V. P. — Nekotorye gnoseologičeskie voprosy iskusstva, 61—66. DYNNIK M. A. — Sovremennaja istoriografija domarksijskoj dialektiki, 67—76. ZUGDER Č. — Iz istorii občestvenno-političeskoj i filosofskoj mysli v Mongolii v XIX veke, 77—81. VLASKIN A. G. — „Étičeskij socializm” pravych socialistov i marksizm, 82—89. Diskussii i obsuždenija. MAL'CEV V. I. — O protivorečijach socialističeskoj ekonomiki, 90—97. MELJUCHIN S. T. — K voprosu o protivorečijach socialističeskogo občestva, 98—

—105. V pomošč prepodavateljам naučnogo komunizma i obščestvovedenija: ČAPLIN V. P. — Razvitie V. I. Leninym marksistskich idej o roli političeskoj partii i ee rukovoditelej v revoljucionnom dviženii, 106—111. V pomošč prepodavateljам naučnogo ateizma: SUCHICH A. A. — O „konservativizme“ i „modernizme“ v sovremennom pravoslavnom bogoslovii, 112—117. Kritika i bibliografija. MOLEVIČ E. F. — Novoe issledovanie metodologičeskich osnov biologičeskogo poznanija (I. T. Frolov: Očerki metodologii biologičeskogo issledovanija, M. 1965), 118—120. FOGELER JA. G. — Knigi, zovuščie k ideologičeskoj bor'be (Entfremdung und Humanität..., Berlin 1964, Philosophie im Meinungsstreit..., Berlin 1965), 121—126. ARCHANGEL'SKIJ L. M., KOGAN L. N., LJUBUTIN K. N. — Ser'eznoe dostiženie marksistskoj filosofskoj mysli (Istorija filosofii, t. VI, M. 1965), 127—134. Naučnaja žizn: PAVLOV A. T. — Važnyj šag v razrabotke vseмирnoj istorii filosofii, 135—138. BUAČIDZE T. A. — Simpozium po probleme cennostej, 139—145. IKONNIKOVA S. N. — Obsuždenie problem četiki, 146—149.

XIV

Iyyun Vol. 16, No 1—2 (1965). (Pismo wydawane w języku hebrajskim). English Summaries: ZEMACH E. — Objects and Facts, 128—127. YOVEL Y. — The Summum Bonum and History in Kant, 127—125. SEGAL O. — Freedom and Necessity in Sartre's Philosophy, 125—124. VINNER S. — The Paradoxes and the Problem of the Consistency of Colloquial Languages, 124—123. RAZ J. — Reflections on Wittgenstein's and Cassirer's Philosophies of Language, 122—121.

Iyyun Vol. 16, no 3 (1965). English Summaries: ROTENSTREICH N. — The Understanding of History, 192. HYPPO-LITE J. — The Understanding of History. Lived-Through (Histoire Vecue) in Marx. (With Respect to Marx's "18 Brumaire"), 191. Van MELSEN A. M. C. — The Natural Versus the Historical Process, 191. TOPITSCH E. — History and Ideology, 190. LÖWITH K. — History and Historical Consciousness, 189—188. McKEON R. — Has History a Direction?, 188—187. NIKAM A. N. — The Neutrality of Science and the Ethical Evaluation of Fact Finding in History, 187—186. PERELMAN Ch. — The Historical Category, Instrument of Intelligibility, 186.

XV

The Journal of Aesthetics and Art Criticism XXIV, No 2 (1965). CHARLSON P. Aspect and Quality in Nature's Mirror, 221—226. DAEMMRICH H. S. — Friedrich Schiller and Thomas Mann: Parallels in Aesthetics, 227—250. OLDS-CAMP P. J. — Some Remarks about the Nature of Aesthetic Perception and Appreciation, 251—253. De GENNARO A. A. — Berenson's Aesthetics, 259—262. SCOTT J. F. — The Achievement of Ingmar Bergman, 263—272. LISSA Z. — On the Evolution of Musical Perception, 273—286. WYLIE R. — Musimatics: A View from the Mainland, 287—294. HOFSTADTER A. — The Tragicomic: Concern in Depth, 295—302. PASTO T. A. — Notes on the Space-Frame Experience in Art, 303—308. JACKSON W. — Affective Values in Later Eighteenth-Century Aesthetics, 309—314. Reviews (315—326): Valéry P. — Aesthetics, (R. G. Saisselin). Cohen R. — The Art of Discrimination: Thomson's "The Seasons" and the Language of Criticism, (J. Miles). Lothrop S. K. — Treasures of Ancient America, (H. S. Hough). Praz M. — The House of Life. Praz M. — An Illustrated History of Furnishing from the Renaissance to the Twentieth Century, (H. M. Schueller). Bosquet J. — Mannerism: The Painting and the Style of the Late Renaissance, (H. M. Schueller). Adamczewski Z. — The Tragic Protest, (G. Dickie). Neumeyer A. — Der Blick aus dem Bilde, (R. Arnheim). Bianca G. — Il cinema e l'Astrazione nell'Arte, (R. Arnheim). Gantner J. — Rembrandt und die Verwandlung klassischer Formen, (A. Neumeyer). Hartman G. H. — Wordsworth's Poetry 1787—1814, (D. Weeks). Bostetter E. E. — The Romantic Ventriquoists: Wordsworth, Coleridge, Keats, Shelley, Byron, (D. Weeks). O'Malley G. — Shelley and Synesthesia, (D. Weeks). Baudelaire Ch. — The Painter of Modern Life and Other Essays. — Baudelaire Ch. — Art in Paris 1845—1862, (F. E. Hyslop Jr.) Kiell N. — Psychiatry and Psychology in the Visual Arts and Aesthetics: A Bibliography, (L. B. Mittleman). Daniélou A. — Hindu Polytheism, (S. E. Lee). Books Received, 327. Notes and News, 328—332. International News and Correspondence, 333—334.

XVI

The Journal of Philosophy Vol. LXII, No 20 (1965). American Philosophical

Association, Eastern Division, Sixty-Second Annual Meeting. — Symposium: Is Art a Language?: MOTHERSILL M. — Is Art a Language?, 559—571. ALDRICH V. — "The Language of Art", 572—573. TOMAS V. — On "Is Art a Language?", 573—574. Symposium: The Other Minds Problem: ZIFF P. — The Simplicity of Other Minds, 575—584. PLANTINGA A. — Comments, 585—587. SHOEMAKER S. — Ziff's Other Minds, 587—589. Symposium: Philosophy and Linguistics: KATZ J. J. — The Relevance of Linguistics to Philosophy, 590—601. VENDLER Z. — Comments, 602—605. WILSON N. L. — Comments, 605—606. Abstracts of Papers To Be Read at the Meetings: ANTON J. B., ROSE L. E., SMYTH R. A. — History of Philosophy, 607—608. BLACKSTONE W. T., KENT E., SIDORSKY D. — Social and Political Philosophy, 609—611.

The Journal of Philosophy Vol. LXII, No 21 (1965). American Philosophical Association, Eastern Division, Sixty-Second Annual Meeting. — Symposium: Defeasible Causal Laws: CLARK R. — On What Is Naturally Necessary, 613—624. BUCK R. C. — Clark on Natural Necessity, 625—628. ACHINSTEIN P. — "Defeasible" Problems, 629—632. Symposium: Ethics and the Concept of Action: LADD J. — The Ethical Dimensions of the Concept of Action, 633—645. BAIER K. — Acting and Producing, 645—648. SCHNEEWIND J. B. — Responsibilities and Liability, 649—650. Abstracts of Papers to Be Read at the Meetings: SCHRADER G. A., MCKINNON A. — Existentialism, 651. ABELSON R., MYERS G. E. — Philosophy of Mind, 652. ANGELL R. B., HEINTZ J. — Philosophy of Logic, 653—654. HALL R. W., BROILES R. D. — Philosophy of Religion, 655—656. GUNDERSEN K., TAYLOR R. — Cybernetics and Teleology, 657—658. LEVI I., SMOKLER H. — Confirmation and Acceptance, 658—659. NAGEL Th., PUTNAM R. A., ROSTHAL R. — Ethics, 660—661. SAVAGE G. W., GALE R. M., ROSS J. F. — Epistemology and Metaphysics, 662—663. Notes and News, 664—665. New Books, 666—668.

The Journal of Philosophy Vol. LXII, No 22 (1965). SIRCELLO G. — Perceptual Acts and Pictorial Art, 669—677. Van STEENBURGH E. W. — Metaphor, 678—689. Book Review: Nakamura H. — Ways of Thinking of Eastern Peoples, (E. Deutsch), 689—692. Notes and News, 693.

The Journal of Philosophy Vol. LXII, No 23 (1965). GOROVITZ S. — Causal Judgment and Causal Explanations, 695—710. OSBORN J. M. — Austin's Non-conditional Ifs, 711—715. Comments and Criticism: GEACH P. T. — Complex Terms Again, 716—717. Book Review: Lazerowitz M. — Studies in Metaphilosophy, (P. Talbutt, Jr.), 717—720. New Books, 721—722.

The Journal of Philosophy Vol. LXII, No 24 (1965). MARTIN R. M. — Of Time and the Null Individual, 723—735. Comments and Criticism: BAUMRIM B. H. — Prima Facie Duties, 736—738. SIDORSKY D. — A Note on Three Criticisms of Von Wright, 739—742. Index to Volume LXII, 743—750.

The Journal of Philosophy Vol. LXIII, No 1 (1966). FEINBERG G. — Physics and the Thales Problem, 5—16. LEWIS D. K. — An Argument for Identity Theory, 17—25. Book Reviews: Laing R. D., Cooper D. G. — Reason and Violence: A Decade of Sartre's Philosophy, 1950—1960. Smith C. — Contemporary French Philosophy: A Study in Norms and Values, (F. Williams), 26—28. Frege G. — The Basic Laws of Arithmetic, trans. ed. M. Furth, (J. van Heijenoort), 28.

The Journal of Philosophy Vol. LXIII, No 2 (1966). LEBLANC H. — Two Shortcomings of Natural Deduction, 29—36. De SOUSA R. B. — The Tree of English Bears Bitter Fruit, 37—45. Book Review: Niebuhr R. — Man's Nature and His Communities, (J. H. Randall, Jr.), 46—53. Notes and News, 53—54.

XVII

The Journal of Symbolic Logic Vol. 26 No 1—2 (1961), (published May 1964). Prefatory statement to the index volume, 1. Index of contributed papers, 2—12. Index of abstracts, 13—19. Index of review by authors, 20—142. Index of reviewers, 143—148. (Część II 26 tomu jeszcze nie została wydana. Ma również zawierać indeksy).

The Journal of Symbolic Logic Vol. 27 No 1 (1962). RESCHER N. — Quasi-truth-functional systems of propositional logic, 1—10. KLEENE S. C. — Disjunction and existence under implication in elementary intuitionistic formalisms, 11—18. ANDERSON A. R. and BELNAP N. D. Jr. — The pure calculus of entail-

ment, 19—52. CLAY R. E. — Note on Słupecki T-functions, 53—54. SMULLY-AN R. M. — On Post's canonical systems, 55—57. SMILEY T. — Syllogism and quantification, 58—72. Reviews, 73—127. Notice of an international symposium on the theory of models, 128—129. Notice of a meeting of the Association for Symbolic Logic, 129. Notice of fellowship and research opportunities in mathematics, 129. Elections, 129. Notice of a meeting of the Association for Symbolic Logic, 130.

The Journal of Symbolic Logic Vol. 27 No 2 (1962). PAGER D. — An emendation of the axiom system of Hilbert and Ackermann for the restricted calculus of predicates, 131—138. KREISEL G. — On weak completeness of intuitionistic predicate logic, 139—158. SCARPELLINI B. — Die Nicht-axiomatisierbarkeit des unendlichwertigen Prädikatenkalküls von Łukasiewicz, 159—170. KARP C. R. — Independence proofs in predicate logic with infinitely long expression, 171—188. BULL R. A. — The implicational fragment of Dummett's LC, 189—194. MONTAGUE R. — Theories incomparable with respect to relative interpretability, 195—211. Reviews, 212—253.

The Journal of Symbolic Logic Vol. 27 No 3 (1962). DUCASSE C. J. and CURRY H. B., 255—258. FEFERMAN S. — Transfinite recursive progressions of axiomatic theories, 259—316. CHANG C. C. and KEISLER H. J., 317—326. ANGELL R. B. — A propositional logic with subjunctive conditionals, 327—343. GILMORE P. C. — Some forms of completeness, 344—352. Reviews, 353—372. LÖB M. H. — Meeting of the Association for Symbolic Logic, Leeds 1962, 373. Abstracts of papers, 373—382.

The Journal of Symbolic Logic Vol. 27 No 4 (1962). FEFERMAN S. and SPECTOR C. — Incompleteness along paths in progressions of theories, 383—390. HORN A. — The separation theorem of intuitionist propositional calculus, 391—399. DRAKE F. R. — On McKinsey's syntactical characterizations of systems of modal logic, 400—406. SUGIHARA T. — The number of modalities in T supplemented by the axiom $CL^2 pL^3p$, 407—408. JOBE W. H. — Functional completeness and canonical forms in many-valued logics, 409—422. ROSE A. — Extensions of some theorems of Anderson and Belnap, 423—425. SMILEY T. — The inde-

pendence of connectives, 426—436. STANLEY G. B. — Two arithmetical techniques with numbered classes, 437—438. MATHESON G. — The semantics of singular terms, 439—466. Reviews, 467—473. New back issue price list, 474. VAUGHT R. L. — Twenty-eighth annual meeting of the Association for Symbolic Logic, 475. Abstracts of papers, 475—483. List of officers and members of the Association for Symbolic Logic, 484—504.

XVIII

Logique et Analyse 31 (1965). GOCHET P. — Performatif et Force Illocutionnaire, 155—172. JOHNSTONE H. W. Jr. — On the Tall Napoleon, 173—176. HANSON W. H. — Semantics for Deontic Logic 177—190. GRESSWELL M. J. — Another Basis for S4, 191—195. ROUTLEY R. — What Numbers Are, 196—208. LEBLANC H. — Minding One's X'S and Y'S, 209—210. HOCKNEY D., WILSON K. — In Defence of a Relevance Condition, 211—220.

Logique et Analyse 32 (1965). GRZEGORCZYK A. — Vers une synthèse méthodologique de la connaissance, 223—237. AYER A. J. — Le problème de la confirmation, 238—264. FREUDENTHAL H. — Probabilités objectives ou subjectives?, 265—276. HUBBELING H. G. — A Diagram-Method in Propositional Logic, 277—288. TODD W. — Infinite Conjunctions and Disjunctions and the Elimination of Quantifiers, 289—300. MARGOLIS J. — Chess and Possibility, 301—307. MAKINSON D. — An Alternative Charakterisation of First-Degree Entailment, 308—311. WOODS J. — On How Not To Invalidate Disjunctive Syllogism, 312—320. ASENJO F. G. — Dialectic Logic, 321—325. Table des matières de l'année 1965, 327—328.

XIX

Otázky Marxistickéj Filozofie XX, 6 (1965). (Pismo wydawane w języku słowackim). VÁROSOVÁ N. — Living Message on L. Štúr's Anniversary, 553—556. BODNÁR J. — M. Heidegger's Fundamental Ontology, 557—568. MÜNZ T. — Relationship between Truth and Error in the Process of Perception, 569—581. COUFAL J. — Causality and Contradiction, 582—595. HOLATA L. — Classification of Various Meanings of Objective and Subjective Categories, 596—608.

Outlines: LAMOŠ J. — The Church and the Social Question (On some studies on the Social Teaching of the Catholic Church), 609—616. TOŠKO R. — From the Workshop of the Leningrad Sociologists, 617—621. From the Scientific Life: VÁROSSOVÁ N. — Some Aspects of Modern Humanism and the Humanism of Seneca, 622—624. Documentary: ŠTUR L. — Historical Lectures (II), 625—634. Reviews, Glossary, Announcements: SUCHÝ J. — Dialectics of the Concrete with a Time Lapse, 635—640. CIBULKA J. — On the Discussion about Kosik's „Dialectics of the Concrete”, in Kulturni Tvorba, 641—644. CIGER J. — On the Interpretation of Descartes' Number, 644—653. WAGNER V. — Zygmunt Bauman's Sociology, 654—659. KUKLINKOVOVÁ D. — Is „Human” Identical with „Aesthetic”?, 660—662. MOŠNER O. — Philosophy in a Troubled Period, 662—664. HRUŠOVSKÝ I. — A New Look at Socrates, 664—665. KOCKA J. — Pascal's Letters against the Jesuits, 665—66. On the Rule of Scientific Discussion (sk), 666—669. Index to Volume XX of „Otázky marxistickej filozofie”, 670—672.

XX

The Philosophical Review Vol. LXXV, No 1 (1966). SANTAS G. — Plato's *Protagoras* and Explanations of Weakness, 3—33. Will F. L. — Consequences and Confirmation, 34—58. SHAFFER J. — Persons and Their Bodies, 59—77. Discussion: SOBEL J. H. — Dummett on Fatalism, 78—90. SACHS D. — A Few Morals about Acts, 91—98. Book Reviews (99—125): Farrer A. — The Freedom of the Will, (P. T. Geach). Morrow G. R. — Plato's Cretan City: A Historical Interpretation of the Laws, (I. M. Crombie). Stern A. — Philosophy of History and the Problem of Values, (M. F. Cohen). Gilson E., Langan Th. — Modern Philosophy: Descartes to Kant, (J. R. Weinberg). Bird G. — Kant's Theory of Knowledge: An Outline of One Central Argument in the *Critique of Pure Reason*, (R. P. Wolf). Boler J. F. — Charles Peirce and Scholastic Realism: A Study of Peirce's Relation to John Duns Scotus, (R. Rorty). Laslett P., Runciman W. G. eds — Philosophy, Politics and Society, (D. Sidorsky). Pears D. F. ed. — Freedom and the Will, (C. Ginet). — Note, 126. Books Received, 127—135.

The Philosophical Review Vol. LXXV, No 2 (1966). PERKINS M. — Emotion and

Feeling, 139—150. MARTIN C. B., DEUTSCHER M. — Remembering 161—196. HINTIKKA J. — Aristotelian Infinity, 197—218. SAUNDERS J. T. — Of God and Freedom, 219—225. ZIFF P. — The Nonsynonymy of Active and Passive Sentences, 226—232. Book Reviews (236—269): Von Wright G. H. — The Logic of Preference; An Essay, (D. Davidson). Gauthier D. P. — Practical Reasoning: The Structure and Foundations of Prudential and Moral Arguments and Their Exemplification in Discourse, (A. Kenny). Castañeda H. N., Nakhnikian G. eds. — Morality and the Language of Conduct, (K. Nielsen). Hao Wang — A Survey of Mathematical Logic, (G. Kreisel). Rescher N. — Studies in the History of Arabic Logic, (E. A. Moody). Strauss L. — Thoughts on Machiavelli, (W. Kendall). Gregor M. J. — Laws of Freedom: A Study of Kant's Method of Applying the Categorical Imperative in the *Metaphysik der Sitten*, (L. W. Beck). Hood F. C. — The Divine Politics of Thomas Hobbes: An Interpretation of *Leviathan*, (B. Gert). Tillich P. — Systematic Theology, Vol. III: Life and the Spirit, History and the Kingdom of God, (W. L. Rowe). Gallie W. B. — Philosophy and the Historical Understanding, (A. Donagan). Cohen L. J. — The Diversity of Meaning, (E. Stenius). — Notes, 270. Books Received, 271—278.

XXI

Philosophy and Phenomenological Research Vol. XXVI, No 2 (1965). WILLIAMS D. C. — Clarence Irving Lewis 1883—1964, 159—172. DUCASSE C. J. — Causation: Perceivable? Or Only Inferred?, 173—179. LUCAS J. R. — The One Concept of Probability, 180—201. STERN L. — Fictional Characters, Places and Events, 202—215. HOENIG J. — Karl Jaspers and Psychopathology, 216—229. GARVEN N. — Varieties of Use and Mention, 230—238. OLSCAMP P. J. — Wittgenstein's Refutation of Skepticism, 239—247. ODEGARD D. — The Discovery of Analytic Truth, 248—252. Discussions: DOWNES Ch. — Husserl and the Coherence of the Other Minds Problem, 253—259. MEYERS R. — Stace, Sistorical Statements, and Verifiability, 260—262. KATTSOFF L. O. — Malcolm on Knowledge and Certainty, 263—267. Reviews (268—299): Lazerowitz M. — Studies in Metaphilosophy, (R. H. Schlagel). Merleau-Ponty M. — Signs. — Merleau-Ponty M. — The Promacy of Perception, (D. C.

Hodges). Mandelbaum M. — Philosophy. Science and Sense Perception: Historical and Critical Studies, (S. Malinovich). Troy Organ — The Self in Indian Philosophy, (D. Riepe). Anderson A. R. ed. — Minds and Machines, (J. E. Tomberlin). Stevenson Ch. L. — Facts and Values, (G. E. Myers). Atreya J. P. — Dr. S. Radhakrishnan. Souvenir Volume, (D. S. Robinson). Mesthene E. G. — How Language Makes Us Know: Some Views About the Nature of Intelligibility, (W. Gerber). Verhaar J. W. M. — Some Relations Between Perception, Speech, and Thought, (R. Sokolowski). Culbertson J. T. — The Minds of Robots, (Th. Mischel). Patka F. — Value and Existence (Studies in Philosophic Anthropology), (D. C. Mathur). Black M. — A Companion to Wittgenstein's „Tractatus“, (R. Sternfeld). Bierman A. K. — Logic: A Dialogue, (R. Abelson). Edel A. — Method in Ethical Theory, (D. A. Schon). Harris E. E. — The Foundations of Metaphysics in Science, (R. Koehl). Salomon A. — In Praise of Enlightenment, (T. Z. Lavine). Moore E. C., Robin R. S. eds — Studies in the Philosophy of Charles Sanders Peirce: Second Series, (J. M. Ransdell). Delius H. — Untersuchungen zur Problematik der sogenannten synthetischen Sätze apriori, (W. H. Baumer). Claesges U. — Edmund Husserls Theorie der Raumkonstitution, (M. S. Frings). — Notes and News, 300—301. SHAPIRO M. — Im Memoriam: Kurt Goldstein, 202—203. Recent Publications, 304—311.

Philosophy and Phenomenological Research Vol. XXVI, No 3 (1966). ALDRICH V. C. — An Aspect Theory of Mind, 313—326. NATANSON M. — Man as an Actor, 327—341. PARRY W. T. — Quantification of the Predicate and Many-Sorted Logic, 342—360. ASENJO F. G. — One and Many, 361—370. BOONIN L. G. — Concerning the Defeasibility of Legal Rules, 371—378. KIELKOPF Ch. F. — Deduction and Intuitive Induction, 379—390. MYERS C. M. — The Circular Use of Metaphor, 391—402. DWORKIN G. — Marx and Mill: A Dialogue, 403—414. ZIMMERMAN M. — Is Free Will Incompatible with Determinism?, 415—420. Discussions: GUSTAFSON D. F. — Assertions About the Future, 421—426. EDDINS B. B. — Historical Data and Policy-Decisions, 427—430. BERLEANT A. — On the Circularity of the Cogito, 431—433. RIEPE D. — The Significance of the Attack Upon Rationality by Zen Buddhism, 434—437. SINARI M. — Some Reflections on Philosophy in India, 438—448. Re-

views (449—464): Kant Immanuel — Critique of Pure Reason, (W. Schwarz). Kollenda K. — The Freedom of Reason, (D. C. Mathur). Castull A. — The Self in Philosophy, (J. H. Wellbank). Matson W. I. — The Existence of God, (R. E. Santoni). Deininger W. T. — Problems in Social and Political Thought, (P. T. Manicas). Ruitenbeek H. M. — The Individual and the Crowd: A Study of Identity in America, (R. F. Creegan). Harding M. E. — The „I“ and the „Not-I“: A Study in the Development of Consciousness, (R. F. Creegan). Desan W. — The Marxism of Jean-Paul Sartre, (D. C. Hodges). Reese W. L., Freeman E. eds — The Hartshorne Festschrift: Process and Divinity. Philosophical Essays to Charles Harthorne, (D. S. Robinson). Overholser J. A. — A Contemporary Christian Philosophy of Religion, (A. W. Munk). Beardsley M. C., Beardsley E. L. — Philosophical Thinking, An Introduction, (D. Platt). — Notes and News, 465. Recent Publications, 466—472.

XXII

Revue Philosophique de Louvain No 78 (t. 63), 1965. Van STEENBERGHEN F. — Question disputée sur le réalisme immédiate, 209—234. LEBACQZ J. — Le rôle objectivant du dynamisme intellectuel, 235—256. CORVEZ M. — L'Être et l'étant dans la philosophie de Martin Heidegger, 257—279. MINKOWSKI E. — A l'origine, le un et le deux sont-ils nécessairement des nombres? A propos du monisme et du dualisme, 280—294. Comptes rendus (295—316): Bérubé C. — La connaissance de l'individuel au moyen âge, (J. D. Robert). De Conches G. — Glosae super Platonem, (Ph. Delhaye). Verhaak C. — Zeger van Kortrijk commentator van „Perihermeneias“, (A. Pattin). Mercken H. P. F. — Aristoteles over de menselijke volkomenheid, (A. Pattin). Deleuze G. — La philosophie critique de Kant, (J. D. Robert). Weiss A. — Le théâtre de Luigi Pirandello dans le mouvement dramatique contemporain, (E. de Keyser). Boirel R. — Brunschvicg. Sa vie, son oeuvre avec un exposé de sa philosophie, (J. D. Robert). Science et foi, (J. D. Robert). Bonsack F. — Information, thermodynamique, vie et pensée, (J. D. Robert). Schuwer C. — Les deux sens de l'art, (E. de Keyser). Gilson E. — Introduction aux arts du beau (Essais d'art et de philosophie), (H. D. Robert). Gilson E. — Matières et formes. Poétiques particulières des arts majerus, (H. D. Ro-

bert). — Notes bibliographiques, 316—320. Chronique: Chronique générale, 321—352.

XXIII

Rivista di Filosofia Neo-Scolastica Anno LVII, Fasc. V (1965). SEVERINO E. — Ritornare a Parmenide (Poscritto), 559—618. G. B. — Postilla, 619. CALVETTI C. G. — I presupposti teoretici della tolleranza in Spinoza, 623—649. GREPPI A. — La riflessione sulla morte in Montaigne come apertura alla disponibilità, 650—664. Note e discussioni: FERRETTI G. — Il VI Congresso tomistico internazionale, 665—672. CORRADI E. — La concezione storiografica di Ugo Spirito, 673—682. Notiziario: Congressi e Società filosofiche — Nuove riviste — Repertori bibliografici e riviste — Pubblicazioni e riedizioni, 683—687. Analisi d'opere (688—711): Fabro C. — Introduzione all'ateismo moderno, (G. Ferretti). Rossi P. — Antologia della critica filosofica: I. L'età antica. II. Medioevo e Rinascimento, (A. Puppi). Giannini G. — Il problema antropologico. Linee di sviluppo storico-speculativo dai Presocratici a S. Tommaso, (P. Siwek). Berti E. — L'unità del sapere in Aristotele, (L. Ponticelli). Anselms de Cantorbéry — Pourquoy Dieu c'est fait homme, (S. Vanni-Rovighi). Arnauld A., Nicole P. — La logique ou l'art de penser, (L. Verga). Petrosjan M. I. — Gumanizm (L'Umanismo), (P. Modesto). — Annunzi Bibliografici (712—717): Faggiotto P. — Saggio sulla struttura della metafisica. Teaching Thomism Today. Rivière J. — Sulle tracce di dio. Carlin T. — Lineamenti storici del pensiero filosofico europeo. The Life of St. Anselm Archbishop of Canterbury. Cusano e Galileo. Meyer H. — Martin Heidegger und Thomas von Aquin. — Spoglio delle riviste, 717—721. Libri ricevuti, 722—723.

XXIV

Science & Society Vol. XXX, No 1 (1966). PETRAS J. — Popperism: The Scarcity of Reason, 1—10. BOTTOMORE T. B. — Karl Marx: Sociologist or Marxist?, 11—24. MINS H. F. — Marxists and Non-Marxists: „Theoretical Schemes” and „Political Creeds”, 25—31. SIGLER J. A. — The Political Philosophy of C. Wright Mills, 32—49. EVENITSKY A. — Preobrazhensky and the Political Economy of Backwardness, 50—62. Communi-

cations: JASPAN M. A. — Indonesia: Counterrevolution and Rebellion, 63—69. BURGUM E. B. — The Historical Novel in the Hands of Georg Lucács, 70—75. MÁRKUS G. — Zitta on Lucács: An Addendum, 76—77. Book Reviews (78—121): Zauberman A. — Industrial Progress in Poland, Czechoslovakia and East Germany, (G. S. Wheeler). Einbinder H. — The Myth of the Britannica, (H. Black). Bergson A., Kuznets S. eds — Economic Trends in the Soviet Union, (L. Turgeon). Lawrence H. O. — Thomas Hardy's Epic-Drama: A Study of „The Dynasts”, (G. W. Sherman). Farrington B. — The Philosophy of Francis Bacon, (H. Selsam). Lewis H. G. — Unionism and Relative Wages in the U. S.: An Empirical Inquiry, (J. Morris). Chadwick E. ed — Report on the Sanitary Condition of the Laboring Population of Great Britain, 1842, (J. R. Mandel). Robinson J. — Notes from China. — Del Vayo J. A. — China Triumphs. — Griffith W. E. — The Sino-Soviet Rift, (L. G. Churchward). Lewis J. W. ed — Major Doctrines of Communist China, (W. Ash). Schneider R. W. — Five Novelists of the Progressive Era, (R. Greenleaf). Lumer H. — Poverty: Its Roots and its Future, (H. Abramowitz). Zetterberg H. L. — On Theory and Verification in Sociology, (J. O'Neill). Melman S. — Our Depleted Society, (M. E. Sharpe). — Book Notes, 122—127.

XXV

Theoria Vol. XXVIII part II (1962). COPELAND A. H. — Statistical induction and the foundations of probability, 87—109. NIELSEN K. — On speaking of God, 110—137. AQVIST L. — Reflections on the logic of nonsense, 138—157. LLEWELYN J. E. — Presuppositions, assumptions and presumptions, 158—172. ROSS J. F. — Does 'x' exist, 173—195. Discussions: FISHER M. — Strong and weak negation of imperatives, 196—200. ÖSTERBERG D. — We know that norms cannot be true or false, Critical comments on Arne Naess: Do we know that basic norms cannot be true or false? 200—204. NAESS A. — We still do not know that norms cannot be true or false. A reply to Dag Österberg, 205—209. Editor's note, 209. Books received, 210—211.

Theoria Vol. XXVIII part III (1962). MARC-WOGAU K. — On historical explanation, 213—233. TRANOY K. E. —

Historical explanation: causes and conditions, 234—249. SCHOCK R. — A definition of event and some of its applications, 250—268. SUSZKO R. — A note concerning the binary quantifiers, 269—276. WRIGHT G. H. — On promises, 277—297. Discussions: BLACSTONE W. T. — On the logical status of meta-ethical theories, 298—303. MARGOLIS J. — Fourteen points on the senses and their objects, 303—308. MOSHER D. — A reply to Mr Wheatley, 308—312. WHEATLEY J. — Tomatoes and vegetables, 312—315.

Theoria. Vol. XXIX part I (1963). ARMOUR L. — Rationality, goodness and immortality, 1—11. KING-FARLOW J. — Toulmin's analysis of probability, 12—26. KYBURG H. E. Jr. — Probability and randomness, 27—55. LEMOS R. M. — Ideas, images, and sensations, 56—69. SLUGA H. D. — Some remarks on deontics, 70—78. TÖRNEBOHM H. — The clock paradox and the notion of clock retardation in the special theory of relativity, 79—90. Books received, 91—92.

Theoria Vol. XXIX part II (1963). GÖTLIND E. — Stimulus meaning, 93—114. HEDENIUS I. — Performatives, 115—136. HARTNACK J. — The performative use of sentences, 137—146. TÖRNEBOHM H. — Two concepts of simultaneity in the special theory of relativity, 147—153. ÅQVIST L. — Postulate sets and decision procedures for some system of deontic logic, 154—175. Discussion: BERGMANN G. — Stenius on the *Tractatus*: A special review, 176—204. Scandinavian bibliography (XLI), 205—228.

Theoria Vol. XXIX part III (1963). ALLAIRE E. B. — Berkeley's idealism, 229—244. HARRÉ R. — Counter-Induction, 245—264. HOULGATE L. D. — Causation, recipes and theory, 265—276. MERCIER A. — *Petits prolégomènes à une étude sur le Temps*, 277—282. TÖRNEBOHM H. — On the concepts of distance and length in the special theory of relativity, 283—289. ZABEEH F. — Vindication of Hume, 290—303. Discussions: HENSCHEN-DAHLQUIST A. M. — Remarks to Austin's criticism of Moore's analysis of "can", 304—312. WATSON R. A. — Rules of Inference in Stephen Toulmin's *The Place of Reason in Ethics*, 312—315.

Theoria Vol. XXX part I (1964). JOHNSTONE H. W. and PRICE R. — Axioms for the implicational calculus

with one variable, 1—4. RICHMAN R. J. — Why are synthetic a priori judgments necessary?, 5—20. THOMPSON J. W. — Polarity and the measurement of values, 21—30. Discussions: GUSTAFSON F. — Hampshire on trying, 31—33. PELZ R. W. — Kant and the logicians on the analytic and the synthetic, 33—38. Review: BERGSTRÖM L. — R. M. Hare, *Freedom and reason*, 39—49. Scandinavian bibliography (XXXII), 50—67. Books received, 68—71.

XXVI

Voprosy Filosofii, No 3. 1966. NIKOLAEV N. G. — Rol' nauki v socialističeskom občestve, 3—13. KELLE V. Ž. — Nekotorye osobennosti razvitiya socializma, 14—24. GAGARIN JU. A., LEBEDEV V. I. — Osvoenie Luny čelovekom, 25—30. CERETELI S. B. — K ponjatiju dialektičeskoj logiki, 31—38. JANOVSKAJA S. A. — O matematičeskoj strogości, 39—50. VINOGRADOV I. I. — „Vtoraja real'nost'“ iskusstva i sovremennaja estetičeskaja mifologija, 51—63. CECHMISTRO I. Z. — Aporin Zenona glazami XX veka, 64—70. VIL'NICKIJ M. B. — Aksiomatičeskij metod v fizike, 71—81. MEL'NIKOV O. A. — Rol' izmenenij v fizičeskih teorijach, 82—86. GORFUNKEL' A. CH. — Dante i filosofija ego vremeni, 87—97. BOGOMOLOV A. S. — Idealističeskaja dialektika v dvadcatom stoletii, 98—107. Diskussii i obsuždenija: PORŠNEV B. F. — Vozmožna li seičas naučnaja revolucija v primatologii?, 108—119. Naučnye soobščeniya i publikacii. LAZUTKIN E. S. — Ekonomiko-sociologičeskie issledovanija, 120—128. Konsul'tacii. MARACHOV V. G., MELEŠČENKO JU. S. — Sovremennaja naučno-tehničeskaja revolucija i ee social'nye posledstvija v uslovijach socializma, 129—140. Kritika i bibliografija. BIRJUKOV B. V., BOČAROV V. A., GASTEVA JU. A. — Zamysel ostalsja neosuščestvlenym (N. N. Charin — Matematičeskaja logika i teorija množestv, M, 1963), 141—143. ZAMOŠKIN JU. A. — Ideologičeskaja bor'ba i problemy čpiričeskogo issledovanija v sociologii (G. M. Andreeva — Sovremennaja buržuanzaja čpiričeskaja sociologija, M, 1965), 144—147. RAJBEEKAS A. JA. — Problema simmetrii struktur „Nemeckom Filozofskom Žurnale“, 148—153. MODRŽIN-SKAJA E. D. — Poleznaja kniga leningradskogo sociologa (I. S. Kon-Pozitivizm v sociologii, 1964), 153—155. Kоротko o knigach, 155. Naučnaja žizn'. So-

veščanie v redakcii. Obsuždenie VI toma „Istorii filosofii“, 156—181. Nikolaj Aleksandrovič Bernštejn — Nekrolog, 182. Vnimaniju tovariščej, zanimajuščichsja v sisteme partijnoj učeby, 183. Brief summaries of main articles, 184—185.

Voprosy Filosofii, No 4, 1966. PEREDOVAJA, Leninskim kursom, 3—9. KOVAL'ČUK A. S. — O sootnošenii teorii i praktiki kommunističeskogo stroitel'stva, 10—21. LEVINTOV N. G. — Nekotorye aspekty leninskoy teorii revoljucii, 22—32. ČIRKIN V. E. — O demokratičeskoj diktature revoljucionnogo naroda v uslovijach sovremennoj epochi, 33—42. ALEKSEEV P. V. — Diskussija s mehanistami po probleme vzaimosvjazi filosofii i estestvoznanija, 44—54. ZOTOV A. F., LECHNER E. A. — Osobennosti razvitiya metodov estestvoznaniya, 55—63. AKČURIN I. A., VEDENOV M. F., SAČKOV JU. V. — Metodologičeskie problemy matematičeskogo modelirovaniya v estestvoznanii, 64—75. VINOGRADOV I. I. — „Vtoraja real'nost' „iskusstva i sovremennaja estetičeskaja mifologija (stat'ja vtoraja), 76—87. GORANOV K. — O nekotorych storonach chudožestvennogo obraza, 88—98. TICHOMIROV O. K. — Ėvrstiki čeloveka i mašiny, 99—109. CHAJLOV K. M. — Problema svjazi organizacii i ėvoljucii živych sistem, 110—120. KOGAN S. JA. — Problema jazyka v filosofii Gegelja i ekzistencializm, 121—131. ZYKOV P. G. — Antidemokratizm gosподstvujuščich napravlenij amerikanskoj „sociologii prava“, 132—140. Naučnye soobščeniya i publikacii. Zamečaniya i pometki V. I. Lenina na knigach, 141—155. Konsul'tacii. KOVAL'ZON M. JA. — Obščestvennyj progress, 156—167. Naučnaja žizn'. JOLON P. F., LEDNIKOV E. E. — Simpozium po logike i metodologii nauki, 168—171. SELESKERIDI L. I. — Čitatel'skaja konferencija v Tbilisi, 172—174. Kritika i bibliografija. DAVITAŠVILI L. Š. — Poleznyj trud po metodologii biologičeskogo issledovaniya (I. T. Frolov-Očerki metodologii biologičeskogo issledovaniya, M. 1965), 175—177. ZAGORSKI K. — Pol'skaja literatura po sociologii 1960—1964 gg., 178—182. Vnimaniju tovariščej, zanimajuščichsja v sisteme partijnoj učeby, 183. Brief summaries of main articles, 184—185.

XXVII

Zeitschrift für philosophische Forschung XIX, 3 (1965). ILTING K. H. — Aristoteles über Platons philosophische

Entwicklung, 377—392. OEHLER K. — Der Entmythologisierte Platon. Zur Lage der Platonforschung, 393—420. KRIEGER E. — Menschwerdung und peccatum originale, 421—440. DEL-VECCHIO G. — Kritik der materialistischen Geschichtsauffassung, 441—452. ZAHN M. — Fichtes, Schellings und Hegels Auseinandersetzungen mit dem logischen Realismus Chr. G. Bardilis (Fortsetzung von S. 223; Schluss), 453—479. Diskussion: OPPENHEIMER O. — Auseinandersetzung mit A. Metzgers Gedanken über „Automation und Autonomie“, 480—487. METZGER A. — Erwiderung, 488—492. Berichte und Mitteilungen: SCHUERING H. J. — Der Mythos als Seinsgrund der Erkenntnis (In memoriam Erich Unger), 493—509. RAITH W. — Das Problem des Bildes, 510—527. WISSER R. — Nikolaus Cusanus im „lebendigen Spiegel“ der Philosophie von K. Jaspers, 528—539. Die Schriften von Hans Meyer, 540—541. Aus dem philosophischen Leben, 542—544. Buchbesprechungen: Glockner H. — Gegenständlichkeiten und Freiheit, (B. von Brandenstein), 545—552.

Zeitschrift für philosophische Forschung XIX, 4 (1965). SEIDL H. — Zum Verhältnis von Wissenschaft und Praxis in Aristoteles' „Nikomachischer Ethik“, 553—562. Von RINTELEN F. J. — Lucius Annaeus Seneca über die „Einheit des Menschengeschlechtes“, 563—576. RIEDEL M. — Zur Theorie des Lebendigen bei Hegel und Marx, 577—600. JUNG W. — Zur Entwicklung von Whiteheads Gottesbegriff, 601—636. LANDMANN M. — Kreis und Pfeil, 637—654. Berichte und Mitteilungen: AXELOS Ch. — Zu Hegels Interpretation der Tragödie, 655—667. RUKSER U. — Grundzüge von Ortega's Philosophie, 668—687. ORTEGA Y GASSET J. (aus dem Nachlass): These eines philosophischen Systems, 688—691. BARWIRSCH J. — Von Marx über Nietzsche zu Othmar Spann, 692—702. RODI F. — *Conditio Humana*, 703—711. Die Schriften von Hugo Marcus, 712. Bibliographie Wilhelm Weischedel, 713—719. Aus dem philosophischen Leben, 720—723. Buchbesprechungen (724—736): Hennis W. — Politik und praktische Philosophie, (W. Steinbeck). Schischkoff G. — Die gesteuerte Vermassung. Ein Sozialphilosophischer Beitrag zur Zeitkritik, (H. Riefstahl). Reiner H. — Der Sinn unseres Daseins, (G. Kahl-Furthmann). — Inhaltsverzeichnis des XIX Bandes, 737—740.

Zapiski bibliograficzne

a) Prace polskie i przekłady na język polski

(Zestawił H. Moese)

Skróty

AK = Ateneum Kapłańskie, Włocławek. ArchHFMSp = — Archiwum Historii Filozofii i Myśli Społecznej, Warszawa. Arg = Argumenty, Warszawa. AUMCS = = Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska, Lublin, BiKlFi = Biblioteka Klasyków Filozofii, Warszawa. ColTh = Collectanea Theologica, Warszawa. Cz = = Czytelnik, Warszawa. DzL = Dziennik Literacki, Kraków. Euh = Euhemer, Warszawa. GłN = Głos Nauczycielski, Warszawa. GZHF = Gdańskie Zeszyty Humanistyczne Filozofia, HD = Homo Dei, Kraków. Kier = Kierunki, Warszawa. KUL = = Towarzystwo Naukowe Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego. KsiW = Książka i Wiedza, Warszawa. KwH = Kwartalnik Historyczny, Warszawa. KwHNT = Kwartalnik Historii Nauki i Techniki, Warszawa. KwPe = Kwartalnik Pedagogiczny, Warszawa. KuSp = Kultura i Społeczeństwo, Warszawa. L = Lublin. Ł = Łódź. ŁTN = Łódzkie Towarzystwo Naukowe. Mea = Meander, Warszawa. MON = Ministerstwo Obrony Narodowej. NaP = Nauka Polska, NKu = Nowa Kultura, Warszawa. NLWyd = Nowiny Literackie i Wydawnicze, Warszawa. NSzk = Nowa Szkoła, Warszawa. Ossol = Ossolineum, Wrocław. PAN = Polska Akademia Nauk, Warszawa. PaLi = Pamiętnik Literacki, Wrocław. Per = Perspektywy, Katowice. PiP = = Państwo i Prawo, Warszawa. PIW = Państwowy Instytut Wydawniczy, Warszawa. Pń = Poznań. Pm = Pomorze, Bydgoszcz. Pol = Polityka, Warszawa. Polem = Polemika. POPOP = Pracownia Ogólnych Problemów Organizacji Pracy PAN Warszawa. Pro = Problemy, Warszawa. PrzH = Przegląd Historyczny, Warszawa. PrzHu = = Przegląd Humanistyczny, Warszawa. PrzK = Przegląd Kulturalny, Warszawa. PrzOr = Przegląd Orientalistyczny, Warszawa. PrzPs = Przegląd Psychologiczny, Poznań. PrzSoc = Przegląd Socjologiczny, Łódź. PrzZa = Przegląd Zachodni, Poznań. PSB = Polski Słownik Biograficzny, Kraków. PsWy = Psychologia Wychowawcza, Warszawa. PWN = Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa. PZWL = Państwowe Zakłady Wydawnictw Lekarskich, Warszawa. PZWS = Państwowe Zakłady Wydawnictw Szkolnych, Warszawa. Rec. = Recenzja. RFil = Roczniki Filozoficzne KUL. RHist = Roczniki Historyczne, Poznań. ROR = Rocznik Orientalistyczny, Warszawa. RTe = Roczniki Teologiczno-Kanoniczne, Warszawa. RuFi = Ruch Filozoficzny, Toruń. RuPE = Ruch Prawniczo-Ekonomiczny, Poznań. SGPiS = Szkoła Główna Planowania i Statystyki, Warszawa. SN = Studium Nauczycielskie. SPAN = Sprawozdania Wydziału Nauk Społecznych Polskiej Akademii Nauk, Warszawa. SPTPN = = Sprawozdania Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk, Poznań. StFi = Studia Filozoficzne, Warszawa. StMe = Studia Metodologiczne, Poznań. STNT = Sprawozdania Towarzystwa Naukowego w Toruniu. StLo = Studia Logica, Poznań. StMNP = Studia i Materiały Nauki Polskiej, Warszawa. StPs = Studia Psychologiczne, Wrocław. StSo = Studia Socjologiczne, Warszawa. T = Toruń. TNT = Towarzystwo Naukowe w Toruniu. TP = Tygodnik Powszechny, Kraków. TrLu = Trybuna Ludu, Warszawa. TrLi = Trybuna Literacka, Warszawa. TrWo = Trybuna Wolności, Warszawa. Tw = Twórczość, Kraków. TWP = Towarzystwo Wiedzy Powszechnej, Warszawa. WAP = Wojskowa Akademia Polityczna, Warszawa. WLit = Wydawnictwo Literackie, Kraków. WLud = Wojsko Ludowe, Warszawa.

Wr = Wrocław. Wszt = Wszchświat, Warszawa. WSE = Wyższa Szkoła Ekonomiczna. WSP = Wyższa Szkoła Pedagogiczna. WP = Wiedza Powszechna, Warszawa. WUML = Wojewódzki Uniwersytet Marksizmu i Leninizmu. Wwa = Warszawa. Wych = Wychowanie, Warszawa. WychPrz = Wychowanie w Przedszkolu, Warszawa. WZ = Wiedza i Życie, Warszawa. ZagNa = Zagadnienia Naukoznawstwa, Warszawa. ZaStEk = Zaoczne Studium Ekonomiczne, Warszawa. ZeNaKUL = Zeszyty Naukowe Katolickiego Uniwersytetu w Lublinie. ZeNaUJ = Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego w Krakowie. ZeNaUŁ = Zeszyty Naukowe Uniwersytetu w Łodzi. ZeNaUMK = Zeszyty Naukowe Uniwersytetu M. Kopernika w Toruniu. ZeNaUWr = Zeszyty Naukowe Uniwersytetu we Wrocławiu. ZeNaWSPW = Zeszyty Naukowe Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Warszawie. ZeTe = Zeszyty Teoretyczno-Polityczne, Warszawa. ŻiK = Życie i Kultura, Warszawa. ŻLit = Życie Literackie, Kraków. ŻMy = Życie i Myśl, Warszawa. ZSN = Zaoczne Studium Nauczycielskie. ZszW = Życie Szkoły Wyższej, Warszawa. ŻWa = Życie Warszawy, Warszawa.

1965–1966

Filozofia w ogóle

Bibliografia, słowniki, zjazdy, organizacje

B.D. Forum wymiany myśli. Dwudziestolecie Lubelskiego Oddziału Polskiego Towarzystwa Filozoficznego. Kamena 1966 nr 2 s. 2.

Garewicz J., Gostkowski Z. Instytut Filozofii i Socjologii PAN. NaP 1965 nr 6 s. 70–88, tab.

Gella A. XI Międzynarodowy Kongres Historii Nauki. KwH 1966 nr 2 s. 526–531.

Junghertz-Taborska H. Sprawozdanie z konferencji Brytyjskiego Towarzystwa Estetycznego. PrzHu 1966 nr 3 s. 171–178.

Kwiatkowski T. Dwudziestolecie działalności Polskiego Towarzystwa Filozoficznego w Lublinie. StFi 1966 nr 2 s. 269–271.

Legowicz J. III Międzynarodowy Kongres Filozofii Średniowiecznej. RuFi 1965 nr 1/2 s. 1–2.

Musiak Z. Sesja naukowa poświęcona zagadnieniom cybernetyki. StFi 1965 nr 4 s. 135–136.

Szacki J. III narada redakcji pism filozoficznych i socjologicznych krajów socjalistycznych. StFi 1965 nr 4 s. 142–145.

Wstępy, podręczniki, nauczanie

Korcz Wł. Jak filozofowałem z młodością. NSzk 1966 nr 4 s. 39–41.

Kotarbiński T. Postulaty kultury humanistycznej. (Humaniora w programach nauczania szkół ogólnokształcących). RuFi 1965 nr 1/2 s. 41–42.

Wydania i przekłady dzieł

Bakunin M. A. Pisma wybrane. T. 2. Wybór i przypisy: H. Temkinowa. (Tł. z franc. i ros.) Aneks przygot. do druku. I. Strumińska. Wwa 1965 KsiW s. 674, portr. 2, zł 75,—

Elzenberg H. Wartość i człowiek. Rozprawy z humanistyki i filozofii. T 1966 TNT s. 183, rys. zł 30,—

Erasmus D. Rotterdamus. Podręcznik żołnierza Chrystusowego nauk zbawionych pełny. Z łac. przeł. oraz wstępem krytycznym i przypisami opatrzył J. Domański. Przedm. L. Kołakowski. Wwa 1965 PWN s. XXXVII–298, portr. 1, il. bibl. zł 32,—

Kierkegaard S. Bojaźń i drżenie. — O powszechności rozpaczy. (Fragm. „Choroby do śmierci”). Tł. z duń. J. Iwaszkiewicz. Tw 1966 nr 5 s. 50–62.

Merlau-Ponty M. Człowiek i metafizyka. Fragm. eseju „Oko i umysł”. Tł. z franc. St. Cichowicz, J. Syski. Orientacja 1965 z. A s. 33–44.

Newman J. H. Newman i jego dzieło. Wybór pism J. H. Newmana. Tł. z niem. Oprac. J. Klenowski. Wwa 1965 Wyd. SS. Loretanek-Benedyktynek s. 274 zł 32,—

Rousseau J. J. Umowa społeczna oraz: Uwagi o rządzie polskim; Przedmowa do „Narcyza”; List o widowiskach; List o Opatrzności; Listy moralne; List do arcybiskupa de Beaumont i Listy do Malesherbesa. Tł. z franc. B. Baczeko

i in. Oprac. wstęp oraz przypisy: B. Baczeko. Wwa 1966 PWN s. LXI+744, portr. 2, zł 70,—

Studia z filozofii teoretycznej. Z. 1: M. A. Krąpiec, T. A. Żeleźnik: Arystotelesa koncepcja substancji. Ogólna teoria i wybór tekstów. L 1966 KUL s. 214, rys. bibl. zł 60,—

Świętochowski A. Wspomnienia. Oprac. i wstęp: S. Sandler. Wr 1966 Ossol. s. XXXVIII+307, portr. 3, zł 40,—

Schweitzer A. Zagadnienie etyki w rozwoju myśli ludzkiej. Ref. Tł. z franc. Z. Jagoda. Przegl. Lek. 1966 nr 1 s. 58—64 il.

Teilhard de Chardin P. Sedno zagadnienia. Fragm. książki. Tł. z franc. M. Tazbir. Kier 1966 nr 4 s. 3.

Teilhard de Chardin P. Z listów. [do Leontyny Zanta]. Fragm. Tł. z franc. Kier 1966 nr 33 s. 1—5 il.

Teilhard de Chardin P. Wybór pism. (Wyboru dok. M. Tazbir). Przeł. z franc. W. Sukiennicka, M. Tazbir. Wwa 1965 Pax s. 327, bibl. zł 40,—

Historia filozofii

Filozofia starożytna

Fuller B. A. G. Historia filozofii. Wyd. 2 przejrz. T. 1: Filozofia starożytna i średniowieczna. Przeł. z ang. Z. Glinka. Red. Cz. Znamierowski. Wwa 1966 PWN s. 443, zł 80,—

Pąkońska M. Epikureizm w oczach Seneki. Mea 1965 nr 11/12 s. 414—420.

Paulo de Silva Kr. Sądy myślicieli rzymskich o poezji w świetle doktryn filozoficznych. Mea 1966 nr 5 s. 160—172.

Schnayder J. Studia nad Teofrastem. Archeol. T. 15 1964 s. 43—65.

Szumaska D. Uwagi o deminutywach u Epikteta i Marka Aureliusza. Eos v. 54 1964 fasc. 2 s. 230—238.

Filozofia średniowieczna

Dawson Chr. Szkice o kulturze średniowiecznej. Przeł. z ang. J. Sulowski. Wwa 1966 Pax s. 309, zł 25,—

Kornatowski W. Społeczno-polityczna myśl św. Augustyna. Wwa 1965 Pax s. 307, portr. 8 bibl. zł 35,—

Palacz R. Abelard. (Przeł. listów Heiloizy do Abelarda oraz Apologii Berengara: L. Joachimowicz. Pozostałe fragm. pism Abelarda przeł. R. Palacz. Wwa 1966 WP s. 189, portr. 1, bibl. zł 15,—

Palacz R. Wilhelm Ockham a nowożytna koncepcja ruchu. GZHF 1965 z. 1 s. 141—160.

Rebeta J. O niektórych tendencjach metodologiczno-filozoficznych w nauce polskiej na początku XV wieku. SPAN 1965 z. 3 s. 72.

Skrzydlewski B. W. Istota lichwy według św. Tomasza z Akwinu. RFil 1965 z. 2 s. 27—50.

Skrzydlewski B. W. Przykład argumentacji św. Tomasza z Akwinu w dziedzinie etyki szczegółowej: argumentacja przeciw pobieraniu wynagrodzenia z tytułu pożyczki. RFil T. 13 1965 z. 2 s. 51—81.

Tokarczuk I. Warunki ekonomiczne a rozwój duchowy człowieka według św. Tomasza z Akwinu. RTe 1965 z. 3 s. 53—78.

Filozofia nowożytna

Adler E. Lata młodości J. G. Herdera w Morażu. Rocznik Olsztyński 1963 s. 73—87, il.

Buczyńska H. Peirce. Wwa 1965 WP s. 195, rys. portr. bibl. zł 15,—

Dobrosielski M. O peirce'owskiej koncepcji wątpienia i przekonania. StFi 1966 nr 2 s. 107—137.

Fritzhand M. Człowiek, humanizm, moralność. Ze studiów nad Marksem. Wyd. 2 Wwa 1966 KsiW s. 200, zł 23,—

Golichowski J. Francis Herbert Bradley a problem wewnętrznych i zewnętrznych relacji. GZHF 1965 z. 1 s. 173—187.

Hinz H. Kołłątaj — filozofia ładu i historii. Arg. 1966 nr 27 s. 1, 8—9, il.

Iwaszkiewicz J. Nad Kierkegaardem. Tw 1966 nr 5 s. 34—49.

Kozłowski R. Interpretacje i polemiki wokół Kanta do 1794 roku. ZeNaUP nr 59 Filozofia 1966 z. 9 s. 87—120.

Kozłowski R. Salomon Maimon, krytyk i kontynuator Kanta. RuFi 1965 nr 1/2 s. 42—46.

Kroński T. J. Kant. Wwa 1966 WP s. 215, il. portr. bibl. zł 15,—

Michalik M. Obrachunki filozoficzne Karola Marksa w ideologii niemieckiej. Wwa 1966 KsiW s. 307 bibl. zł 35,—

Meynert P. Erystyka, czyli jak mieć rację. (Rozprawa Arthura Schopenhauera o sztuce prowadzenia dyskusji). TP 1966 nr 12 s. 3.

Nowicki A. Studia nad Łyszczyńskim. 6. Materiały do bibliografii Kazimierza Łyszczyńskiego. Euh 1966 nr 1 s. 71—80, nr 2 s. 71—88.

Ogonowski Z. Socynianizm a oświecenie. Studia nad myślą filozoficzno-religijną arian w Polsce XVII wieku. Wwa 1966 PWN s. 570, zł 60,—

Panasiuk R. Filozofia, państwo i polityka w twórczości młodoheglistów. StFi 1966 nr 1 s. 103—127.

Polskie spory o Hegla. 1830—1860. Wwa 1966 PWN s. 431, zł 40,—

Sikora A. Hoene-Wroński — absolut i historia. Arg 1966 nr 32 s. 4—5.

Sikora A. Johann Gottfried Herder (1744—1803) oraz literatura herderowska w Polsce. RuFi 1966 nr 3/4 s. 165—171.

Suwała M. Argumenty Locke'a przeciw ideom wrodzonym. ŻMy 1966 nr 6 s. 114—118.

Toeplitz K. Sören Kierkegaard a Luter i Reformacja. GZHF 1965 z. 1 s. 97—140, il. rys.

Weiss T. Przełom antypozytywistyczny w Polsce w latach 1880—1890. Przemiany postaw światopoglądowych i teorii artystycznych. Kr 1966 ZeNaUJ. 126: Prace Historycznoliterackie, z. 10 s. 128, zł 20,—

Wiliński K. Etyka i antropologia Helwecjusza. W 250 rocznicę urodzin. RuFi 1966 nr 3/4 s. 224—226.

Zumr J. Augustyn Smetana i Antonio Labriola. (Dwie próby pojednania Hegla z Herbartem). Th. K. Morawiec, StFi 1966 nr 1 s. 129—142.

Współczesne kierunki filozoficzne

Borgosz J. Teilhardyzm jako nowa wizja chrześcijańskiego świata. ZeNa WAP Ser. pedag. 1966 nr 14 s. 17—30.

Dyskusja o antropologii filozoficznej Teilharda de Chardin. Zesz. Arg 1965 nr 5 s. 27—88.

Oleńnik J. IV Sympozjum teilhardowskie. ŻMy 1966 nr 3 s. 128—132.

Tazbir M. Teilhard de Chardin na KUL-u. (Sesja poświęcona „Fenomenologii ewolucji w ujęciu Piotra Teilharda de Chardin”). Kier 1966 nr 1 s. 4.

Tazbir M. VI „Tydzień teilhardowski” w Vezelay. ŻMy 1966 nr 3 s. 119—125.

Teilhardiana. ŻMy 1966 nr 2 s. 135—136.

Frączek J. Utopia społeczna Piotra Kropotkina. GZHF 1965 z. 1 s. 67—96.

Jaroszewski T. M. Osobowość i własność. Ideał struktury ekonomicznej i społecznej w ujęciu personalizmu neotomistycznego. Wwa 1965 KsiW s. 412, zł 40,—

Jaroszewski T. M. Spór o alienację: Perspektywy demokracji socjalistycznej. Zesz. Arg 1965 nr 5 s. 89—101.

Kossak J. Kierkegaard i Jaspers. Zesz. Arg 1966 nr 1 s. 49—64.

Kuczyńska Al., Kuczyński J. Humanizm socjalistyczny. Wwa 1966 Iskry s. 295 tabl. 15 portr. 1, zł 10,—

Marciszewski W. Inspiracja przyrodnicza. — Język codzienny. Źródła filozofii człowieka. Arg 1966 nr 2 s. 1—4, nr 3 s. 3.

Marksizm a jednostka ludzka. (Dyskusja nad książką A. Schaffa). StFi 1966 nr 1 s. 3—50.

Michalik M. Z zagadnień współczesnej filozofii człowieka: Filozofia a życie codzienne. Wojsko Ludowe 1966 nr 1 s. 53—59.

Plużański T. Rewolucja personalistyczna i własność osobowa w ujęciu E. Mouniera. Zesz. Arg 1966 nr 1 s. 65—87.

Półtawski A. Rzeczy i dane zmysłowe. Świat i spostrzeżenie u G. E. Moore'a. Wwa 1966 PWN s. 362 bibl., zł 22,—

Schaff A. Marksizm a jednostka ludzka (podsumowanie dyskusji). StFi 1966 nr 2 s. 87—106.

Siemek M. J. Historia, filozofia, dialektyka. O humanistyce Lucien Goldmana. Zesz. Arg 1965 nr 6 s. 20—35.

Szrednicki J. Nowy fizykalizm. RuFi 1966 nr 3/4 s. 173—178.

Stróżewski Wl. A. J. Ayera koncepcja negacji. RuFi 1965 nr 1/2 s. 53—56.

Szmyd J. O moralistyce G. Santayany. StFi 1965 nr 4 s. 19—46.

Tischner J. Jezus egzystencjalizmu. Znak 1966 nr 6 s. 743—763.

Tyrowicz St. W poszukiwaniu filozofii rodzaju niemieckiego. Arg 1966 nr 28 s. 1—5 il., nr 29 s. 2—3 il.

Wolniewicz B. Wittgenstein i jego „Traktat”. KuSp 1966 nr 1 s. 45—70.

Żółkiewski St. Dwa strukturalizmy. (Filozofia György Lukácsa). Wiatraki 1965 nr 24 s. 1—4.

Materiały do monografii o filozofach

Borkowski L. Kazimierz Ajdukiewicz (1890—1963). StLo T. 18 1966 s. 7—39.

Czerwiński Z. Odpowiedzialny za słowa. Nurt 1966 nr 2 s. 2—3, 10 il.

Dąbska I. Koncepcja języka w filozofii Kazimierza Ajdukiewicza. RuFi 1965 nr 1/2 s. 3—9.

Vetulani J. Epistemologiczne poglądy Kazimierza Ajdukiewicza. RuFi 1965 nr 1/2 s. 11—20.

Cywiński B. Problematyka religijna w pismach Stanisława Brzozowskiego. Tw 1966 nr 6 s. 113—128.

Kołakowski L. Miejsce filozofowania Stanisława Brzozowskiego. Tw 1966 nr 6 s. 39—54.

Mencwel A. Krytyka i utopia. (Myśl filozoficzna Stanisława Brzozowskiego). Tw 1966 nr 6 s. 97—112.

Trzebuchowski P. Filozofia pracy Stanisława Brzozowskiego. Kier 1966 nr 18 s. 4, il.

Nowak L. Poglądy filozoficzno-logiczne Stanisława Kobyłeckiego. RuFi 1965 nr 1/2 s. 46—50.

Krońska I. Jubileusz profesora Kotarbińskiego. Tw 1966 nr 6 s. 175—178.

Pszczółowski T. Tadeusz Kotarbiński. Tyg. Kult. 1966 nr 30 s. 3—9 il.

Z.K. Jubileusz osiemdziesiątka prof. Tadeusza Kotarbińskiego. StFi 1966 nr 2 s. 267—268.

Kotarbiński T. Garstka wspomnień o Stanisławie Leśniewskim. RuFi 1966 nr 3/4 s. 155—163.

Wolter Wl. O założeniach filozoficznych poglądów Juliusza Makarewicza. PiP 1966 z. 2 s. 231—238.

Kotarbiński T. Działalność i postawa Profesora Marii Ossowskiej. Arg 1966 nr 27 s. 3—9, il.

Lazari-Pawłowska I. O twórczości Marii Ossowskiej. StFi 1966 nr 2 s. 3—10, il.

Fritzhand M. Adam Schaff. NaP 1966 nr 1 s. 56—60, il.

Popiel J. 80-lecie prof. Władysława Tatariewiczza. TP 1966 nr 17 s. 4.

Z.R. Jubileusz osiemdziesięciolecia prof. Władysława Tatariewiczza. StFi 1966 nr 2 s. 268—269.

Dąbska I. Jan Vetulani. RuFi 1966 nr 3/4 s. 308—309.

Historia i filozofia nauki

Studia Metodologiczne. Zeszyty poświęcone integracji nauki. (Red. nauk. J. Topolski). 1. Pń 1965 s. 144 rys. bibl. zł 15,—

Dobre obyczaje przy wydawaniu publikacji naukowych. Tł. z franc. M. Jankowska. Poligrafika 1965 nr 12 s. 316—317.

Agassi J. Pomieszanie fizyki z metafizyką w utartych opracowaniach historii nauk ścisłych. *Tł. z ang. St. Pacuła. ŻMy* 1966 nr 4 s. 17—28.

Gardner M. Pseudonauka i pseudouczni. *Przeł. z ang. Br. Krzyżanowski i Wł. Zonn. Il. T. Sz. Kobylński. Wwa* 1966 PWN s. 339, zł 32,—

Geymonat L. Filozofia a filozofia nauki. *Przeł. z włos. W. Marucha. Wwa* 1966 PWN s. 221, zł 20,—

Karpow M. M. O prawie przyspieszonego rozwoju nauk przyrodniczych. *Tł. z ros. H. Umińska. ŻMy* 1966 nr 4 s. 6—10.

Kiedrow B. Prawidłowość rozwoju nauki. *ZagNa T. 1* 1965 z. 4 s. 3—14.

Kotarbiński T. Historia nauki jako źródło uogólnień metodologicznych. *KwHNT* 1965 nr 4 s. 519—525.

Kotarbiński T. Przegląd problemów nauk o nauce. *ZagNa T. 1* 1965 z. 2/3 s. 5—25.

Mackay A. L., Bernal J. D. Ku nauce o nauce. *Tł. z ang. B. J. Gawęcki. ŻMy* 1966 nr 4 s. 39—52.

Okoń W. Składniki strukturalne wiedzy naukowej. *KwPe* 1966 nr 2 s. 37—58.

Price D. J. de Solla. Strukturalno-rozwojowe właściwości nauki. *Tł. z ang. St. Pacuła. ŻMy* 1966 nr 4 s. 11—16.

Rowe A. P. Od naukowego pomysłu do praktycznego zastosowania. *Tł. z ang. ZagNa T. 1* 1965 z. 2/3 s. 263—275.

Symposium w Akademii Teologii Katolickiej na temat nauki o nauce. ŻMy 1966 nr 4 s. 53—68.

Szczepański J., Kozłowski Wł. Socjologiczne aspekty pracy badawczej. *ZagNa T. 1* 1965 z. 2/3 s. 197—212.

Topolski J. Integracyjny sens materializmu historycznego. *StMe* 1965 z. 1 s. 5—22, rys.

Logika i metodologia

Historia i zagadnienia ogólne

Korcik A. Najwcześniejsze ośrodki logiki matematycznej w Rosji. *RuFi* 1966 nr 3/4 s. 208—212.

Kotarbiński T. Zagadnienie racjonalności rozumowań rozkaznikowych. *StFi* 1966 nr 2 s. 53—60.

Levi S. Jan Łukasiewicz a Koło Wiedeńskie. *GZHF* 1965 z. 1 s. 161—172.

Michałowski W. Definicja prawdy w „Dialektyce” Abelarda. *RuFi* 1966 nr 3/4 s. 226—228.

Nowikow P. S. Co to jest metoda aksjomatyczna? *Tł. z ros. Matematyka* 1965 nr 4 s. 147—154, nr 5 s. 193—203.

Piróg-Rzepecka K. Rachunek zdań, w którym wyrażenia tracą sens. *StLo T. 13* 1966 s. 139—164.

Robinson A. Na pograniczu logiki i matematyki. *Tł. z ang. Roczniki Pol. Tow. Matem. Ser. 2 T. 9* 1966 z. 1 s. 89—96.

Stróżewski Wł. Problematyka negacji w „De quatuor oppositis” *RuFi* 1965 nr 1/2 s. 50—53.

Suszko R. Logika formalna a rozwój poznania. *Tł. z ang. StFi* 1966 nr 1 s. 51—61.

Żandarowska W. O związkach pomiędzy wynikiem, sprzecznością i zupełnością. *StLo T. 18* 1966 s. 165—178.

Poszczególne zagadnienia

Giedymin J. Charakterystyka pytań i wnioskowań kontrfaktycznych. *StMe* 1965 z. 1 s. 23—45.

Kowalik P. J. Wybrane zagadnienia teorii modelowania. *GZHF* 1965 z. 1 s. 25—39.

Kubiński T. Przegląd niektórych zagadnień logiki pytań. *StLo T. 18* 1966 s. 105—137.

Kwiatkowski T. Pojęcie kultury logicznej. *AUMCS Sect. F v. 17* 1962 s. 1—16.

Szaniawski K. Problemy socjologii rozstrzygania przy użyciu metod matematycznych. *StSo* 1966 nr 1 s. 125—141.

Szaniawski K. Współczesne ujęcie procedur indukcyjnych. *ZagNa T. 1* 1965 z. 2/3 s. 26—44.

Teoria i doświadczenie. (H. Eilstein i inni. do druku przygot. H. Eilstein

i M. Przełęcki) Wwa 1966 PWN s. 265, z1 38,—

Vetulani J. Wartość logiczna zdań wartościujących. StFi 1966 nr 2 s. 75—86.

Woleński J. O tzw. paradoksie Alfa Rossa w logice norm. StFi 1966 nr 1 s. 93—101.

Wójcik T. Zarys teorii klasyfikacji. Zagadnienia formalne. Wwa 1965 PWN s. 183, tab. 6 i w tekście, rys. bibl. z1 20,—

Ziemia Z. Problem logiki norm. PiP 1966 z. 6 s. 1031—1036.

Ziemiński Z. „Logika prawnicza”, logika dla prawników, logiczne problemy prawoznawstwa. StLo T. 13 1966 s. 179—194.

Psychologia

Historia i zagadnienia ogólne

J. F. Osiemnasty kongres psychologów. Korespondencja z Moskwy. TrLu 1966 nr 221 s. 2.

Lewicki A. Psychologia wobec nauk przyrodniczych i humanistycznych. StMe 1965 z. 1 s. 47—72.

Maksymczuk A. Zjazd Sekcji Eksperymentalnej Brytyjskiego Towarzystwa Psychologicznego. PsWy 1965 nr 5 s. 568—570.

Polakowski K. Konferencja naukowa psychologów. Naucz. Wychow. 1966 nr 3 s. 119—121.

Skorny Z. Współczesne metody badań psychologicznych. Wr 1966 Ossol. s. 281 tabl. 2, il. bibl. z1 35,—

Tomaszewski T. Współczesne tendencje w psychologii. GiN 1966 nr 8 s. 6—7, nr 9 s. 7.

Witwicki T. Założenia psychologii dawniej i dziś. RuFi 1966 nr 3/4 s. 214—219.

Systemy i podręczniki

Jung C. G. Archetyp w symbolice senniej. Tł. z ang. A. Tatarkiewicz. Współczesność 1966 nr 13 s. 3—4.

Materiały do nauczania psychologii. Red. L. Wołoszynowa. Seria 3: Metody Badań Psychologicznych. T. 1 Wwa 1965 PWN s. 490, il. tab. bibl. z1 37,—

Psychologia. Red. A. Smirnov i in. (Z ros. tłum. B. Baranowski, L. Łozowski) Wwa 1966 PWN s. 516, il. tab. z1 50,—

Szewczuk Wl. Psychologia. Zarys podręcznikowy. T. 2 Wwa 1966 PZWS s. 467, il. tab. bibl. z1 54,—

Thomson Cl. Psychoanaliza. Narodziny i rozwój. Przy współpracy Patrycka Mulahy. Wyd. 2. Z ang. tłum. T. Kołakowska. Wwa 1966 PWN s. XVI 265 bibl. z1 25,—

Zjawiska psychiczne

Kozielecki J. Czynność rozwiązywania problemów. KwPe 1965 nr 4 s. 27—56, rys. tab.

Kozielecki J. Mechanizm samopotwierdzenia hipotezy w sytuacji probabilistycznej. StPs T. 7 1966 s. 32—68, tab. wykr.

Mika St. Postawy a zapamiętywanie. StPs T. 7 1966 s. 69—136, tab. wykr.

Szewczuk Wl. Psychologia zapamiętywania. Badania eksperymentalne. Wyd. 3 Wwa 1966 PWN s. 424, il. tab. bibl. z1 60,—

Psychopatologia

Bilikiewicz T. Psychoterapia w praktyce ogólnolekarskiej. Wyd. 2 Wwa 1966 PZWL s. 310, il. bibl. z1 40,—

Psychologia jednostek i typów, psychologia społeczna

Barcikowski W. Konflikty popędowe indywidualne i społeczne. Wwa 1966 KsiW s. 353, z1 66,—

Iwanow-Muromskij K., Gołowań E., Stariniec H. Próby modelowania psychiki. Tł. z ros. Arg 1966 nr 27 s. 4—5, il.

Jaślarowa B. Ze studiów nad teoriami osobowości. Chowanna 1966 z. 1 s. 39—61, rys.

Kozielecki J. O psychologii twórczości naukowej. NSzk 1966 nr 5 s. 29—32.

Kreutz M. Analityczne badanie osobowości. NSZk 1966 nr 5 s. 36—39.

Kujawska J. Próba zastosowania teorii dezintegracji pozytywnej do wyjaśnienia rozwoju osobowości historycznych. Jan Władysław Dawid (1859—1914). *Zdrowie Psychiczne* 1964 nr 2 s. 68—77.

Lewicki A. O teorii biospołecznego przystosowania osobowości. NSZk 1966 nr 5 s. 31—35.

Maruszewski M., Reykowski J., Tomaszewski T. Psychologia jako nauka o człowieku. Wwa 1966 KsiW s. 282, rys. bibl. zł 10,—

Nuttin J. Przystosowanie a motywacja u człowieka. *Tł. I. Borzym. PsWy* 1966 nr 3 s. 233—242.

Okoń J., Paluszkiwicz L. Psychologia inżynierska. Dostosowanie maszyn i urządzeń do człowieka. Wyd. 2 Wwa 1966 PWN s. 317, il. tab. bibl. zł 38,—

Pieter J. Nauka o osobowości. Chocwanna 1966 z. 1 s. 1—38.

Reykowski J. Co to jest stress psychologiczny? *Wych* 1966 nr 4 s. 2—4.

Reykowski J. Funkcjonowanie osobowości w warunkach stresu psychologicznego. Wwa 1966 PWN s. 335, tabl. 1 tab. bibl. zł 30,—

Reykowski J. Osobowość. NSZk 1966 nr 5 s. 39—43.

Tomaszewski T. Człowiek jako podmiot czynności. *Wych* 1966 nr 1 s. 3—5.

Tomaszewski T. Dwa nurty w teorii osobowości. NSZk 1966 nr 5 s. 28—30, il.

Testy

Kujawska J. Próba zastosowania testu sortowania klocków dla celów diagnostycznych. *Zdrowie Psychiczne* 1965 nr 3 s. 78—89, rys.

Rozwój psychiczny człowieka

Obuchowski K. „Pseudodebilizm” i testowy pomiar inteligencji. *PsWy* 1965 nr 5 s. 530—537.

Porębska M. Zarys opornego działania. *PsWy* 1966 nr 2 s. 129—146.

Psychologia rozwojowa dzieci i młodzieży. Oprac. zbior. pod red. M. Żebrowskiej. Wwa 1965 PWN s. 515, il. tab. bibl. zł 62,—

Etyka i teoria postępowania

Historia i zagadnienia ogólne

Borowski H. Współczesne kierunki etyczne w Anglii i Ameryce. *RuFi* 1966 nr 3/4 s. 222—224.

Fritzhand M. Zagadnienie prawdy w etyce. *StFi* 1966 nr 2 s. 11—34.

Keller. J. Krytyka współczesnych kierunków etyki katolickiej. *Nauczyciel i Wychowanie* 1965 nr 5/6 s. 3—12.

Kotarbiński T. Myślenie jako postać działania. *Arg* 1966 nr 4 s. 1, 4—5.

Lazari-Pawłowska I. O rodzajach relatywizmu etycznego. *StFi* 1965 nr 4 s. 3—18.

Mokrousov M. Woprosy Filozofii o problemie oceny moralnej postępowania. Oprac. z ros. E. Żyro. *Zesz. Arg* 1965 nr 6 s. 89—93.

Ossowska M. Podstawy nauki o moralności. Wyd. 4 Wwa 1966 PWN s. 407, zł 70,—

Szaniawski K. O pojęciu podziału dóbr. *StFi* 1966 nr 2 s. 61—73.

Szawarski Z. Pierwsza ogólnopolska konferencja etyków. *StFi* 1965 nr 4 s. 136—142.

Zgoda L. O naukowym charakterze filozofii praktycznej i jej teoretycznych podstawach. (Analiza i krytyka poglądów Tadeusza Kotarbińskiego). *ZeNaWSE* Kr 1965 nr 28 s. 27—40.

Znamierowski Cz. Rozważania wstępne do nauki o moralności i prawie. Wyd. 2 Wwa 1966 PWN s. 247, zł 24,—

Estetyka oraz teoria sztuki i literatury

Barrett C., Junghertz-Taborska H. Wykłady estetyczne L. Wittgensteina. *PrzHu* 1965 nr 6 s. 129—137.

Hauser A. Przeciwnostawne siły w historii sztuki: oryginalność i konwencje.

Tł. z ang. D. Danek, J. Kamionkova. Tw 1966 nr 7 s. 59—86.

Kmita J. Czy twórczość literacka jest poznaniem irracjonalnym? Nurt 1966 nr 4 s. 38—40.

Kmita J. Interpretacja „właściwa” (utworu literackiego). Nurt 1966 nr 7 s. 49—51.

Kmita J. Podstawy semantycznej koncepcji rzeczywistości przedstawionej w dziele literackim. StFi 1966 nr 1 s. 63—91.

Kmita J. Sprawa subiektywizmu krytyki literackiej. Nurt 1966 nr 6 s. 34—35, il.

Lévi-Strauss Cl. Sztuka jako system znaków. Tł. z franc. A. Dobosz. Oriëntacja 1966 z. 2 s. 19—26, il.

Filozofia społeczeństw i nauk społecznych

Historia i zagadnienia ogólne

Baumann Z. Zarys marksistowskiej teorii społeczeństwa. Wyd. 2 Wwa 1966 PWN s. 576, zł 38,—

Benedict R. Wzory kultury. (Tł. z ang. J. Prokopiuk) Wstęp: A. Kłoskowska. Wwa 1966 PWN s. 386 portr. 1, zł 30,—

Gella A. Ewolucjonizm a początki socjologii. Ludwik Gumpłowicz a Lester Frank Ward. Wr 1966 Ossol Wyd. PAN s. 269, portr. 2, bibl. zł 50,—

Gella A. Myślenie biologiczne w socjologii XIX wieku. SPAN 1965 z. 2 s. 77—78.

Krawczyk Z. Socjologia Edwarda Abramowskiego. Wwa 1965 KsiW s. 320 portr. 1, bibl. zł 35,—

Poszczególne zagadnienia

Burszta J. Czy kryzys w etnografii? StMe 1965 z. 1 s. 91—103.

Matejko A. Socjologia zespołowej pracy naukowo-badawczej. ZSZW 1966 nr 5 s. 128—135.

Matejko A. System społeczny zespołu naukowego. Studium społecznych warunków pracy twórczej w zespołach. Wwa 1966 PWN s. 123, rys. tab. bibl. zł 20,—

Pawelczyńska A. Założenia i problemy badań opinii publicznej w Polsce. KuSp 1966 nr 1 s. 151—162.

Pawłowski T. O pozornej zależności przyczynowej w badaniach socjologicznych. StSo 1966 nr 1 s. 143—154.

Przeclawski K. Miasto i człowiek. Wwa 1966 WP s. 229, il. tab. mapy, bibl. zł 15,—

Filozofia prawa i państwa

Papierkowski Z. Dodwód pośredni w nowożytnym procesie karnym. RTe T. 12 1965 z. 5 s. 5—15.

Peczniak A. Wartość naukowa dogmatyki prawa. Praca z zakresu porównawczej metodologii nauki prawa. Kr 1966 ZeNaUJ 137: Prace Prawnicze z. 26 s. 149, zł 24,—

Podgórecki A. Prestiż prawa. Wwa 1966 KsiW s. 208, tab. zł 20,—

Studnicki F. Przeptyw wiadomości o normach prawa. Kr 1965 ZeNaUJ 119: Prace Prawnicze z. 22 s. 114, zł 17,—

Wróblewski J. Filozoficzne założenia podstawowych pojęć ekologii. ZeNaUJ Ser. 1 1966 z. 44 s. 3—31.

Wróblewski J. Zagadnienie jednolitości i pewności rozumienia tekstów prawnych. PiP 1966 z. 3 s. 539—554, tab.

Ziemiński Z. Podstawy sporów o „luki w prawie”. PiP 1966 z. 2 s. 208—215.

Znamierowski Cz. Władca państwa i zbiorowość państwowa. RuPE 1965 z. 4 s. 225—244.

Filozofia wychowania

Historia i zagadnienia ogólne

Bauman Z. Kultura a wychowanie. Nauczyciel i Wychowanie 1966 nr 4 s. 3—14.

Czapów Cz. Postawy a wychowanie. Wych 1965 nr 5 s. 13—15.

Mysłakowski Z. Badania szczegółowe a teoria ogólna wychowania NSzk 1966 nr 2 s. 40—42.

Sośnicki K. Struktura w procesie nauczania. NSzk 1965 nr 12 s. 17—24.

Podręczniki, wydania pism

Okoń W. Proces nauczania. Wyd. 6 Wwa 1966 PZWS s. 306, tab. bibl. zł 19

Wojnar I. Podstawy wychowawcze sztuki. Wwa 1966 NKs s. 272 tabl. 8, il. bibl. zł 55,—

Wroczyński R. Wprowadzenie do pedagogiki społecznej. Wwa 1966 PWN s. 250, rys. tab. bibl. zł 32,—

Poszczególne zagadnienia

Gerstmann St. Postawy i ich funkcje w strukturze osobowości w świetle problemów wychowawczych. Nauczyciel i Wychowanie 1966 nr 3 s. 3—16.

Han-Ilgiewicz N. Więź rodzinna w aspekcie pedagogiki specjalnej. Wwa 1966 PWN s. 331, tab. zł 24,—

Kotarbiński T. Sprawność i błąd. Z myślą o dobrej robocie nauczyciela. Wyd. 4 rozsz. Wwa 1966 PZWS s. 210, portr. 1, zł 24,—

Pacula St. Wartości wychowawcze historii nauki. ŻMy 1966 nr 4 s. 29—38.

Suchodolski B. Problem osobowości w warunkach rewolucyjnej praktyki. Ruch Pedagogiczny 1965 nr 4 s. 1—14.

Filozofia historii i nauk historycznych

Kofta M. Niektóre aspekty kierunku historiograficznego „Geistesgeschichte” w Niemczech. ZeNaUŁ Ser. 1 1966 z. 45 s. 153—166.

O normach postępowania historyka. Współczesność 1966 nr 7—8 s. 4, nr 9 s. 1—2, nr 11 s. 3.

Soboul A. Opis i miara w historii społecznej. Tł. z franc. M. Senkowska. KwH 1966 nr 2 s. 277—290.

Szumilewicz I. Problem tendencji we współczesnej metodologii historyzmu. (Polem. z poglądami K. R. Poppera). GZHF 1965 z. 1 s. 15—23.

Filozofia przyrody i medycyny

Babicz J. Teoria Moritz Wagnera o powstawaniu gatunków. Przyczynek do

dziejów biogeografii. Wr 1966 Ossol. Wyd. PAN s. 156, tabl. portr. 1, bibl. zł 28,—

Główne zagadnienia filozofii. (Materiały do ćwiczeń). Praca zbior. pod red. Wł. Krajewskiego. T. 3: Filozoficzne zagadnienia biologii. Red. A. Bednarczyk. Wwa 1966 PWN s. VIII + 340, zł 27,—

Kochański Z. Problem celowości we współczesnej biologii. Fakty, interpretacje, światopoglądy. Wwa 1966 PWN s. 182, bibl. zł 26,—

Such J., Szymański J. W sprawie sporu o istotę determinizmu. StFi 1965 nr 4 s. 67—76.

Suwała M. Znaczenie hipotezy w badaniach przyrodniczych. ŻyM 1966 nr 4 s. 75—78.

Filozofia religii

Donini A. Zarys historii religii. Od kultów pierwotnych do początków chrześcijaństwa. Przeł. z włos. B. Sieroszevska. Wwa 1966 PWN s. 421, zł 50,—

Lukacs J. Aktualne problemy marksistowskiej krytyki religii. Tł. Zesz. Arg 1965 nr 5 s. 5—26.

Prace w językach obcych drukowane w czasopismach polskich

Bałuka E. On verification of the expression of many-valued sentential calculi. StLo T. 17 1965 s. 53—73.

Chmielewski J. Notes of early Chinese logic. ROr T. 29 1965 z. 2 s. 117—138.

Kalinowski J. Les thèmes actuels de la logique déontique. StLo T. 17.

Kotas J., Pieczkowski A. On a generalized cylindrical algebra and intuitionistic logic. StLo T. 18 1966 s. 73—81.

Kubiński T. On structurality of rules of inference. Wr 1965 Ossol Prace Wrocł. Tow. Naukowego Seria A nr 107 s. 39 bibl. zł 10,—

Kubiński T. Two kinds of quotation-mark expressions in formalized languages. StLo T. 17 1965 s. 31—51.

Łuszczewska-Romahnowa S., Batóg T. A generalized theory of classifications. *StLo T.* 17 1965 s. 7—30.

Nowicki A. Il pluralismo metodologico e i modelli Lulliani di Giordano Bruno. *Wr* 1965 Ossol Wyd. PAN s. 22, il.

Pieczkowski A. The axiomatic system of the factorial implication. *StLo T.* 18 1966 s. 41—64.

Prucnal T. A proof of completeness of the three-valued C-N sentential calculus of Łukasiewicz. *StLo T.* 18. 1966 s. 65—72.

Trzynadłowski J. Auf der Suche nach dem Wesen des Komischen. *Tł. z pol. M.* Urbanowicz. Zagadnienia rodzajów literackich. T. 3 1966 z. 2 s. 109—112.

b) Prace w językach obcych

(zestawił Leon Gumański)

Filozofia w ogóle

Bibliografia, słowniki, zjazdy, organizacje

Die Philosophie und die Frage nach dem Fortschritt. Hrsg. von Helmut Kuhn u. Franz Wiedmann (Münster in Westfalen 1962) (Allgemeine Gesellschaft für Philosophie in Deutschland. Verhandlungen des Deutschen Kongresses für Philosophie, 7). München, Pustet, 1964, 352 p., 32 DM.

Zagadnienia ogólne

Lukacs (Gyorgy), Studies in European Realism. With an introd. by Alfred Kazin (tr. by Edith Bone). New York, Grosset, 1964, 267 p., 4 doll.

Wstępy, podręczniki, nauczanie

L'Enseignement de la philosophie (Institut Pédagogique National. Publications pédagogiques Monographies, études et recueils Brochure 107 EP). Paris, Institut Pédagogique National; Service d'Édition et de Vente des Publications de l'Éducation nationale, 1964, VIII + 150 p.

Publikacje zbiorowe

Philosophical Interrogations. Interrogations of Martin Buber (and others), ed.

with an introduction by S. C. Rome and B. K. Rome. New York, Holt, 1964, 422 p., 6.50 doll.

Wydania i przekłady dzieł

Arnauld (Messire Antoine), Oeuvres. Réimpression photo-offset de l'édition originale de 1775—1783. (38 vol.). Vol. I—II. Bruxelles, Editions Culture et Civilisation, 1964, 160 f. f. 32 doll. par vol.

Bayle (Pierre), Oeuvres diverses. Avec une introduction par Elisabeth Labrousse, I (Reprogr. Nachdr. d. Ausg. Den Haag 1727). Hildesheim, Gg Olms, 1964, LII + 760 p., 148 DM.

Diderot, Ecrits philosophiques. Présentation et notes de Hervé Falcou (Liber-tés, 3). Paris, I. I. Pauvert, 1964, 336 p., 3 f. f.

Dilthey (Wilhelm), Gesammelte Schriften, V: Die geistige Welt. Einleitung in d. Philosophie d. Lebens. Hälfte 1. Abhandlungen zur Grundlegung der Geisteswissenschaften. 4., unveränd. Aufl. Stuttgart, Teubner; Göttingen, Vandenhoeck & Ruprecht, 1964, CXVII + 442 p., 23.80 DM

Eucken (Rudolf), Geschichte der philosophischen Terminologie. Im Umriss dargestellt. (Unveränd. Nachdr. d. Ausg. Leipzig 1879). (Olms paperbacks. Bd 6). Hildesheim, Gg Olms, 1964, VI + 226 p., 10.80 DM.

Frege (Gottlob), Begriffsschrift und andere Aufsätze. 2. Aufl. Mit E. Husserls u. H. Scholz' Anm. hrsg. von Ignacio Angelelli. Darmstadt, Wissenschaftl. Buchgesellschaft, 1964, XVI + 124 p.

Hobbes (T.), Izbrannye proizvedenija. Red. V. V. Sokolov. T. I—II. Moskva, „Mysl", 1965, 583, 748 p.

Husserl (Edmund), Philosophie als strenge Wissenschaft (Hrsg. von Wilhelm Szilasi) (Quellen d. Philosophie, I). Frankfurt a. M., Klostermann, 1965, 107 p., 5.80 DM.

Husserl (Edmund), Erfahrung und Urteil. Untersuchungen z. Genealogie d. Logik. Red. u. hrsg. von Ludwig Landgrebe (3., unveränd. Aufl.). Hamburg. Claassen, 1964, XXV + 477 p., 28 DM.

Klages (Ludwig), Sämtliche Werke. Hrsg. von Ernst **Frauchiger**, Gerhard **Funke** (u. a.). Bd VI (— Abt 3). Ausdruckskunde. Mit e. Einl. von Ernst **Frauchiger**. Bonn Bouvier, 1964, XXIII + 713 p., 70 DM.

Novalis, Schriften, Die Werke Friedrich von Hardenbergs. Hrsg. von Paul **Kluckhohn** u. Richard **Samuel**. 2., nach d. Handschriften erg., erw. u. verb. Aufl. in 4 Bden e u. Begleitbd. Bd II: Das philosophische Werke, 1. Hrsg. von Richard **Samuel**. Stuttgart Kohlhammer, 1965, XVI + 784 p., 48 DM.

Philo von Alexandrien, Die Werke in deutscher Uebersetzung. Hrsg. von Leopold **Cohn**, Isaak **Heinemann** (u. a.). Bd VII. Mit e. Sachweiser zu Philo. Berlin, de Gruyter, 1964, 411 p., 80 DM.

Ramus (Petrus), Dialecticae institutiones. Aristotelicae animadversiones. Faks.-Neudr. d. Ausg. Paris, 1543. Mit e. Einl. von Wilhelm **Risse**. Stuttgart-Bad Cannstatt, Fromman, 1964, XXVI + 58 + 81p., 31 DM.

Raymond Lulle, Le „Livre des bêtes“ de Raymond Lulle. Version française du XV-e siècle avec traduction en français moderne, introduction et notes par Armand **Llinarès** (Bibliothèque française et romane, Série B, n. 3). Paris, Klincksieck, 1965, 200 p., 20 f. f.

Saint-Simon (Claude-Henri de Rouvroy, Comte de) u. **Enfantin** (B. P.). Oeuvres publ. par les membres du conseil, institué par Enfantin pour l'exécution de ses dernières volontés. Préc. de 2 notices historiques (Réimpr. photomécanique de l'édition 1865—1878). T. 31—47. Aalen, Zeller, 1964, 28.00 DM.

Suarez, Opera omnia. Tables. Facsimile de l'édit. originale de 1878. Bruxelles, Editions Culture et Civilisation, 1963, 1200 p., 2400 f. b., 240 f. f., 48 doll.

Thomas Aquinas (Saint), Summa theologiae. Latin text and English tr., introd. notes, appendices and glossaries (gen. eds: Thomas **Gilby** and P. K. **Meagher**) (Vol I: Christian Theology, by Thomas **Gilby**. Vol. II: Existence and Nature of God, by Timothy **McDermott**. Vol. XIII: Man Made to God's Image, by Edmund **Hill**. New York, McGraw-Hill Book Co., 1964 XXIII + 165 p., 5.50 doll.; XXVII + 239 p., 6.75 doll.; XXXI + 227 p., 6.75 doll.; London, Eyre & Spottiswoode, 30 s., 35 s.

William Ockham, Philosophical Writings. A sel. Tr. with an introd. by Philotheus **Boehner**. Indianapolis, The Bobbs-Merrill Co., 1964, LIX—167 p., 1.45 doll.

Historia filozofii

Całokształt dziejów, zagadnienia ogólne

Copleston (Frederick Charles), A History of Philosophy. Vol. VI: Modern philosophy, Part 1: The French Enlightenment to Kant. Garden City (N. Y.), Doubleday, 1964, 279 p., 0.95 doll.

Copleston (Frederik Charles), A History of Philosophy. Vol. VI: Modern Philosophy. Part. 2: Kant, Garden City (N. Y.), Doubleday, 1964, 277 p., 0.95 doll.

Fischl (Johann), Geschichte der Philosophie. Von d. Griechen bis z. Gegenwart. Mit e. Fachwörter- u. e. Philosophen-Lexikon. Graz, Wien, Köln, Verl. Styria, 1964, XVI + 676 p., 35 DM.

Patočka (Jan), Aristoteles, jeho předchůdci a dědicové (Studia z dějin filosofie od Aristotela k Hegelovi) (Československá Akademie Věd. Filozofický ústav Čsav). Praha, Nakladatelství Československé Akademie Věd, 1964, 415 p.

Filozofia starożytna

des Places (Edouard) S. J., Syngeneia, la parenté de l'homme avec Dieu, d'Homère à la patristique (Etudes et commentaires, 51). Paris, C. Klincksieck, 1964, 225 p., 28 f. f.

Milobenski (Ernst), Der Neid in der griechischen Philosophie (Klassischphilologische Studien, 29). Wiesbaden, Harrassowitz, 1964, XIII + 176 p., 24 DM.

Rist (John M.), Eros and Psyche. Studies in Plato, Plotinus and Origen (The Phoenix. Supplementary vol., n. 6). Toronto, Univ. of Toronto Press, 1964, 238 p., 6.95 doll.

Filozofia średniowieczna

Beiträge zum Berufsbewusstsein des mittelalterlichen Menschen. Hrsg. von Paul **Wilpert** unter Mitarb. von Willehad Paul **Eckert** (Miscellanea mediaevalia, 3). Berlin, de Gruyter, 1964, XII + 360 p., 56 DM.

Clagett (Marshall), Archimedes in the Middle Ages. Vol. I: The Arabo-Latin Tradition (Publications in Medieval Science, 6). Madison, The University of Wisconsin Press, 1964, XXXII + 720 p., 12 doll.

Filozofia nowożytna

Kristeller (Paul Oskar), Eight Philosophers of the Italian Renaissance. Stanford (Calif.), Stanford Univ. Press, 1964, 194 p., 5 doll.

Kuznecow (V. N.), Vol'ter i filozofija francuzskogo prosveščnija XVIII veka. Moskva Mosk. Univ. 1965, 276 p.

Les Philosophes français d'aujourd'hui par eux-mêmes. Autobiographie de la philosophie française contemporaine. Textes recueillis et présentés par Gérard Deledalle et Denis Huisman. Paris, C. D. U., 1963, IV + 402 p., 20 f. f.

Anikeev (N. P.), O materialističeskich tradicijach v indijskoj filozofii. Drevnost' i rannee srednevekov'e. Moskva, „Nauka”, 1965, 260 p.

Filozofia Wschodu

Chatterjee (Satischandra), Classical Indian Philosophies. Their Synthesis in the Philosophy of Sri Ramakrishna. Calcutta, Univ. of Calcutta, 1963, 164 p., 5.50 Rs.

Hamman (Adalbertus), Patrologiae cursus completus a J. P. Migne editus. Series latina. Supplementum. T. III. Fasc. 3. Paris, Garnier, 1965, 35 f. f.

Liu, Wu-chi, A Short History of Confucian Philosophy (Delta Bk). Los Angeles, Dell Publ. Col., 1964, 226 p., 1.75 doll.

Współczesne kierunki filozoficzne

Egzystencjalizm

Roubiczek (P.), Existentialism for and against. Cambridge, University Press, 1964, 197 p., 22 s. 6 d.

Sartre (Jean Paul), Die Transzendenz des Ego. 3 Essays (Uebers. von Herbert Schmitt, Abelle Christaller u. Alexa Wagner) (Rowohlt Paperback, 40). Reinbek b. Hamburg, Rowohlt, 1964, 198 p., 8.80 DM.

Marksizm

Dialektika — Teorija poznanija. Lenin ob člementach dialektiki. Red. B. M. Kedrov. Moskva, „Nauka”, 1965, 512 p.

Oiserman (T. I.), Die Entstehung der marxistischen Philosophie. Uebers. von Erich Salewski. Berlin, Dietz, 1965, 252 p., 18 DM-Ost.

Vslobokov (A. D.), O dialektike processa poznanija prirody i kibernetika. Moskva, „Mysl”, 1965, 205 p.

Volovik (L. A.), **Drozdova** (Ė. M.), Istina v marksistskoj i domarksovoj filozofii. Moskva, „Mysl”, 1965, 223 p.

Vostrikov (A. V.), Teorija poznanija dialektičeskogo materializma. Moskva, „Mysl”, 1965, 382 p.

Inne kierunki

Phenomenology: Pure and Applied. The First Lexington Conference edited by Erwin W. Straus. Pittsburgh, Duquesne University Press, 1964, VII + 208 p., 5.95 doll.

Monografie o filozofach i pisarzach filozofujących

Bridoux (Andre), Alain. Sa vie, son oeuvre avec un exposé de sa philosophie (Coll. „Philosophes”). Paris, Presses Universitaires de France, 1964, 112 p., 5 f. f.

Dovatur (A.), Politika i Politikj Aristotelija. Moskva, „Nauka”, 1965, 390 p.

Augustine (Saint), Introduction to the Philosophy of Saint Augustine. Sel. Readings and Commentaries by John A. Mournat. University Park (Pa.), Pennsylvania State University Press, 1964, 366 p., 7.50 doll.

Maritain (Jacques), Le Songe de Descartes. Suivi de quelques essais. Paris, Buchet-Chastel, 1965, 360 p., 15 f. f.

Lichter (Werner), Die Kategorialanalyse der Kausal-determination. Eine krit. Untersuchung. z. Ontologie Nicolai Hartmanns (Abhandlungen z. Philosophie, Psychologie u. Pädagogik, 28). Bobb, Bouvier, 1964, XLVI + 220 p., 33 DM.

Smith (D. W.), *Helvétius. A Study in Persecution.* Oxford, Clarendon Press; Oxford Univ. Press, 1965, VIII + 248 p., 35 s.

Claesges (Ulrich), *Edmund Husserls Theorien der Raumkonstitution (Phänomenologica. Collection publiée sous le patronage des Centres d'Archives-Husserl, 19).* Den Haag, Martinus Nijhoff, 1964, XII + 148 p., 16.75 fl.

Mahnke (Dietrich), *Leibnizens Synthese von Universalmathematik und Individualmetaphysik.* Faks.-Neudr. d. Ausg. von Halle 1925. Stuttgart-Bad Cannstatt, Frommann, 1964, 307 p., 31 DM.

Robinet (André), *Système et existence dans l'oeuvre de Malebranche (Bibliothèque d'histoire de la philosophie).* Paris, J. Vrin, 1965, 508 p., 63 f. f.

Crombie (Ian MacHattie), *Plato: the Midwife's Apprentice.* London, Routledge & Kegan Paul, 1964, 224 p., 25 s.

Huber (Carlo Ernst), *Anamnesis bei Plato (Pullacher philosophische Forschungen, 6).* München, Hueber, 1964, XXXII + 665 p., 54 DM.

Stenzel (Julius), *Plato's Method of Dialectic.* Tr. and ed. by D. J. Allan. New York, Russell & Russell, 1964, XLIII + 170 p., 6 doll.

Clark (Henry), *The Philosophy of Albert Schweitzer.* With two essays by Albert Schweitzer. London, Methuen & Co., 1964, 241 p., 25 s.

Bendix (Reinhard), *Max Weber — das Werk. Darstellung, Analyse, Ergebnisse (Aus d. Amerikan. von Renate Rausch.)* Mit e. Vorw. von René König. München, Piper, 1964, 444 p., 19.80 DM.

Metafizyka

Aurobindo (Sri), *Stufen der Vollen- dung. Die Entfaltung neuer Bewusstseinskräfte.* Weilheim/Obb., O. W. Barth, 1964, 192 p., 15.80 DM.

Benardete (J. A.), *Infinity. An Essay in Metaphysics.* Oxford, Clarendon, 1964, VIII + 289 p., 45 s.

Das Zeitproblem im 20. Jahrhundert (Ringvorlesung von Dozenten d. Universität Zürich im Wintersemester 1963/64).

Hrsg. von R. W. Meyer. (Sammlung Dalp, 96). Bern u. München, Francke, 1964, 361 p., 4.80 DM.

Lotz (Johannes B.), S. J., *Le jugement et l'être. Les fondaments de la métaphysique.* Traduit de l'allemand par R. Givord (Bibliothèque des Archives de Philosophie. Nouvelle série 2). Paris, Beauchesne, 1963, 256 p., 25.50 f. f.

Patka (Frederick), *Value and Existence. Studies in Philosophic Anthropology.* New York, Philosophical Library, 1964, VII + 239 p., 4.75 doll.

Robinson (Richard), *On Atheist Values.* London, Clarendon Press; Oxford Univ. Press, 1964, 256 p., 28 s.

Teoria poznania

Abramjan (L. A.) *Gnoseologičeskie problemy teorii znakov.* Erevan, Akad. Nauk ASSR, 1965, 255 p.

Eaton (Ralph Monroe), *Symbolism and Truth. An introduction to the theory of knowledge.* New York, Dover Publications, 1964, 330 p., 2 doll.

Kosolapov (V. V.), *Gnoseologičeskaja priroda naučnogo fakta.* Kiev, Akad. Nauk VSSR, 1965, 155 p.

Modelirovanie. *Kak metod naučnogo issledovanija. (Gnoseologičeskij analiz).* Moskva, Mosk. Univ. 1965, 248 p.

Problemy struktury v naučnom poznanii. *Sbornik Statej. Red. O. S. Zel'kina.* Saratov, Sarat. Univ. 1965, 133 p.

Filozofia języka

Bollnow (Otto Friedrich), *Die Macht des Wortes. Sprachphilosoph. Ueberlegungen aus pädagog. Perspektive (Neue Pädagogische Bemühungen, 17/18).* Essen, Neue Dt. Schule Verl.-Ges., 1964, 78 p., 4.80 DM.

Klaus (Georg), *Die Macht des Wortes. Ein erkenntnistheoret.-pragmat. Traktat.* Berlin, VEB Dt. Verl. d. Wissenschaften, 1964, 198 p., 8.40 DM.-Ost.

The Structure of Language. *Readings in the Philosophy of Language.* Fodor (Jerry Alan) and Katz (Jerold J.), Englewood Cliffs (N. Y.), Prentice-Hall, 1964, 612 p., 9.95 doll.

Historia i filozofia nauki

Hall (A. R.), Die Geburt der naturwissenschaftlichen Methode (From Galilei to Newton) 1630—1720. Von Galilei bis Newton (Uebers. u. erg. von Theodor A. Knust) (Geschichte u. Kosmos). Gütersloh, S. Mohn, 1965, 434 p., 25 DM.

Margenau (Henry), Open Vistat: Philosophical Perspectives of Modern Science: New Haven, Yale Univ. Press, 1964, 256 p., 5 doll.

Sarton (G. A. L.), A History of Science. Ancient Science through the Golden Age of Greece. New York, J. Wiley, 1964, XXVI + 646 p., 2.65 doll.

Sarton (G. A. L.), Ancient Science and Modern Civilization. Lincoln (Neb.), Univ. of Neb. Press, 1964, 111 p., 1 doll.

Logika i metodologia

Zagadnienia ogólne, historia

Angel (Richard Bradshaw), Reasoning and Logic. Des Moines (Iowa), Appleton-Century-Crofts, 1964, 625 p., 7.95 doll.

Artamonov (M. A.), Formalnaja logika. Isčislenie suždenij. L'vov, L'vovskij Univ. 1964, 121 p.

Kotarbiński (Tadeusz), Leçons sur l'histoire de la logique. Introduction de René Poirier. Traduit du polonais par Anna Posner (Bibliothèque de Philosophie contemporaine). Paris, Presses Univ. de France, 1964, X + 390 p., 16 f. f.

Leclercq (René), Traité de la méthode scientifique. Paris, Dunod, 1964, VIII + 215 p., 18 f. f.

Logičeskaja struktura naučnogo znanija. Sbornik Statej. Red. P. V. Tavanec. Moskva, „Nauka”, 1965, 350 p.

Mathematičeskaja logika i ee primenenie. Sbornik. Perevod s anglijskogo. Red. E. Nagel i A. Tarski. Moskva, „Mir”, 1965, 341 p.

Richter (Vladimir), Untersuchungen zur operativen Logik der Gegenwart. Freiburg, München, Karl Alber, 1965, 96 p., 12.80 DM.

Wstępy, podręczniki, nauczanie

Copi (Irving M.), Symbolic Logic. 2-ed. New York, Collier-Macmillan, 1965, 448 p., 6.95 doll. (Canada), 55 s.

Rescher (Nicholas), Introduction to Logic. New York, St. Martins Press, 1964, 360 p., 6 doll.

Slupecki (J.), **Borkowski** (L.), Elementy matematičeskoj logiki i teorija množestv. Perevod s polskogo. Moskva, 1965, „Progress”, 368 p.

Poszczególne zagadnienia

Kolšanskij (G. V.), Logika i struktura jazyka. Moskva, „Vysšaja Škola”, 1965, 240 p.

Novik (I. B.), O modelirovani složnych sistem. (Filosofskij očerk). Moskva, „Mysl”, 1965, 335 p.

Subbotin (A. L.), Teorija sillogistiki v sovremennoj formal'noj logike. Moskva, „Nauka”, 1965, 123 p.

Psychologia

Zagadnienia ogólne, wstępy, podręczniki, historia

Essays in Philosophical Psychology. Ed. by Donald Gustafson. New York, Doubleday & Co., 1964, 412 p., 1.45 doll.; Toronto, 1.65 doll.

Systemy, kierunki, metody

Amosov (N. M.), Modelirovanie myšlenija i psichiki. Kiev, „Naukova dumka”, 1965, 304 p.

Zjawiska, stany, dyspozycje psychiczne

Amado Lévy-Valensi (E.), Le temps dans la vie psychologique. Préface de Jean Lacroix (Coll. „Nouvelle Bibliothèque scientifique”). Paris, Flammarion, 1965, 202 p., 16 f. f.

Ladygina-Kots (N. N.), Predposylki čelovečeskogo myšlenija (podražatel'noe konstruirovanie obez'janoj i det'mi). Moskva, „Nauka”, Akad. Nauk SSSR. Institut Filosofii, 1965, 109 p.

Psychologija pamjati. (Materialy konferenciji). Red. P. I. Zincenko. Akad. Pedag. Nauk RSFSR, Leningrad, 1965, 223 p.

Wyburn (G. M.), Pickford (R. W.), Hirst (R. J.), Human Senses and Perception. London, Oliver & Boyd, 1964, XII + 340 p., 45 s.; Toronto, Univ. of Toronto Press, 7 doll.

Psychologia jednostek i typów, psychologia społeczna

Parygin (B. D.), Social'naja psihologija kak nauka. Leningrad, Leningr. Univ. 1965, 208 p.

Problemy obščestvennoj psihologii. Red. V. N. Kolbanovskij, B. F. Porsnev. Moskva, „Mysl'“, 1965, 470 p.

Etyka i teoria postępowania

Edel (Abraham), Ethical Judgment. The Use of Science in Ethics. New York, The Free Press of Glencoe, 1964, 348 p., 2.45 doll.

Erikson (Erik Homburger), Insight and Responsibility. Lectures on the Ethical Implications of Psychoanalytic Insight. New York, W. W. Norton & Co., 1964, 256 p., 5 doll.

Kemp (John), Reason, Action and Morality. New York, Humanities Press, London, Routledge & Kegan Paul, 1964, 208 p., 6 doll., 30 s.

Margenau (Henry), Ethics and Science. Princeton (N. J.), Van Nostrand, 1964, 302 p., 7.50 doll.; Toronto, Van Nostrand, 8 doll.

Sesonske (Alexander), Value and Obligation. The Foundations of an Empiricist Ethical Theory. New York, Oxford Univ. Press, 1964, 122 p., 1 doll.

The Concept of Business Ethics. Ed. by Daniel N. DeLuca. Philadelphia, St. Joseph's college. Council on business ethics, 1964, 177 p., 3.25 doll.

Estetyka i teoria sztuki

Borev (Ju. B.), Vvedenie v estetiku. Moskva, „Sovestkij Chudožnik“, 1965, 327 s.

de Schloezer (Boris), Entwurf einer Musikästhetik (Introduction a J. S. Mach) Zum Verständnis von Johann Sebastian Bach. Aus d. Franz. übertr. von Horst Leuchtmann. Hamburg, Ellermann, 1964, 364 p., 36 DM.

Ėstetika i sovremennost'. Sbornik statej. Red. I. B. Astachov. Moskva, Prosveščenie", 1965, 259 p.

Ėstetika kategorii i iskusstvo. Sbornik Statej. Red. A. A. Baženovaja. Moskva, „Isskustvo“, 1965, 179 p.

Hospers (John), Meaning and Truth in the Arts (Archon Bk). Hamden, Shoe String Press, 1964, 252 p., 7 doll.

Losev (A. F.), Šestakov (V. P.), Istrorija estetičeskich kategorij. Moskva, „Iskustvo“, 1965, 374 p.

Vygotskij (L. S.), Psychologija iskusstva. Moskva, „Iskustvo“, 1965, 379 p.

Filozofia społeczeństw
i nauk społecznych

Filozofia prawa i państwa, filozofia gospodarstwa

Law and Philosophy. A Symposium. Ed. by Sidney Hook. New York, New York Univ. Press, 1964, 344 p., 6.50 doll.

Filozofia wychowania

Dupuis (Adrian Maurice) and Nordberg (Robert Bernard), Philosophy and Education. A total view. With a preface by William Codd. Milwaukee Bruce Publishing Company, 1964, 344 p., 4.25 doll.

Filozofia historii i nauk historycznych

Kahler (Erich), The Meaning of History. London, Chapman & Hall, 1965, 224 p., 30 s.

Cybernetyka

Musabaeva (V.), Kibernetika i kategorii pričinnosti. Alma-Ata, „Kazachstan“, 1965, 132 p.

Wiadomości bieżące

Wiadomości wydawnicze

Publikacje jednostkowe

Roman Ingarden: Przeżycie — Dzieło — Wartość (Wydawnictwo Literackie, Kraków, 1966, s. 222, cena 28 zł). Autor pisze w Przedmowie: »W tomie tym zebrałem prawie wyłącznie odczyty wygłaszane przeze mnie na kongresach międzynarodowych, albo w towarzystwach filozoficznych. Są one na ogół mało dostępne, częściowo ogłaszane za granicą w aktach kongresów lub w czasopismach obcych i polskich; mówi się o tym dokładniej w odpowiednich przypisach [...] zebranie tych odczytów w jednym tomie daje [...] wgląd w to, w jaki sposób rozwijały się moje badania dotyczące zagadnienia wartości, a w szczególności wartości dzieł sztuki i wartości estetycznych. Pod tym względem tom ten stanowi pewne uzupełnienie rozważań umieszczonych w „Studiach z estetyki” i w książce „O dziele literackim”«. Treść: Przedmowa. I. Przeżycie estetyczne i jego przedmiot (1. Przeżycie estetyczne i przedmiot estetyczny. 2. O zagadnieniu percepcji dzieła muzycznego. 3. Uwagi o estetycznym sądzie wartościującym. 4. Zasady epistemologicznego rozważania doświadczenia estetycznego). II. Dzieło i jego wartość. (5. Uwagi o względności wartości. 6. Czego nie wiemy o wartościach. 7. Wartość estetyczna i zagadnienie jej obiektywne- ugruntowania. 8. Wartości artystyczne i wartości estetyczne. 9. Zagadnienie systemu jakości estetycznie doniosłych. 10. O tak zwanym malarstwie abstrakcyjnym).

Tadeusz Kotarbiński: Medytacje o życiu godziwym (Wiedza Powszechna Warszawa 1966, s. 180, cena 12 zł). Autor pisze w przedmowie: „Istnieje wielka rzesza osób rozmyślających o życiu godziwym. Członków tej nieformalnej społecz-

ności niepokoją trzy główne problemy: jak postępować, by nie zasłużyć na osąd ujemny ludzi godnych szacunku, lecz przeciwnie, pozyskać ich słuszny szacunek; by nie popaść w nieszczęścia i ust rzec od nieszczęść istoty bliskie sercu i tak pokierować sprawami, by nam i im warto było żyć; by wreszcie nie było tak, że nie wie prawica, co czyni lewica, a sprawca działań to obraz nieporadności, lecz przeciwnie, by wszystko, co się czyni, układało się w sprawną całość. Do ogółu współczesników tej gromady zwracają się słowa zawartych w niniejszym zbiorze rozstrząsań...” Treść: Od autora. I. Pogwarki na rozdrożach (Słowo wstępne. Trzy główne problemy. Cel i sens życia. Fatalizm. Istota kultury. Realizm praktyczny. Hasło życia zgodnego z naturą. Hasło: Bądź sobą. Hasło dobrej roboty. Instynkt walki. Opiekun spolegliwy. Miłość i przyjaźń. Wzorzec miłości matczynej. Rzecznicy sprawiedliwości. Krótkość życia. Być albo nie być). II. Co robić, a czego nie robić. (Co robić, a czego nie robić. Krzywda i przekora. Trud i posłannictwo rodziców. Medytacja sentymentalna. Wychowanie moralne w programie socjalistycznym. Cel życia. Główne problemy sztuki życia).

Bronisław Baczko: Człowiek i światopoglądy (Książka i Wiedza, Warszawa 1965, s. 486, cena w opr. 40 zł). Ze wstępu: „Tytuł, którym opatrzone zostały pisane w różnym czasie, a zgromadzone w tym tomie studia, nie zdaje sprawy z ich przedmiotu, lecz sygnalizuje ich intencję. Filozofie i światopoglądy rozpatrywane są w nich z historycznego punktu widzenia jako określony ludzki fenomen. Interesowały one nas jako specyficzna forma przeżywania przez ludzi samych siebie i świata, w którym żyją, uświadamianie sobie zmiennych horyzontów ludzkiego istnienia. Interesowały nas jako ekspresja ludzkich sytuacji i konfliktów, zarówno egzystencjalnych, jak i społecznych. Interesowały nas w-

szcie ze względu na zawarty w nich wysiłek intelektualnego zapanowania nad światem, konstruowania jego wizji jako świata sensownego. [...] Niemożliwe, a i niecelowe, wydawało się podjęcie próby ujednoczenia — pod względem formalnym i treściowym — studiów powstałych niezależnie od siebie w ciągu szeregu lat. [...] Niemniej jednak wprowadzono do tekstów szereg uzupełnień, poprawek i uściśleń; w pewnym stopniu zaktualizowano również informację bibliograficzną. Tym bardziej więc chciałoby się podkreślić, że nie na proponowane rozwiązania, lecz na zawarte w tekstach pytania i wysiłek ich problematyzacji pragnąłby autor zwrócić uwagę Czytelnika". Treść: Od autora; Filozofia francuskiego Oświecenia i poszukiwanie człowieka konkretnego (Obóz filozofów, Krytyka filozoficzna. W poszukiwaniu człowieka konkretnego, Wolność i osobowość, Rozum i historia); Hegel a Rousseau (Uwagi wstępne, Geneza i charakter więzi społecznej, Kultura i drogi wolności, Państwo i wola powszechna, Uwagi końcowe — socjologiczna analiza poznania filozoficznego); Lewica i prawica heglowska w Polsce (Recepcja heglizmu w Polsce, Horyzont problemowy recepcji heglizmu, w Polsce, Struktura czasu historycznego i filozofia przyszłości, Filozofia czynu); Henryka Kamińskiego system filozofii społecznej (Praca i pojęcie społeczeństwa jako całości, „Czyn” i rola pracy w procesie postępu, Absolut i tendencje antropocentryczne, Krytyka — afirmacja — utopia); Kryptoproblemy i historyzm (Co ma się na myśli, pytając, jaki jest przedmiot filozofii marksistowskiej?, O potrzebie historii i socjologii filozofii marksistowskiej, Historyzm i alienacja); Wokół problemów alienacji (Kariera problematyki, Alienacja i problemy marksologii, Typologia i struktura sytuacji alienacyjnych. Potrzeby i kres alienacji). Streszczenia rosyjskie i angielskie.

Z dziejów filozofii na Uniwersytecie Krakowskim w XV wieku — praca zbiorowa pod redakcją Zdzisława Kuksewicza (Zakład Historii Filozofii Starożytnej i Średniowiecznej IFS PAN. Wrocław-Warszawa-Kraków Ossolineum 1965, s. 207, cena 24 zł). Ze wstępu: „Zbiór prac, które prezentujemy [...] stanowi szereg przyczynków do znajomości rozwoju filozofii na Uniwersytecie Krakowskim. Nie ma on ambicji ogarnięcia całości problematyki ani określenia najważniejszych ogniw rozwoju filozofii polskiej w tym okresie. Stanowi nato-

miast szereg aktualnie uzyskiwanych wyników badań, prowadzonych przez zespół skupiony wokół Instytutu Filozofii i Socjologii, a których celem jest przeanalizowanie historii filozofii polskiego średniowiecza. ...”. Wstęp. Paweł Czartoryski — Ontologiczne i metodologiczne podstawy krakowskiej filozofii moralnej w początkach XV w. (1400—1425); Jerzy B. Korolec — Anonimowy wykład Etyki Nikomachejskiej Arystotelesa w rękopisie Biblioteki Jagiellońskiej 2643; Zdzisław Kuksewicz — Niektóre zagadnienia koncepcji duszy Michała z Biestrzykowa; Mieczysław Markowski — Wpływ brydanizmu na Uniwersytet Krakowski w pierwszej połowie XV wieku; Zofia Siemiątkowska — Jana ze Słupczy kwestie filozoficzne „De mixtione elementorum” i „De intellectu separato”; Zofia Włodek — Jana Taczela z Raciborza, opata mogińskiego, wykład Sentencji na Uniwersytecie Krakowskim; Władysław Seńko — Charakterystyka albertyzmu na Uniwersytecie Krakowskim.

Teoria i doświadczenie, do druku przygotowali Helena Eilstein i Marian Przełęcki (PWN Warszawa 1966, s. 268, cena 38 zł). Książka zawiera materiały z konferencji, jaka odbyła się na temat wymieniony w tytule, 24 i 25 kwietnia 1964 r. w Instytucie Filozofii i Socjologii PAN (zob. Ruch Filoz. XXIII, s. 313a). Treść: Słowo wstępne. Sesja I. R. Wójcicki — O warunkach empirycznej sensowności terminów; J. Kmita — Uwagi do referatu p. Wójcickiego; J. Giedymyn — Pytania w związku z referatem p. Wójcickiego; R. Wójcicki — Odpowiedź; M. Przełęcki — W sprawie istnienia przedmiotów teoretycznych; R. Wójcicki — Uwagi do referatu p. Przełęckiego; H. Eilstein — Uwagi do referatu p. Przełęckiego; M. Przełęcki — Odpowiedź; H. Mortimer — O warunkach przyjmowania postulatów probabilistycznych dla terminów teoretycznych. Sesja II. J. Giedymyn — O teoretycznym sensie tzw. terminów i zdań obserwacyjnych; W. Mejbaum — O twierdzeniach bazowych; H. Eilstein — Uwagi do referatów p. Giedymina i p. Mejbauma; R. Wójcicki — Uwagi do referatu p. Giedymina; W. Mejbaum — Uwagi do referatu p. Giedymina; S. Lewi — Uwagi do referatu p. Mejbauma; J. Kmita — Uwagi do referatu p. Mejbauma; J. Giedymyn — Uwagi do referatu p. Mejbauma; J. Giedymyn

— Odpowiedź; W. Mejsbaum — Odpowiedź; J. Kmita — Uwagi na marginesie problemu sensu empirycznego terminów teoretycznych; Wł. Krajewski — O empirycznej sprawdzalności twierdzeń filozoficznych; H. Eilstein — Hipotezy ontologiczne i orientacje ontologiczne; J. Such — Uwagi do referatu p. Krajewskiego; H. Eilstein — Uwagi do referatu p. Krajewskiego; J. Giedymin — Pytania i uwagi w związku z referatem p. Eilstein; J. Such — Uwagi do referatu p. Eilstein; Wł. Krajewski — Odpowiedź; H. Eilstein — Odpowiedź.

Tadeusz Wójcik: Zarys teorii klasyfikacji — zagadnienia formalne (PWN Warszawa 1965, s. 184, cena 20 zł). Książka jest rezultatem działalności autora w Polskim Komitecie Normalizacyjnym, mającej na celu rozwiązanie „ważnych a pilnych zadań klasyfikowania zbiorów produktów wszelkich dziedzin życia gospodarczego oraz stworzenia dla nich poprawnej terminologii [...] Wielkie zapotrzebowanie na teorię klasyfikacji występuje nie tylko u nas, lecz i zagranicą. Umiejętność poprawnego klasyfikowania, w zakresie ujętym w dotychczasowych podręcznikach logiki, jest niewystarczająca — i to w skali światowej. Pociąga to szkody gospodarcze, płynące z nienależytego uporządkowania pola działalności produkcyjnej [...] Niniejsza praca Autora zwiększa stopień przygotowania do usuwania tych szkód [...] Istnieje wyraźna potrzeba powstania pracowni logiki stosowanej. Pracownia taka przy współpracy z Polskim Komiteciem Normalizacyjnym i w oparciu o materiały dostarczane przez przemysł, mogłaby rozwiązać wiele jeszcze innych problemów, nie mniej ważnych dla życia gospodarczego niż problem klasyfikowania. Mogłaby w niemałym stopniu wpłynąć na ogólną sprawność i ułatwienie gospodarowania” (z przedmowy mgr inż. J. Wodzickiego, prezesa Polskiego Komitetu Normalizacyjnego). Treść: Przedmowa. I. Problematyka wstępna. II. Struktura klasyfikacji i metodyka klasyfikowania. III. Znakowanie klasyfikacyjne. IV. Symbole klasyfikacyjne jako człony definicji. V. Niektóre pozostałe zagadnienia formalne teorii klasyfikacji. VI. Uwagi o niektórych dodatkowych dyrektywach klasyfikowania. VII. Ważniejsze zastosowania klasyfikacji. VIII. Uwagi końcowe. Literatura. Słownik zarysu teorii klasyfikacji. Streszczenie angielskie i rosyjskie.

Naturalistyczne i antynaturalistyczne interpretacje humanistyki — materiały na studenckie seminarium naukowe (Kolo filozoficzne studentów Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza, Poznań 1966, powiel., s. 60). Treść: Jan Woleński — Spór o „znaczenie normatywne”; Władysław Balicki — Założenia problemowe nauk ekonomicznych; Leszek Nowak — O znaczeniu wypowiedzi normatywnych; Krystyna Zamiara — Andrzeja Malewskiego program integracji nauk społecznych.

Pierre Teilhard de Chardin: Wybór Pism, przełożyli Wanda Sukiennicka, Mieczysław Tazbir (Instytut Wydawniczy Pax 1965, s. 328, cena 40 zł). Czytamy we słowie wstępnym: „Niniejszy Wybór Pism opracowany został z myślą o doraźnych potrzebach coraz liczniejszych czytelników polskich, zainteresowanych dziełem o. Teilharda de Chardin. Ma on im dać — wraz z tekstami już opublikowanymi — najogólniejszy pogląd na zawartość tego dzieła [...] prace składające się na ten Wybór Pism uszeregowano w porządku chronologicznym.” Treść: Od Redakcji. Środowisko Boże. Fenomen Ducha. Energia Miłości. Problem działania. Mistyka Nauki. Zarys Dialektyki Ducha. Wiara w Pokój. Wiara w Człowieka. Kierunki i Warunki Przyszłości. Sedno zagadnienia. Przeskok Myśli — Od Kosmosu do Kosmogenez. Patrząc na Cyklotron. Ostatnia Karta Dziennika. Chronologia. Bibliografia.

Rémy Chauvin: Bóg uczonych, przełożyła Wanda Sukiennicka (Instytut Wydawn. „Pax”, Warszawa 1965, s. 208, cena 20 zł). Autor poświęca książkę pamięci swego nauczyciela Bergsona i pisze we wstępie: „Tematem naszych rozważań będzie Bóg uczonych, nie zaś Bóg nauki. Nauka bowiem nie zajmuje się poznaniem Boga. [...] Wiele nieporozumień ma swe źródło w tym, że niektórzy uczeni chcieli być teologami, z drugiej strony nazbyt wielu teologów nigdy nie mogło wnikać w sposób myślenia uczonych. Nikt bowiem nie zna umysłu uczonych, z wyjątkiem samych uczonych, z tak charakterystycznym dla niego przedziwnym brakiem ciekawości filozoficznej, z jego do ostatecznych granic posuniętą specjalizacją [...] A jednak kształtuje on po części przyszłość świata i potrafi się posługiwać jednym z najcudowniejszych narzędzi ludzkich, doświadczeniem [...] Do uczonych [...] należy mówić ich językiem. Nie szukam tu oryginalności. [...] Pracownicy laboratoriów szybko rozpo-

znają jednego ze swoich [...] po pewnych sposobach rozumowania, a przede wszystkim po tym, jak wielką wagę przywiązuje on do eksperymentu i do weryfikacji hipotez". Treść: Przedmowa. Wstęp. I. 1. Kilka wstępnych uwag wyjaśniających. 2. Czynniki wyznaczające działanie, moralność i motywacja. 3. Historia religii obrazem szukania racji życia przez człowieka. II. 4. Religia chrześcijańska. 5. Brahma i Budda. 6. Nawrócenie. VII. Doświadczenie mistyczne. Dane bibliograficzne.

J. Kalinowski i S. Świeżawski: La philosophie à l'heure du Concile (Société d'Éditions Internationales, Paris, 1965, s. 180). Książka, ujęta w formę dialogu między jej dwoma autorami, ma za treść ukazanie roli filozofii tomistycznej w związku z obradami II Soboru Watykańskiego. Po ukazaniu się książki został opublikowany w czasopiśmie „Nova et Vetera” list J. Maritaine'a do autorów, pełen uznania i rysujący dalsze perspektywy w nawiązaniu do ich wywodów.

Ingemar Düring: Aristoteles — Darstellung und Interpretation seines Denkens (Bibliothek der klassischen Altertumswissenschaften, Neue Folge 1. Reihe. Karl Winter, Universitätsverlag Heidelberg, 1966, s. XV+670, cena w opr. 68 DM). Czytamy w komunikacie wydawniczym: „Der international bekannte Göteborger Aristoteles-Forscher legt in diesem Werk die Summe seiner lebenslanger Beschäftigung mit Aristoteles vor. Sämtliche echten aristotelischen Schriften werden eingehend behandelt und interpretiert. Das Hauptanliegen des Buches ist es, das Lebenswerk des Aristoteles als ein unaufhörliches Ringen mit zeitgenössischen Fragestellungen und als lebendige, nie erstarrende Philosophie darzustellen. [...] Trotz der Gegenständlichkeit seines Denkens ist Aristoteles theoretischer und spekulativer als Platon. Er ist der Prototyp des gelehrten Professors. Mit ihm beginnt die Ära des Gelehrtentums. Düring ist der von der scholastischen Aristoteles-Interpretation beeinflussten Terminologie grundsätzlich aus dem Wege gegangen, weil sie seiner Meinung nach das richtige Verständnis der aristotelischen Philosophie erschwert. Das Werk wird durch eine »Kleine Aristoteles-Bibliographie« und durch ausführliche Register ergänzt. Es ist das umfangreichste Aristoteles-Buch seit vielen Jahren — Darstellung, Arbeits- und Handbuch in einem". Treść: I. Einleitung (Leben und Persönlichkeit. Ziel-

setzung und Arbeitsmethoden. Die Perioden seines Lebens. Seine Gesamtkonzeption und sein Dilemma. Der besondere Charakter seiner Schriften. Die relative Chronologie seiner Schriften). II. Sprache, Meinung und Wahrheit (Die Schriften. Die Kategorien. Die Hermeneutik. Die Topik. Die Analytika. Der Wissenschaftler). III. Redekunst, Dichtung und Tragödie (Die Schriften. Die Rhetorik. Buch I—II. Die Schrift 'Von der Prosa'. Die Schrift 'Von der Dichtkunst'). IV. Die ersten Prinzipien (Die Schriften. Die Lehre von den Prinzipien). V. Der Streit um die Ideenlehre (Die Schrift 'Über die Ideen'. Die Schrift über die Lehren der Pythagoreer. Die Schrift My 9-Ny. Die Schrift Alpha. Die Schrift Beta. Die Schrift Kappa. Die Schrift Iota. Die Schrift My 1—9, 1086 a 21). VI. Bewegung und Veränderung als Grundphänomene der Natur. (Die Schriften. Was ist die aristotelische Physik? Das siebente Buch der Physik. Bewegung, Raum und Zeit). VII. Kosmologie. Die Lehre von den Elementen (Die Schriften. Kosmologie. Die Lehre von den Elementen. Die Meteorologie). VIII. Der Protrepikos, eine Lobrede auf das Geistesleben (Mahnrede an Themison). IX. Die Philosophie vom menschlichen Zusammenleben (Die drei Ethiken. Eine Ethik des guten Willens. Die Organisation des Gemeinwesens. Die Schriften. Gesellschaft und Staat). X. Naturforschung und Naturphilosophie (Die biologischen Schriften. Der 'Sekretär der Natur'). XI. Die Seele und die psychophysischen Prozesse (Die Schriften. Die den Tieren gemeinsamen psychophysischen Vorgänge. Die Seele und ihre Funktionen). XII. Existenz und Wahrheit (Die Schriften. Was ist die aristotelische Metaphysik?). Kleine Aristoteles-Bibliographie. Register.

F. Waismann, edited by R. Harré: The Principles of Linguistic Philosophy (Macmillan, London—Melbourne—Toronto; St. Martin's Press — New York 1965, s. XII+422. Cena w opr. 35 s). Książkę zmarłego w r. 1959 profesora Uniwersytetu w Oxfordzie (zob. Ruch Filoz. XIX, s. 311a) wydał jego uczeń i lecturer w tamtejszym Uniwersytecie. Czytamy w zapowiedzi wydawniczej: „In this study Friedrich Waismann attempted to bring into systematic order most of the insights into philosophic problems that had been achieved by paying attention to the language in which the problems had been put. The method derives almost entirely from Wittgenstein, Ryle

and, to a lesser extent, Austin. Its aim is the dissolution of problems by a careful description of the language by which the puzzlement is generated, so that, particularly, concealed analogies in the language and style used can be brought to light and so disarmed. He shows, in detail, how the dissolution would proceed in a large variety of cases. The book exemplifies what merits there are in this method of philosophising, and simply by what it does not achieve, what the limits are too. The executors and the editor hope that the book will serve as a most useful text for those who want to understand the method and the power of linguistic philosophy". *Treść: Part I. The Transition from the Classical to the Linguistic View of Philosophy. 1. The Nature of a Philosophical Problem. 2. Examples of Philosophical Problems and Their Solutions. 3. Is there A priori Knowledge? 4. Grammatical Models. Appendix to Part I. Part II. Elements of a Philosophical Grammar. 5. Introduction. 6. The Causal Interpretation of Language. 7. What is a Rule? 8. Meaning. 9. Different Types of Explanation. 10. Names. 11. Names of Species. 12. Problems of Communication. 13. Structural Description. 14. What is a Proposition? (a. Proposition and Experience, b. The Proposition as Part of a Calculus, c. Supposals) 15. The Theory of the Common Structure. 16. Meaning and Verification. 17. Some Remarks on the Concepts 'To be able', 'To know', 'To understand'. 18. Combinations of Propositions. 19. The Logical Calculus. 20. Towards a Logic of Questions. Index.*

Carl G. Hempel (Princeton University): Aspects of Scientific Explanation and Other Essays in the Philosophy of Science (The Free Press, A Division of the Macmillan Company, New York, 1965, s. 514, cena 12,50 doll.). Czytamy w zapowiedzi wydawniczej: "Twelve essays from one of the world's leading philosophers of science shed new light on the basic problems in this field. The book-length, title essay has been specially written for this volume, and all of the other essays have been revised and annotated".

Jan Szrednicki: Franz Brentano's Analysis of Truth (Martinus Nijhoff, The Hague, 1965, s. XVIII+150, cena 17 Guild.). Autor, warszawianin z pochodzenia, obecnie senior lecturer w departamencie filozofii Melbourne University, pisze w przedmowie: „The intention in

this book is to re-interpret and re-emphasise some aspects of Brentano's philosophy. Another purpose is to provide a contemporary introduction to Brentano for the English-speaking reader. The third, and perhaps the most important, is to present, to analyse and to learn something from Brentano's analysis of truth. *Treść: Introduction. I. Introduction to Franz Brentano's Philosophy (1. Problems of Interpretation, 2. General). II. The Early Position (1. About the concept of truth. Early criticism of the correspondence theory, 2. Arguments for the Existence of entia rationis). III. The Transition (1. Analysis of Linguistic Function, 2. Arguments against the Existence of entia rationis). IV. The Transition and Background (1. Mental Acts, 2. Judgements, 3. An attempt to retain the correspondence theory without entia rationis). V. Late position — critical part (1. Criticism of the correspondence formula, *res*, 2. Criticism of the correspondence formula, *intellectus* and *adaequatio*). VI. Late position — positive part (1. Truth, 2. Evidence). VII. Ramifications of the analysis of truth (1. Self-evident judgements, a priori and a posteriori, 2. The relation between self-evident and demonstrable knowledge). Concluding remarks. Appendices: A. The German text and the translation of „Sprechen und Denken". B. The German text and the translation of „Wahrheit ist eine Art von Übereinstimmung". C. The German text and the translation of „Über den Sinn und die wissenschaftliche Bedeutung des Satzes »Veritas est adaequatio rei et intellectus«". D. The German text and the translation of „Kurzer Abriss einer allgemeinen Erkenntnistheorie" [ch. IV]. Bibliography. Index.*

Paul Oskar Kristeller: Eight Philosophers of the Italian Renaissance (Stanford Univ. Press, 1964, s. XIV—194. Cena w opr. 5 doll.). Tekst "Arensberg Lectures", które autor wygłosił w Stanford 1961 r. Odczyty są poświęcone ośmiu renesansowym myślicielom, dzielącym między siebie główne role tego okresu: Petrarka, Valla, Marsilius Ficinus, Pico de Mirandola, Pomponazzi, Telesio, Patrizi i Bruno. Całość uzupełnia dodatek "The Medieval Antecedents of Renaissance Humanism" oraz bibliografia.

Max Pohlenz (Late Professor of Ancient History University of Göttingen) Freedom in Greek Life and Thought, The History of an Ideal, transl. from the

German by C. Lofmark (D. Reidel Publ. Comp., Dordrecht—Stuttgart, 1966, s. VI+202, cena 64 s.). Z zapowiedzi wydawniczej "...In this book Max Pohlenz, the distinguished Professor of Greek at Göttingen, traces the idea of freedom from the time when men first became conscious of it — giving a brief semantic account of the words they used to express the new concept — and its development through the whole of Greek life and thought. At the present time, when the word "freedom" has acquired so many associations and emotional overtones that the concept can no longer be grasped with clarity and objectivity, it will be rewarding for the non-Hellenist, no less than for the Classical scholar, to be conducted by an experienced guide through the thought and history of Greece in pursuit of its origin. There he will see how the idea arose and grew, how it was introduced into politics and translated into historical and social fact, the real and the theoretical problems it created and the response of philosophers and politicians to them". Treść: Preface. I. The Greek urge towards Independence. II. The Development of the Idea of Freedom in the Archaic Period. III. The Classical Age: 1. The War of Liberation and Its Consequences. a. Political Freedom (Freedom in the City-State, Freedom in Internal Affairs, Freedom as a Formative Factor in Cultural Life). b. Inner Freedom (Introspection, The Self, The Freedom of the Person and Its Religious-Ethical Limitations, The Self and the Good, The Soul and the Problem of Freedom, Freedom as Independence of the Outside World, Self-Control and Freedom of the Intellect, Education for Freedom as a Community Cultural Ideal). IV. The Hellenistic Age. 1. Political and Legal Freedom. 2. The Intellectual Situation in the New Age (human Perspectives). 3. Human Freedom (Free decision as the Characteristic of the Reasoning Being, The Problem of the Free Will, The Freedom of the Moral Personality, The Further Development of the Idea of Freedom within the Stoa, The Concept of Freedom as Common Intellectual Property, Freedom as a Principle to Live by). V. Retrospect and Prospect. Greek and Christian Freedom. Notes. Index.

Process and Divinity, Philosophical Essays presented to Charles Hartshorne, ed. by W. L. Reese and E. Freeman (Open Court Publishing Comp. La Salle Ill. 1964, s. IX+633, cena 7,50 doll.).

Prof. Hartshorne jest kierownikiem departamentu filozofii w University of Texas (Austin), ur. 5 VI 1897 r. Tom zawiera następujące działy: The Current Status of Metaphysics, Studies in Whiteheadian Philosophy, Studies in Metaphysics and Logic, Studies in the Philosophy of Religion, nadto: bibliografia pism C. Hartshorne oraz bibliografia pism A. N. Whiteheada oraz pism jemu poświęconych (w językach innych niż angielski).

Publikacje zbiorowe

Richard Höningwald: Schriften aus dem Nachlass. Veröffentlichung durch das Höningwald-Archiv am Philosophischen Seminar A der Universität Bonn unter Leitung von Hans Wagner. **Band 5: Grundprobleme der Wissenschaftslehre: Über die Struktur der Physik, Kausalität.** Im Auftrage des Höningwald-Archivs hrsg. v. Gerd Woland u. Herbert Schmitt (Bouvier Bonn, 1965, s. 296, cena 36 DM). Richard Höningwald (1875—1947, zob. Ruch Filoz. XVI, s. 216a) był profesorem Uniwersytetu we Wrocławiu, archiwum jego imienia powstało w 1957 r., najpierw w Würzburgu, potem przeniesione do Bonn, celem opieki nad spuścizną pośmiertną autora. Poprzednio wydane tomy 1—4 ukazały się w latach 1957—1961 nakładem firmy Kohlhammer w Stuttgarcie.

Wydawnictwa seryjne

Pedagogika na usługach szkoły (wybrane zagadnienia) ... pod redakcją Feliksa Korniszewskiego PZWS, Warszawa 1964, s. 336, cena w opr. 43 zł). Książka jest przeznaczona dla nauczycieli i ma im ukazać niektóre zagadnienia teoretycznych podstaw pedagogiki. Treść zawiera m. in.: Tadeusz Kotarbiński — Logika szkolna, jej problematyka i znaczenie dla pedagogiki; Feliks Korniszewski — Terminologia w pedagogice, jej stan oraz pilne potrzeby; Stefan Błachowski — Psychologia jako jedna z podstaw teoretycznych pedagogiki; Stefan Szuman — Psychologia rozwojowa, jej stan i znaczenie dla pedagogiki; Tadeusz Tomaszewski — Z zagadnień psychologii uczenia się; Bogdan Suchodolski — Zagadnienie celów wychowania w epoce współczesnej; Józef Chałasiński — Szkoła, społeczeństwo, kultura; Bogdan Nawroczyński — Przymuszać czy wyzwać.

Nauki filozoficzne współdziałające z pedagogiką, praca zbiorowa pod redakcją Bogdana Suchodolskiego (Biblioteka Wiedzy Pedagogicznej; Nasza Księgarnia, Warszawa 1966, s. 410, cena w opr. 45 zł). Jest to piąty z kolei tom „Biblioteki Wiedzy Pedagogicznej”. Treść: Tadeusz Czeżowski — Logika, jej problemy i wyniki z punktu widzenia ich przydatności dla rozwiązywania zagadnień pedagogicznych (I. Znaczenia logiki dla kultury intelektualnej — Logiczna analiza języka, II. Znaczenie logiki dla orientacji w zakresie przedmiotu nauczania — Struktura nauk, III. Znaczenie logiki dla zrozumienia podstaw metod dydaktycznych — Metodologia nauk); Tadeusz Kotarbiński — Prakseologia z punktu widzenia jej przydatności (Początkowe formy prakseologii, Stosunek prakseologii do nauki organizacji i kierownictwa, Stosunek prakseologii do innych nauk ergologicznych, Treść prakseologii, Aparatura pojęciowa, Zalecenia i przestrogi, Tok powstawania usprawnień, Źródła postępów prakseologii, Problem nauczania prakseologii); Józef Felszner — Cybernetyka w pedagogice (I. Pojęcia cybernetyczne stosowane w pedagogice, Zastosowanie cybernetycznych interpretacji do dydaktyki języka obcego); Marek Fritzhand — Etyka a pedagogika (Etyka a moralność, Trzy działy etyki, Etyka a pedagogika, Z zagadnień etologii, Podstawowe kierunki etyki normatywnej, Coś niecoś o metafizyce Bibliografii); Irena Wojnar — Estetyka a pedagogika (Wstęp — zakres problematyki, Sztuka i człowiek — pedagogiczne postulaty estetyki filozoficznej, Przeżycie estetyczne — poglądy, badania, znaczenie wychowawcze, Sztuka w procesie społecznych przemian — estetyka socjologiczna, Estetyka a teoria działania twórczego, Przypisy); Bogdan Suchodolski — Filozofia i antropologia (Filozofia a pedagogika, Filozofia człowieka, Człowiek—przyroda—technika, Człowiek—społeczeństwo—kultura).

Myśli i ludzie. W serii „Wiedzy Powszechnej” pod powyższym tytułem (zob. Ruch Filozoficzny XXIV, s. 237a) ukazały się ostatnio: **Hanna Buczyńska — Peirec** (1966, s. 196, cena 15 zł). Treść: 1. Filozof nieuczony; 2. Peirec a niektóre tendencje filozofii europejskiej; 3. Doświadczenie i przekonanie; 4. Zasada pragmatyzmu; 5. Metafizyka; 6. Spadkobiercy. Informacja bibliograficzna. Wybór pism: Utrwalanie przekonań; Jak uczynić nasze myśli jasnymi?; Czym

jest pragmatyzm; Teoria prawdopodobieństwa i dalsze refleksje. **Barbara Skarga — Comte** (1966, s. 228, 2 tabl., cena 15 zł). Treść: 1. Czy Comte był pozytywistą; 2. Młodość Comte'a, lektury i kontakty; 3. Filozofia i człowiek; 4. „Filozofia pierwsza”, teoria nauki; 5. Nauka o społeczeństwie i teoria postępu; 6. Statyka, czyli teoria ładu społecznego; 7. Polityka i wizja przyszłości; 8. Zakończenie. Wybór pism: Czym jest filozofia pozytywna; Rola hipotezy; Statyka i dynamika; Metoda socjologii; O metodzie subiektywnej; Prawo trzech stadiów; Szkoły rewolucyjne; O własności; Proletariat; O władzach duchowej i świeckiej; Podział dóbr; Ogólna teoria religii; Modlitwa poranna; Wyznanie; Moja trzecia (spowiedź) świętej Klotyldzie; Klasyfikacja pozytywna; Kalendarzyk pozytywistyczny. Nadto wydano: **Stefan Amsterdamski — Engels; Tadeusz Kowalik — Krzywicki; Karol Martel — Lenin.**

Antoni Stępień: O metodzie teorii poznania — rozważania wstępne (Towarzystwo Naukowe Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, Rozprawy Wydziału Filozoficznego 17 — Studia z filozofii teoretycznej, zeszyt 2. Lublin 1966, s. 150, cena 48 zł). Autor pisze w przedmowie: O napisaniu tej pracy zdecydowały — między innymi — dwa powody. Pierwszy, to wyraźny brak w naszej literaturze publikacji, dotyczących problematyki teoriopoznawczej i metateoriopoznawczej. [...] Drugi powód to świadomość [...] że rzeczą gorszą od nie dopracowanych, dyskusyjnych publikacji jest brak wszelkich publikacji oraz dyskusji. To skłoniło do zaprezentowania tych wstępnych rozważań o metodzie teorii poznania. Celem ich jest uświadomienie sensu problematyki teoriopoznawczej, źródeł i zadań teorii poznania. Jest to próba dotarcia do podstawowych warunków realizacji klasycznej maksymalistycznej koncepcji teorii poznania. Treść: Przedmowa. Wstęp. I. Charakter sporu o metodę teorii poznania. II. Koncepcja poznania naukowego. III. Koncepcja teorii poznania. IV. Zagadnienie punktu wyjścia teorii poznania. V. Sprawa metasytemu teorii poznania. VI. Teoria poznania a inne działy wiedzy. Zakończenie. Bibliografia. Indeks nazwisk. Streszczenie angielskie.

Jean Paulus: Les fondements théoriques et méthodologiques de la psychologie (Manuels et traités de psychologie et de sciences humaines n° 1; Dessart,

Bruxelles, 1965, s. 182, cena 240 fr. b.). Cytamy w omówieniu książki: „...l'auteur soumet une réflexion visant à fonder la psychologie comme science et à la situer dans l'ensemble des sciences de l'homme et de la nature. Une analyse de l'objet de la psychologie précède ainsi une étude critique des méthodes utilisées et de résultats obtenus, tant dans la recherche en laboratoire que dans l'investigation clinique”. Spis rozdziałów: 1. La place de la psychologie dans l'ensemble du savoir; 2. Le comportement ou vie de relation; 3. Les méthodes de la psychologie; 4. Les niveaux du comportement; 5. Différentiation des sciences psychologiques. Bibliographie.

L'idée de philosophie politique (Institut International de Philosophie Politique, Annales de philosophie politique, 6. Presses Universitaires de France Paris 1965, s. 196, cena 10 F). Tom zawiera referaty, przedstawione na dorocznym zebnaniu Instytutu w r. 1959 (zob. Ruch Filoz. XX, s. 121a). Treść: I. L'idée de philosophie politique (I. Paul Bastid — L'idée de philosophie politique; Bertrand de Jouvenel — Ce qu'est la politique pure; Raymond Polin — Définition et défense de la philosophie politique; John W. Chapman — Political Theory, Logical Structure and Enduring Types; Renato Treves — La notion de philosophie politique dans la pensée italienne). II. Problèmes de philosophie politique (Henri Battifol — La liberté contractuelle et la loi; Dolf Sternberger — On the concept of the Living Constitution; Sergio Cotta — La notion de Constitution dans ses rapports avec la réalité sociale; Pierre Arnaud — Le colloque sur l'idée de Constitution). Poprzednio wydane roczniki miały tytuły: 1. **Le pouvoir, t. I**; 2. **Le pouvoir, t. II**; 3. **Le droit naturel**; 4. **La philosophie politique de Kant**; 5. **Rousseau et la philosophie politique**.

Rom Harré: The Anticipation of Nature — a Study of Apriorism as a Philosophy of Science (Hutchinson of London 1965, s. 112, cena w opr. 21 s). Książka została wydana w serii "The History of Scientific Ideas", autor jest jednym z przedstawicieli oksfordzkiej filozofii lingwistycznej. Autor pisze w Przedmowie: „In this book I have tried to put before the reader the ways in which people have hoped to get to know the truth about Nature without going through the often tedious process of

consulting her. The way this methods for the anticipation of Nature have been presented is not chronological but logical. Nevertheless I have had some historical purpose in that I wanted to bring out the timelessness of the state of mind that sees in either beauty or generality the mark of truth [...] So what follows is a chronicle of failure, but none the less instructive, one hopes, for all that". Treść: Preface. I. Inspection and the Sources of Knowledge. II. The Properties of Propositions. III. The Cartesian System. IV. The Pythagorean Principles. V. Simplicity and Order. Index.

David Braybrooke (Dalhousie University): Philosophical Problems of the Social Sciences (Sources in Philosophy — A Macmillan Series, Lewis White Beck General Editor, The Macmillan Comp., New York, Collier-Macmillan Ltd., London 1965, s. 120, cena 11 s 6 d). Książka składa się z tytułowego wstępu oraz wypisów, mających służyć nauczaniu uniwersyteckiemu. Treść: D. Braybrooke — Introduction; B. F. Skinner — Is a Science of Human Behavior Possible?; F. H. Allport — Logical Complexities of Group Activity; K. R. Popper — Unity of Method in the Natural and Social Sciences; B. F. Skinner — The Scheme of Behavior Explanations; A. Schutz — The Social World and the Theory of Social Action; O. K. Moore and A. R. Anderson — Puzzles, Games, and Social Interaction; J. Agee — The Interviewer Received at Night; H. A. Simon — Mathematical Constructions in Social Science; K. R. Popper — Social Science and Social Policy; J. A. Schumpeter — Is the History of Economics a History of Ideologies? Bibliography. Seria wydawnicza, do której omawiana książka należy, składa się z tanich (paperbound) niewielkich (ok. 8 arkuszy druku) tomików, z których każdy zawiera podstawowe opracowanie merytoryczne i dobrane do niego wypisy na dany temat. Składa się na nią jedenaście pozycji: Baylis — Metaphysics; Braybrooke — j.w.; Donagan — Philosophy of History (zob. Ruch Filoz. XXV, s. 164b); Frankena — Philosophy of Education; Gewirth — Political Philosophy; Johnstone — What is Philosophy; Mothersill — Ethics; Shapere — Philosophical Problems of Natural Science; Smith — Philosophy of Religion; Stolnitz — Aesthetics; Yolton — Theory of Knowledge.

Richard C. Jeffrey (City University of New York): The Logic of Decision (McGraw-Hill Book Company, New York, Series in Probability and Statistics, s. 232, cena 7,95 doll.). Zapowiedź wydawnicza podaje: „This text presents a new approach to the foundations of decision theory, from a Bayesian point of view. After a sketch of the Bayesian model of decision making, the central part of the book is devoted to a new theory of preference between events within which an agent's subjective probability and utility functions are determined by features of his preference ranking. The final chapters treat philosophical questions about inference and objectivity within the framework of subjective probability theory”.

Wydawnictwa ciągle i czasopisma

„Etyka” nowe czasopismo naukowe PAN wychodzi od r. 1966. Do Komitetu redakcyjnego należą: prof. dr Marek Fritzhand (redaktor naczelny), doc. dr Ija Lazari-Pawłowska, doc. dr Adam Podgórecki, dr Henryk Jankowski, dr Stanisław Soldenhoff (sekretarz redakcji); Rada redakcyjna składa się z następujących osób: prof. dr Tadeusz Kotarbiński, prof. dr Tadeusz Czeżowski, prof. dr Maria Ossowska, prof. dr Marek Fritzhand, doc. dr Ija Lazari-Pawłowska, prof. dr Józef Keller, doc. dr Adam Podgórecki.

Studia Metodologiczne (Dissertationes Methodologicae) — Zeszyty poświęcone integracji nauki. Nr 1, 1965. Nowe to wydawnictwo ciągle, nieperiodyczne ukazuje się nakładem Uniwersytetu w Poznaniu, redaktorem naczelnym jest Czesław Łuczak, redaktorem naukowym Jerzy Topolski. Treść zeszytu: J. Topolski — Integracyjny sens materializmu historycznego; J. Giedymin — Charakterystyka pytań i wnioskowań kontrafaktycznych; A. Lewicki — Psychologia wobec nauk przyrodniczych i humanistycznych; B. Miśkiewicz — O kierunek dalszego rozwoju nauki historyczno-wojskowej; J. Burszta — Czy kryzys w etnografii?; K. Kwaśniewski — Możliwości metody kartograficznej w badaniach nad kulturą współczesną; J. Rejkowski — Próba programu integracji. Recenzje i sprawozdania.

Studia Philosophiae Christianae wychodzą w Warszawie staraniem Wydziału Filozofii chrześcijańskiej w Akademii

Teologii Katolickiej jako czasopismo półroczne, drukowane w języku polskim. Zeszyty nr 1 i nr 2 ukazały się z datą 1965. Czasopismo podaje rozprawy i artykuły oraz sprawozdania i komunikaty, przy czym Redakcja informuje, że „zakres programu czasopisma wyznaczony jest ustalonym i realizowanym programem studiów na Wydziale Filozofii. Tematem rozważań w czasopiśmie mogą być zagadnienia związane bądź z całym systemem, bądź z określoną dziedziną, bądź z poszczególną kwestią”. Redaktorem jest prof. J. Iwanicki, jego zastępcą prof. K. Kłósak, sekretarzami redakcji B. Dembowski i Edm. Morawiec. Komitet redakcyjny stanowią: P. Chojnacki, B. Dembowski, B. Gawęcki, J. Iwanicki, K. Kłósak, M. Molski, E. Morawiec, St. Olszewski, S. Świeżawski, J. Szuleta. Adres redakcji: Warszawa 45, ul. Gwiazdździsta 81. (Treść zeszytów została podana w dziale Przeglądu czasopism).

Miesięcznik „Życie i Myśl” wydrukował w numerze 4, za kwiecień 1966, zbiór artykułów i głosów dyskusyjnych na temat wiedzy o nauce. Treść (po wstępnym artykule redakcyjnym) zawiera: M. M. Karpow — O prawie przyspieszonego rozwoju nauk przyrodniczych; Derek J. de Solla Price — Strukturalno-rozwojowe właściwości nauki; Joseph Agassi — Pomieszczenie fizyki i metafizyki w utartych opracowaniach historii nauk ścisłych; Stanisław Pacuła — Wartości wychowawcze historii nauki; A. L. Mackay i J. D. Bernal — W sprawie nauki o nauce (przekład referatu wygłoszonego na posiedzeniu inauguracyjnym XI Międzynarodowego Kongresu Nauki w Warszawie 18 VIII 1965 pt. „Towards a Science of Science”), oraz głosy dyskusyjne dotyczące tego referatu, mianowicie: J. M. Karpow, M. Pietrow i A. Potiemkin — Nowa gałąź wiedzy; Joseph Agassi — Zły początek; Derek de Solla Price — Uwagi. Do tegoż referatu nawiązywało sympozjum, zorganizowane w Akademii Teologii Katolickiej w Warszawie 2 III 1966. W sprawozdaniu z obrad Sympozjum zasługuje na uwagę przemówienie prof. J. B. Gawęckiego, przypominające polski przedwojenny wkład do badań o nauce oraz przejrzysty przegląd zagadnień z tej dziedziny wraz z wnioskami systematycznymi (s. 55—58).

Synthese. An International Journal for Epistemology, Methodology and Philosophy of Science (zob. Ruch Filoz. XVI, s. 55b) kwartalnik, który przestał wy-

chodzić w r. 1963 po ukazaniu się piętnastu tomów, został wznowiony w r. 1966 pod redakcją prof. Jaakko Hintikka (adres w półroczu zimowym: Department of Philosophy, Stanford University, Stanford California 94305 USA; w półroczu letnim: Porthania 3 C 23, Hallituskatu 11—13, Helsinki 10, Finland); Komitet redakcyjny składa się z 14 członków, należą doń m. in.: Y. Bar-Hillel (Jerusalem), H. Freudenthal (Utrecht), B. Juhos (Wiedeń), J. J. Katz (Cambridge, Mass.), E. Stenius (Helsinki), P. Suppes (Stanford), Kl. Szaniawski (Warszawa). Firmą wydawniczą jest, jak poprzednio, D. Reidel Publishing Comp., Dordrecht Holland. Czytamy w zapowiedzi wydawniczej: „... no particular school of thought can claim the exclusive attention of »Synthese«, although those contemporary movements will naturally be represented most fully whose members have been active and successful in the areas covered by »Synthese«. These areas include not only the general methodological and epistemological problems that are not tied to any particular science but also the philosophical problems that concern the foundations of the various departmental sciences. Special importance will be attached to the logical, mathematical, and other conceptual tools of the different sciences as well as of science in general”. Najbliższe zeszyty będą poświęcone zagadnieniom specjalnym: Measurement; Preference and Probability; Perception; Modality and Language-Games; The Philosophy of Ernst Mach.

Kwartalnik „Mind” zmienił wydawcę; od 1 stycznia 1966 firmą nakładową jest Basil Blackwell, Oxford, 49 Broad Street.

Philosophical Books, czasopismo ukazujące się od r. 1960 nakładem Leicester University Press (The University, Leicester, England), zawiera sprawozdania z aktualnie ukazujących się książek filozoficznych, opracowane zwięźle i rzeczowo. Redaktorem jest prof. J. Kemp, zeszyty objętości dwóch arkuszy ukazują się trzy razy w ciągu roku, w styczniu, maju i październiku. Prenumerata roczna 14 s lub 2 doll.

„**Nous**” jest tytułem nowego czasopisma, które począwszy od r. 1967 będzie się ukazywać pod redakcją prof. Hector-Neri Castaneda, Department of Philosophy, College of Liberal Arts, Wayne State University, Detroit Michigan. Czasopismo będzie publikować dłuższe roz-

prawy i krótkie artykuły dyskusyjne z zakresu wszelkich kierunków filozoficznych i punktów widzenia, studia krytyczne i sympozja, w pierwszym zeszycie zawierać się będzie sympozjum na temat logiki epistemicznej; redakcja uważa za pożądane artykuły stosujące formalne techniki logiczne do zagadnień filozoficznych.

Religious Studies, ukazuje się od jesieni 1965 r. jako czasopismo półroczne, poświęcone zagadnieniom religioznawczym w światowym zasięgu, nakładem Cambridge University Press; redaktorem jest prof. H. D. Lewis.

Sangeet Natak, czasopismo półroczne, poświęcone zagadnieniom estetyki, wychodzi od r. 1965 staraniem National Academy for Music, Dance and Drama for India. Jest to drugie obok japońskiego kwartalnika „Bigaku” (Estetyka) pismo tego typu o zasięgu międzynarodowym na Wschodzie.

Bibliografie, leksykony, informatory

XI Congrès International d'histoire des Sciences, Sommaires (Warszawa, Drukarnia Naukowa, Cz. I—II, s. 594, powiel. 150 egzempl.). Wydawnictwo to zawiera streszczenia referatów wygłoszonych w sekcjach 1—5 XI Międzynarodowego Kongresu Historii Nauk, który obradował w Polsce 24—28 sierpnia 1965 r. (zob. Ruch Filoz. XXIV, s. 299b—300b).

Antonio M. Battro, Centro de Investigaciones Filosóficas Buenos Aires, Argentina: **Dictionnaire d'épistémologie génétique**, avec préface par Jean Piaget (D. Reidel Publ. Comp. Dordrecht-Stuttgart, 1966, s. XII+192, cena 7,90 doll.). Czytamy w zapowiedzi wydawniczej: „L'Épistémologie Génétique étudie le développement psychologique de plusieurs notions centrales de la philosophie, de la logique, des mathématiques, etc. Les recherches théoriques et expérimentales de l'école d'épistémologie de Genève, fondée et dirigée par le professeur Jean Piaget, sont devenues d'une grande importance pour ceux qui s'intéressent à la théorie de la connaissance [...] On a choisi trois cents termes extraits de 54 textes (livres et articles). Ces termes sont suivis d'un millier de citations littérales des textes en question qui en donnent les multiples significations. On n'a pris, sauf quelques exceptions, que les termes et notions

trouvés dans les textes de Piaget lui-même”.

Karl G. Ballestrem: Russian Philosophical Terminology (Sovietica, Publications of the Institute of East-European Studies, University of Fribourg, ed. by J. M. Bocheński, D. Reidel Publ. Comp. Dordrecht-Stuttgart, 1964, s. VIII+116, cena 5,60 doll.). Czytamy w omówieniu: „This glossary contains approximately 1000 Russian philosophical terms, arranged in Russian alphabetical order, numbered, and followed by English, German and French equivalents. The central list of expressions is followed by indexes in English, German and French. In this indexes each expression is followed by one or several numbers, which refers to the numbered list of Russian expressions. Thus the indexes provide for easy cross reference. [...] The main object of this work is to facilitate the study of Soviet philosophy — a study which necessarily begins with the learning of the technical language involved”. Treść: Preface. Russian Philosophical Terminology. English Index. Deutscher Register. Index français.

P. Gallais, B. Plumail, Y-J. Riou: Répertoire international des médiévistes (Centra d'Etudes Supérieures de Civilisation Médiévale de Poitiers 1965, s. 714, cena 35 F). Tom daje 3530 nazwisk mediewistów z całego świata, ze wskazaniem zajmowanych przez nich stanowisk oraz ich specjalności, bibliografię publikacji mediewistycznych za lata 1959/64, oraz indeksy według miejscowości, specjalizacji i zainteresowań.

Kürschners Deutscher Gelehrten-Kalender 1966, hrsg. von Werner Schuder (Walter de Gruyter u. Co, Berlin, 1966. 10. Ausgabe, 2 Bände, 3031 S. cena w opr. 192 DM). Czytamy w zapowiedzi wydawniczej: „Mit der 10. Ausgabe des Nachschlagewerkes erscheint wiederum ein in sich abgeschlossenes Grundwerk, das auch ohne Hinzuziehung älterer Jahrgänge einen wollständigen Überblick über die biographischen und bibliographischen Daten aller lebenden deutschen Gelehrten gibt. Die 10. Ausgabe verzeichnet rund 20000 Gelehrte. Zahlreiche Anhänge und Übersichten machen die Bände zu einem unentbehrlichen Hilfsmittel für jede Arbeit innerhalb und an der Wissenschaft: Nekrolog (Liste der seit 1961 eingetretenen Todesfälle), Festkalender (chronologische Übersicht über sämtliche Ge-

burtsjubiläen der im Hauptteil genannten Gelehrten), Register der Gelehrten nach Fachgebieten (ermöglicht ein schnelles Auffinden auch der dem Namen nach nicht bekannten Persönlichkeiten), 600 wissenschaftliche Verlage”.

International Directory of Philosophy and Philosophers, edited by Gilbert Varet (France) and Paul Kurtz (USA), published under the auspices of the International Institute of Philosophy and with the aid of UNESCO, jest wydawnictwem informacyjnym, obejmującym dane z ponad 15 000 uniwersytetów i innych szkół wyższych, stowarzyszeń i instytucji, czasopism i wydawców. Zawiera także artykuły informujące o stanie filozofii w różnych krajach świata. Nakładcą jest firma Humanities Press, 303 Park Ave. So, New York, N. Y. USA. Cena tomu 12,50 dol. i 10 dol. dla członków towarzystw filozoficznych, należących do międzynarodowej organizacji.

Bibliografia publikacji z lat 1950-1965 poświęconych myśli Gottloba Fregego ukazała się w czasopiśmie Journal of the History of Philosophy (vol. IV, nr 1, styczeń 1966), jako aneks do artykułu: Avrum Stroll — On the First Flowering of Frege's Reputation.

Odczyty i wykłady

Oddział PTF w Krakowie. — 22 I 66. R. In g a r d e n: O przedmiocie fizycznym u E. Husserla. — 12 II 66. R. In g a r d e n: Uwagi o Husserlowskiej teorii przedmiotu fizycznego. — 19 II 66. Wł. Stróże w s k i: Dwie koncepcje struktury dzieła sztuki, Ingarden-Gilson (wspólnie z Sekcją estetyki). — 26 II 66. R. S u s z k o: Logika formalna a rozwój poznania. — 5 III 66. I. D a m b s k a: O pojęciu operatorów. — 16 IV 66. A n t o n y F l e w (Keele, Anglia): Poglądy filozoficzne Dawida Hume'a (w jęz. ang.). — 25 V 66. T. C z e ż o w s k i: Dwojakie normy. — 4 VI 66. J. Ś r z e d n i c k i (Melbourne): O niedoborze prawdy. — 10 VI 66. Marie-Therèse Alverny (Paryż): Notion de la sagesse dans la philosophie médiévale. — 14 V 66. S t. K a m i ń s k i: Teoria rozumowań w logice polskiej XX wieku. — 21 V 66. R. In g a r d e n: Z dziejów polskiej ontologii formalnej, Cz. I. Teoria przedmiotu u Kazimierza Twardowskiego (Oba ostatnie zebrania odbyły się w ramach

obchodów Tysiąclecia Państwa Polskiego). — 11 VI 66. J. Połomski: Wybór a wolność człowieka.

Sekcja estetyki PTF (w Krakowie). — 19 II 66, wspólnie z Oddziałem PTF w Krakowie, Wł. Stróżewski (zob. wyżej). — 11 V 66, M. Gołaszewska: Możliwość orientacji empirycznej w estetyce.

Oddział PTF w Lublinie. — 21 I 66. B. Dziemidok: Zagadnienie smaku estetycznego i metody jego kształtowania. — 25 II 66, M. Dąbek: Logika mózgu i logika maszyn cybernetycznych. — 22 IV 66, L. Koj: Filozofia języka. — 6 V 66, J. Śrzednicki (Melbourne): Krytyka analizy logicznej jako zasadniczej metody filozoficznej. — 20 V 66, T. Margul: Przegląd współczesnych poglądów filozoficzno-religijnych w Indiach. — 21 VI 66, A. A. Zworkin (Moskwa): Osobowość i myślenie twórcze (w jęz. ros.). Odczyty popularnonaukowe. — 19 I 66, B. Dziemidok: O smaku estetycznym i modzie jako zjawiskach społecznych. — 31 V 66, T. Margul: Z osobliwości życia religijnego Indii (wrażenia z podróży).

Oddział PTF w Poznaniu. — 24 I 66. L. Nowak: Analiza prawdy względnej i pojęcia prawdy absolutnej.

Oddział PTF w Toruniu. — 19 I. 66. H. Moese: Struktura metodologii Bolzana. — 26 I 66, Sł. Rogowski: O znaczeniu filozoficznym pierścieni Boole'a z różniczkowaniem. — 28 II 66, T. Czeżowski: O definicjach analitycznych i syntetycznych. — 19 IV 66, J. Sikora: Język a światopogląd u Herdera. — 10 V 66, T. Filipiak: Rozwój pojęcia demokracji. — 1 VI 66, J. Sztumski: Wybrane zagadnienia filozofii pracy. — 14 VI 66, J. Śrzednicki (Melbourne): Krytyka fizykalizmu. — 15 VI 66, Tenże: L. Wittgenstein — krytyka analizy logicznej jako podstawowej metody filozofii.

Oddział PTF we Wrocławiu. — 19 I 66. M. Kokoszyńska-Lutman: O przeciwstawieniu nauk dedukcyjnych i niededukcyjnych. — 28 II 66, J. Mycielski: Współczesny stan badań w podstawach teorii mnogości. — 21 III 66, T. Kubiński. Systemy dedukcyjne logiki pytań. — L. Kołakowski: Uwagi o rozumieniu historycznym. —

20 IV 66, J. Ładosz: O marksistowskim pojęciu praktyki. — 28 V 66, T. Czeżowski: Dwojakie normy. 8 VI 66. — A. Nowicki: Uwagi o historiografii ateizmu w latach 1552—1725.

Towarzystwo Naukowe KUL w Lublinie. — 20 I 66, S. Mazierski: O doświadczeniu przednaukowym i naukowym. — 24 III 66, St. Kamiński: Problemy jedności nauki. — 25 IV 66, Cz. Wojtkiewicz: Językowe aspekty ustalania sensu terminów w „Metaphysica Generalis” P. Dezza'y.

Klub dyskusyjny „Życie i Myśl” w Toruniu zorganizował w dniu 16 maja 1966 r. wieczór dyskusyjny z następującym programem: T. Czeżowski — Jedność nauki; B. Gawecki — Nauka o nauce.

Prof. Władysław Tatarkiewicz wygłosił następujące odczyty: W Stacji Polskiej Akademii Nauk w Paryżu 26 IV 1966 — Estetyka Wielkiego Stulecia; na posiedzeniu Francuskiego Towarzystwa Estetycznego 16 IV 1966 r. — Estetyka skupienia a estetyka marzenia; w Holenderskim Towarzystwie Estetycznym w Amsterdamie 30 IV 1966 — Estetyka pluralistyczna; w Uniwersytecie Amsterdamskim: 29 IV 1966 — Rozwój pojęcia sztuki i 3 V — Filozofia a sztuka abstrakcyjna (wszystkie w języku francuskim); w Klubie dyskusyjnym Związku Polskich Artystów Plastyków w Warszawie 16 V 1966 — Dawne początki nowej estetyki.

Prof. Adam Schaff przedstawił na sympozjum zorganizowanym w Minneapolis (Minnesota, USA) 5 maja 1966 przez Society for the Philosophical Study of Dialectical Materialism, referat na temat marksistowskiego humanizmu. W nieobecności referenta, referat odczytał przewodniczący zebrania prof. J. Somerville. Drugi referat na temat krytyki dialektycznego materializmu wygłosił prof. Herbert Feigl.

Prof. Adam Schaff wygłosił w Rzymie 2 i 3 VI 1966 r., na zaproszenie Instytutu Filozofii Uniwersytetu Rzymskiego oraz włoskiego Towarzystwa do Spraw Stosunków Kulturalnych z Polską dwa odczyty: Organizacja filozofii i socjologii w Polsce; Alienacja i działalność społeczna.

Prof. Paweł Rybicki wygłosił odczyt pt. Le problème de la causalité sociale

chez Aristote, 15 XII 1965 r. w Société française de Sociologie.

Prof. Jan Patočka z Akademii Nauk w Pradze wygłosił w listopadzie i grudniu 1965 r. cykl wykładów w ramach katedry Cardinal Mercier należącej do Instytut Supérieur de Philosophie w Louvain, pt. L'idéal de la science moderne et la contribution de la Bohême: I. Traditions et courants philosophiques en Bohême; II. Kepler et la preuve de l'héliocentrisme; III. Comenius et le jeune Leibniz; IV. Husserl et la Mathesis Universalis; V—VI. L'influence de Herder et de Hegel en Bohême.

Société française de philosophie w Paryżu — odczyty filozoficzne w sezonie 1964/65 i 1965/66: 28 XI 64. R. Poirier — La pensée d'André Lalande; 23 I 65. A. Patri — Logique et phénoménologie; 27 II 65. A. Lichnerowicz — L'activité mathématique et son rôle dans notre conception du monde; 20 III 65. M. de Gandillac — Actualité de Nicolas de Cuse?; 27 XI 65. G. Calogero — Paradoxes logiques et réalité dialogique; 22 I 66. E. Wolff — Le climat de la découverte en biologie; 23 IV 66. J. Paulhan — Note sur la pensée à l'état brut.

XXVIIe Semaine de Synthèse, cykl wykładów, zorganizowany został przez Centre International de Synthèse w Paryżu, 23—27 maja 1966 r. na temat „Acquisitions récentes et tendances actuelles de la physique”, z następującym programem: A. Lichnerowicz — Physique mathématique et théorie physique; J. Heidmann — Les radio-sources quasi stellaires, implications astrophysiques et cosmologiques; S. Mavridès — Aspect traditionnel et acquisitions récentes de la cosmologie; M. A. Tonnelat — La relativité, situation actuelle et problèmes nouveaux; P. Radvanyi — Quelques progrès récents dans la physique nucléaire; A. Astier — Situation actuelle des particules (dites fondamentales) sur le plan expérimental; B. d'Espagnat — Orientations actuelles de la physique théorique; J. Terrien — Les étalons de départ de mesures physiques; J. L. Delcroix — Quelques problèmes récents dans la physique des plasmas et les lasers.

Organizacje

Sekcja nauczania filozofii przy Zarządzie Głównym Polskiego Towarzystwa Filozoficznego ukonstytuowała się na zebraniu organizacyjnym, które odbyło się w Warszawie 22 X 1966 r. pod przewodnictwem prof. T. Kotarbińskiego. Uchwalony został regulamin Sekcji i dokonano wyborów jej zarządu w następującym składzie: prof. Tadeusz Czeżowski — przewodniczący, doc. dr Marian Dobrosielski, dr Wacław Kubik — sekretarz, dr Kazimierz Leśniak, doc. dr Jerzy Pelc, dr Marian Pyrz. Adres Sekcji: Toruń, Uniwersytet, Katedra Logiki.

Slovenska Filozoficka Spoločnosť (Słowackie Towarzystwo Filozoficzne) powstało w Bratysławie. Na zebraniu organizacyjnym 3 marca 1966 został wybrany zarząd Towarzystwa, przewodniczącym jest prof. Igor Hrušovský, jego zastępcą doc. Jan Kocka, sekretarzem doc. Jan Uher. Nowe towarzystwo jest obok Filozoficznej Jednoty w Pradze drugą organizacją filozoficzną tego typu w Czechosłowacji.

Association Internationale d'Esthétique Expérimentale jest nowym stowarzyszeniem, które zostało założone w r. 1965 z okazji zjazdu w Paryżu (zob. wyżej s. 205). Prezesem honorowym stowarzyszenia jest prof. E. Souriau, do Zarządu weszli prof.: Robert Francés (Paryż) jako przewodniczący, D. E. Berlyne (Kanada) jako zastępca przewodniczącego, Fr. Molnar (Paryż) jako sekretarz oraz członkowie I. L. Child (USA), C. Genovese (Italia), W. J. Levelt (Benelux) R. W. Pickford (W. Brytania), R. Volmat (Francja), M. Wallis (Polska), A. Wellek (Niemcy). Adres stowarzyszenia w Paryżu: 16, rue Chaptal.

Gottfried-Wilhelm-Leibniz-Gesellschaft (International Leibniz Society) powstało w Hanowerze w r. 1966, jego zadaniem jest działalność badawcza, wydawnicza i organizacyjna, mająca za przedmiot system tego filozofa. Pierwszym przejawem tej działalności była w 250 rocznicę śmierci Leibniza organizacja międzynarodowego kongresu, który obradował w Hanowerze 14—19 listopada 1966 r. Przewodniczącym towarzystwa jest prof. Rudolf Hillebrecht, sekretarzem dr Wilhelm Totok, dyrektor Biblioteki krajowej w Hanowerze. Adres: Niedersächsische Landesbibliothek, 3 Hannover, Am Archive 1.

Société européenne de linguistique jest nową organizacją, której zadaniem ma być zjednoczenie wszystkich kierunków i specjalności europejskiej lingwistyki. Prezydentem stowarzyszenia jest prof. Andre Martinet, wiceprezydentem prof. Wolfgang Steinitz. Organem stowarzyszenia będzie czasopismo pt. *Forum Linguisticum*, jego redaktorem prof. Ronald A. Crossland (Scheffield, Wielka Brytania).

Sociedade Brasileira de Fenomenologia została założona w Rio de Janeiro pod przewodnictwem prof. Antonio Gomes Penna. Na zebraniu inauguracyjnym 14 IX 1965 prof. J. Fragata wygłosił wykład: „Husserl e o movimento fenomenológico”.

Zjazdy

Colloque International de Semiologie, zorganizowane przez Wydział I PAN obradowało w Kazimierzu nad Wisłą, 12—18 września 1966 r., w nawiązaniu do „Spotkania poświęconego zagadnieniom semiotyki”, które odbyło się w Warszawie w r. 1965 (zob. *Ruch Filoz.* XXIV, s. 300b), z udziałem kilkudziesięciu uczestników. Program obejmował — po przemówieniu wstępnym prof. Żółkiewskiego — referaty: R. Jakobson (USA) — Signatum and Designatum; H. S. Sorensen (Dania) — Meaning and Reference; S. K. Shaumian (ZSSR) — Semiotics and the Theory of Generative Grammars; L. Zawadowski — A Classification of Signs and of Semantic Systems; Th. A. Sebeok (USA) — Zoosemiotics, An Approach to the Study of Animal Communication; O. Wojtasiewicz — Toward a General Theory of Sign Systems; W. Skalmowski — On the Notion of a Subcode in Semiotics; M. Shapiro (USA) — Some Problems of Semiotics in the Visual Arts; M. Porębski — Images et signes; N. Ruwet (Francja) — Musique et sémiologie; M. Wallis — The History of Art as the History of Semantic Structures; Ch. Metz (Francja) — Problèmes de denotation dans le film de fiction, contribution à une Sémiologie du Cinéma; A. Jackiewicz — La Théorie du Cinéma métaphorique et métonymique à la lumière de la sémiologie; E. Siemińska — Connotation and Denotation in a Work of Film Art;

B. Mruklik — The Film as Language; T. V. Cyvian (ZSRR) — Les oppositions sémiologiques fondamentales dans le système du comportement formalisé; J. Levy (CzSł) — Generative Poetics; A. K. Żółkowski (ZSRR) — S. M. Eisenstein's Generative Poetics; M. Bystrzycka — Eisenstein as Precursor of Semantics in Film Art; I. O. Revzin (ZSRR) — La théorie de la traduction artistique du point de vue de la sémiotique; A. J. Greimas (Francja) — Sémantique, sémiotiques et semiologies, considerations sur la théorie du langage; A. Wierzbicka — Descriptions or quotations; M. R. Mayenowa — Expressions guillemetées; E. Weigl (NRD) — Neuropsychological Studies of Structure and Dynamics of Semantic Fields with the Deblocking Method; A. Rossi (Italia) — Forme de la signification; H. Hiž (USA) — The Grammar and Styles of Language; Cl. Bremond (Francja) — Combinaisons syntaxiques et séquences narratives élémentaires; T. Todorov (Bułgaria) — Choderlos de Laclos et la théorie du récit; I. A. Melčuk, A. K. Żółkowski (ZSRR) — An Approach to Semantic Description of Natural Language; J. Pelc — A Functional Approach to the Logical Semiotics of Natural Language; N. Chomsky (USA) — Some Observations on the Problems of Semantic Analysis in Natural Languages; A. A. Zalizniak (ZSRR) — Les possibilités d'attribuer les significations grammaticales aux éléments de la déclinaison slave; W. Jassem — The System of Polish Distinctive Features; S. Siatkowski — Sur les relations entre le plan sémantique et le plan formel dans la langue; T. Wójcik — Praxiological Model of Language; I. Bellert, L. Zawadowski — Preliminary Attempt of Outlining a System of Linguistic Signs in Terms of the Theory of Category; M. Bierwisch (NRD) — Über die Beziehung zwischen künstlichen und natürlichen Sprachen; E. V. Padutcheva (ZSRR) — La comparaison des langues naturelles aux langues de la logique mathématique dans leur sémantique et leur syntaxe; A. Bogusławski — On Meaningfulness of Parts of Utterances; T. Kotarbiński — Sur l'attitude réiste ou concretiste; R. Barthes (Francja) — La rhétorique, problèmes d'histoire et de structure; St. Żółkiewski — Contribution au problème de l'analyse structurale. Obrady toczyły się w języku angielskim lub francuskim.

Symposium poświęcone zagadnieniom rozumienia, zorganizowane w związku z uroczystością 60-lecia Zakładu Psychologii Eksperymentalnej w Uniwersytecie Jagiellońskim, obradowało w Krakowie 9—10 grudnia 1965 r., z udziałem gości z ZSRR, NRD, Rumunii, Czechosłowacji i Węgier. Program obejmował referaty: W. Szewczuk — Sześćdziesiąt lat Zakładu Psychologii Eksperymentalnej UJ; A. Witoszek — Historia badań nad rozumieniem w polskiej psychologii; S. Szuman — Rozumienie dzieła sztuki; J. Linhart (Praga) — Probabilistyczny charakter procesów rozwiązywania zadań w toku uczenia się; L. Kelemen (Pécs) — Rozumienie pojęć w szkole podstawowej; G. Pirvov (Sofia) — Rozumienie w procesie rozwiązywania zadań technicznych; J. Salamon (Budapeszt) — Problem rozumienia prostych stosunków technicznych; A. Lewicki — Zaburzenia w rozumieniu obrazków u oligofreników jako wskaźnik ograniczenia zdolności rozwoju pojęć ogólnych; D. Gierulanka — Rozumienie w procesie przyswajania treści kulturowych; L. Geppertowa — Zagadnienie rozumienia zdania językowego przez głuchoniemych; K. Wojtusiak — Rozumienie w zachowaniu się ptaków; W. Szewczuk — Proces rozumienia. Sprawozdanie z przebiegu obrad zostało podane w „Psychologii Wychowawczej”, t. IX, z. 3 (maj — czerwiec) 1966, s. 339 — 346.

Seminarium metodologiczne Stowarzyszenia Historyków Sztuki na temat problemu wartości w badaniach nad sztuką odbyło się w Radziejowicach 19—21 V 1966 z następującym programem: Wł. Tatariewicz — O wartościach w ogóle i o artystycznych w szczególności J. Kmita i T. Kostyrkova — Status metodologiczny wypowiedzi wartościujących; L. Kalinowski — Pojęcie wartości dzieła sztuki; M. Porębski — Poprawność koda wa a tzw. wartość artystyczna.

VI Międzynarodowy Kongres Heglow-ski obradował w Pradze 4—11 września 1966 r. na temat: Hegels Rechtsphilosophie. Główne tematy dyskusji: Das Recht der Philosophie in Hegels Rechtsphilosophie; Das aktuelle der Hegelschen Rechtsphilosophie; Staat und Recht in der Sicht materialistischer Dialektik; Hegel und die historische Rechtsschule; Hegel und Marx; Revolutionäre Rechts- und Zentralismus; Antike und moderne Sittlichkeit; Recht und Gesellschaft bei

Kafka; Menschen- und Bürgerrecht bei Hegel und Marx; Revolutionäre Rechtsphilosophie, 1817 — Hegel, 1917 — Lenin: Das Problem der Arbeit bei Hegel; Die Entfremdung bei Hegel und die Fragen von Staat und Recht.

XVIII Międzynarodowy Kongres Psychologiczny obradował w Moskwie z sierpnia 1966, zorganizowany przez Międzynarodową Unię Psychologiczną, z udziałem przeszło 5000 psychologów z 44 krajów. Na czele polskiej delegacji stał prof. Tadeusz Tomaszewski, przewodniczący Polskiego Towarzystwa Psychologicznego i członek komitetu wykonawczego Unii. W czasie 37 sympozjów i spotkań problemowych dyskutowano m. in. zagadnienia: Tworzenie się pojęć, cybernetyczne aspekty integralnej działalności mózgu, psychologia osobowości, rozwój osobowości w warunkach różnych kultur, praca a osobowość, problemy nauczania i jego związki z rozwojem umysłowym, problem człowieka w Kosmosie, problem biochemicznych podstaw postępowania człowieka i in. W dyskusjach obok psychologów uczestniczyli pedagodzy, fizjology, fizycy, biochemicy i inżynierowie.

Symposium poświęcone metodologii i logice poznania naukowego odbyło się w Kijowie w dniach 21—25 czerwca 1965 r. Udział w nim wzięło 150 uczonych z całego ZSRR. Obrady toczyły się w dwóch sekcjach: 1 — logiki, 2 — metodologii nauk matematyczno-fizycznych. W części wspólnej wygłoszono m. in. referaty: P. W. Kopnin: Główne kierunki badań w zakresie logiki nauki; W. M. Głuszkow: Logika i cybernetyka; M. E. Omeljanowski: Kategorie struktury w fizyce współczesnej; W. F. Asmus: Filozofia matematyki Kanta i jej nowe interpretacje. W sekcji logiki zajmowano się zagadnieniami: 1. Problemy badania języka naukowego, 2. Metodologia konstruowania teorii naukowych, 3. Heurystyka, 4. Problemy rozwoju współczesnej logiki formalnej. W sekcji metodologii nauk matematyczno-fizycznych: 1. Struktura i aparat pojęciowy teorii fizycznych, 2. Problem interpretacji w współczesnej fizyce, 3. Metodologiczna rola pojęcia komplementarności. Sprawozdanie z sympozjum podają Filozofskie Nauki 1966 nr 1, s. 137—144 oraz Voprosy Filosofii 1966 nr 4, s. 168—172.

Symposium poświęcone filozoficznemu problemom kultury odbyło się w Moskwie w maju 1965 r. Zorganizowały je

Państwowy Instytut Kultury oraz Instytut Filozofii Akademii Nauk. Sympozjum przeanalizowało szereg problemów metodologicznych teorii i historii kultury. Wygłoszono odczyty: 1. A. J. Arnoldow: Niektóre aspekty powstawania jednolitej ogólnoludzkiej kultury, 2. A. N. Maslin: Moralność i kultura, 3. W. G. Sinicyn: Byt i kultura, 4. P. F. Judin: Problemy filozoficzne kultury komunizmu.

Seminarium poświęcone teorii organizacji pracowało przy katedrze filozofii marksistowskiej w Instytucie Budowy Urządzeń Lotniczych w Leningradzie. W ciągu działalności tego seminarium wygłoszono ok. 20 referatów. Omawiano sprawy powiązane z teorią organizacji z cybernetyką oraz nowsze prace z tej dziedziny. M. in. niektóre wykłady poświęcono pracom Oskara Lange i Tadeusza Kotarbińskiego. Sprawozdanie szczegółowe w *Voprosach Filosofii*, 1966 nr 2, s. 140—143.

Institut International de Philosophie zorganizował swój zjazd kolejny w Kopenhadze 9—15 IX 1966 r. jako „Entretiens de Copenhague”, temat obrad brzmiał „Kierkegaard et la philosophie contemporaine”. Program (w nawiasach nazwiska przewodniczącego sesji, referenta i koreferenta): I. Le climat philosophique du Danemark au temps de Kierkegaard (Ch. Perelman — Brüksela, F. J. Billeskov — Jansen — Kopenhaga, V. Filipović — Zagrzeb); II. Comment les philosophies de existence se sont-elles appropriées la pensée Kierkegaardienne? (R. P. Mc Keon — Chicago, G. Huber — Zurych, H. L. van Breda — Louvain); III. Kierkegaard and the Education Crisis (A. C. Ewing — Cambridge, A. Naess — Oslo, K. Kuypers — Utrecht); IV. Existential Religion and Existential Philosophy (N. Rotenstreich — Jerusalem, A. B. Gibson — Melbourne, H. W. Schneider — Claremont, Cal); V. Three antagonists of Hegel, Feuerbach, Kierkegaard and Marx (J. Hyppolite — Paris, L. Matrai — Budapest, J. D. Garcia Bacca — Caracas); VI. Kierkegaard aujourd'hui (J. Ebbinghaus — Marburg, F. Lombardi — Rzym, J. Moreau — Bordeaux); VII. Kierkegaard et la philosophie moderne, le néant et l'action (E. Castelli — Rzym, K. E. Logstrup — Aarhus, R. Ingar-den — Kraków); komisje Instytutu (Comm. Des Chroniques, des Textes, des

Travaux Bibliographiques, des Traductions) odbyły posiedzenia administracyjne. Zebranie ogólne członków wybrało nowym przewodniczącym Instytutu prof. Klibansky'ego z Montrealu, a jego zastępcą prof. Schaffa z Warszawy.

Le IVe Congrès International de Philosophie Médiévale, organizowany przez Société internationale pour l'étude de la philosophie médiévale, z siedzibą w Louvain, zbierze się 27 VIII — 2 IX 1967 r. w Montréal w Kanadzie. Temat ogólny brzmi „Arts Libéraux et philosophie au Moyen Age”. Obrady będą się toczyć na zebraniach plenarnych, ujętych jako sympozja z zaproszonymi referentami, oraz na zebraniach sekcyjnych, przeznaczonych na komunikaty członków kongresu. Języki obrad: francuski, angielski, hiszpański, włoski, niemiecki i łaciński. Adres biura Kongresu: 2910, avenue Maplewood, Appartement 23, Montréal-26, P. Q. Canada.

Société de Symbolisme zorganizowała kolokwium 29—30 stycznia 1966 w Brukseli na temat: „Le symbole comme problème interdisciplinaire (sémantique, logique et philosophie du symbole)” z następującym programem: P. Ricoeur — Le problème du sens multiple dans les disciplines herméneutiques et dans la sémantique des linguistes; R. Garaudy — Le mythe est-il le langage de la transcendance?; L. Flam — Les symboles, moyen de communication dans la philosophie allemande de Hegel à Heidegger; H. Witte — Herméneutique symbolique et réunification du réel; Ph. Secretan — Oedipe-Roi, symbole interdisciplinaire.

Następne kolokwium tego zrzeszenia odbyło się w Paryżu 7—8 maja 1966 na temat: „Symbole et langage” z następującym programem: A. Guimbretièrre — Quelques remarques sur la fonction du symbole à propos de l'espace sacralisé; R. Ruyer — Lectures du monde abusives et lectures légitimes; Cl. Ramnoux — Histoire antique d'un symbole: la nuit; F. Gonseth — Du côté de la subjectivité: l'horizon de figuration; J. Dubouchet — L'Univers physique, symbole du psychisme individuel; M. Deguy — Usages poétiques du symbole; H. Ronse — Langage critique, langage symbolique; Cl. Lejeune — L'Instant ou la connivence de la nostalgie et de l'utopie.

VII Międzynarodowy Tydzień Teilhardowski, zorganizowany przez Association

des Amis de Pierre Teilhard de Chardin obradował w Vézelay w Belgii we wrześniu 1966 r., z udziałem przedstawicieli stowarzyszeń teilhardowskich z kilkunastu krajów. Uczestnikami obrad z Polski byli: A. Borkowska, T. Płużański i M. Tazbir. W ramach ogólnego tematu obrad „Myśl i czyn w dziele Teilharda de Chardin” wygłoszono kilkanaście referatów, m. in.: N. M. Wildiers — Związki teologii z kosmologią; tenże — Przyszłość etyki w wymiarach kosmogenezys; O. Desreumaux — Etyka równowagi a etyka dynamiczna; Ch. d'Armagnac — Filozofia działania u Blondela i u Teilharda de Chardin; F. G. Elliott — Aktywność twórcza materii źródłem aktywności ludzkiej; F. Russo — Dwaj pionierzy, Einstein i Teilhard de Chardin; Z. Tordai (Węgry) — Przyszłość świadomości, alienacja czy wolność?; I. Varga (Węgry) — Socjalizacja a ludzkie działanie; T. Płużański — Dwa humanizmy, jedna ludzkość; N. Tertulian (Rumunia) — Romain Rolland a Teilhard de Chardin. Sprawozdanie o przebiegu obrad podał M. Tazbir w tygodniku Kierunki nr 43 (549) z 23 X 1966.

Le IIe Congrès International de morale médicale obradował w Paryżu 24—27 V 1966 r. na temat ogólny „La responsabilité médicale”, który był rozpatrywany zarówno z punktu widzenia prawnego, jak moralnego. W ciągu obrad prof. J. Guillon oraz A. Mauriac wygłoszili wykłady na temat pojęcia odpowiedzialności w ogóle. W kongresie wzięło udział ok. 900 uczestników z 45 krajów, wśród nich także delegacja polska.

The International Humanist and Ethical Union (zob. Ruch Filoz. t. XXI, s. 468b) zorganizowała swój IV kongres w Paryżu 25—30 VI 1966 r. na temat: „Humanistyczna odpowiedź na problemy i dążenia ludzkości”.

Der VIII. Deutsche Kongress für Philosophie, zorganizowany przez Allgemeine Gesellschaft für Philosophie in Deutschland, obradował 23—26 października 1966 r. w Uniwersytecie Heideiderskim na temat ogólny „Das Problem der Sprache”. Program obejmował wykład przewodniczącego towarzystwa H. G. Gadamera „Das Problem der Sprache in der Philosophie der Gegenwart”, wykłady prof. M. Polanyi'ego i H. Plessnera, siedem kolokwiów i posiedzenia sekcyjne, którym przewodniczyli prof.: E. Heintel,

G. Patzig, R. Spaemann, O. Apel, P. Lorenzen, H. G. Gadamer, E. Lebek.

Internationaler Leibniz-Kongress, zorganizowany przez Gottfried-Wilhelm-Leibniz-Gesellschaft w 250 rocznicę śmierci filozofa, obradował w Hanowerze 14—19 listopada 1966 r. według następującego programu: **14 XI** Uroczyste otwarcie kongresu i odczyt H. G. Gadamer (Heidelberg) — Metaphysik im Zeitalter der Wissenschaft. Posiedzenia sekcyjne. **Metafizyka**. N. Rescher (Pittsburgh) — Logische Probleme der Leibnizschen Metaphysik; K. J. De Vleeschauer (Pretoria) — Leibniz Brief an Remond über die Philosophie perennis; J. Moreau (Bordeaux) — Leibniz und das phänomenologische Denken; G. Rodis-Lewis (Lyon) — Le sense de la correspondance avec Arnauld. **Logika**. R. Kauppi (Helsinki) — Die Idee der Logik in der Philosophie Leibnizens; H. Hermes (Fryburg Bad.) — Ideen von Leibniz zur Grundlagenforschung, Die ars inveniendi und die ars iudicandi; F. Barone (Piza) — Problema degli universali e logica di Leibniz; L. Menzel (Praha) — Zur Frage der Logik bei Leibniz und Kant. **15 XI**. **Historia filozofii**: A. Zempler (Praha) — Leibniz und die chinesische Philosophie; R. W. Meyer (Zurich) — Leibniz und Plotin; C. Bruaire (Tours) — Leibniz et la critique hegelienne; D. v. Uslar (Fryburg Bad.) — Leibniz Kritik an Spinoza. **Biologia**: A. T. Tymieniecka (Pittsburgh) — The theory of the individual substance in the light of the past and present biology; J. Roger (Tours) — Leibniz et les sciences de la vie; K. E. Rothschuh (Münster) — Leibniz und die praestablierte Harmonie von Leib und Seele im Urteil der Ärzte des 18. Jahrhunderts; J. Steudel (Bonn) — Leibniz fordert eine neue Medizin. **Pedagogika, estetyka, historia**: J. Grambor (Praha) — Comenius und Leibniz; G. Limiti (Rzym) — Attualità di Leibniz nella moderna pedagogia; C. Brown (Filadelfia) — Leibniz and Aesthetics; J. B. Neveu (Polsheim) — Apollo antisaxonicus. **Historia i polityka**: G. Gerber (Hanower) — Geschichtsdenken bei Leibniz; G. Scheel (Hanower) — Leibniz'Pläne für die Welfengeschichte und ihre Ausführung; W. Voisé (Warszawa) — Leibniz's Model of Political Thinking; P. Wiedeburg (Heidelberg) — Ein Beitrag zur Wertung des

„Consilium Aegyptiacum” Leibnizens. Filozofia przyrody i teoria nauki: M. Sobotka (Praha) — Metaphysisches Annähern der Wissenschaft an den Menschen in Leibniz' Philosophie; G. H. R. Parkinson (Reading) — Science and Metaphysics in the Leibniz—Newton Controversy; C. Hartshorne (Austin) — Leibniz und das Geheimnis der Materie; A. Lichtigfeld (Pretoria) — Leibniz und Whitehead, eine vergleichende Untersuchung ihrer metaphysischen Grundbegriffe und deren Weiterentwicklung bei Jaspers. Teologia i etyka: H. Herring (Düsseldorf) — Die Problematik der Leibnischen Gottesbeweise und Kants Kritik der spekulativen Theologie; P. Burgelin (Paryż) — Théologie naturelle et théologie révélée chez Leibniz; L. E. Lomker (Atlanta) — Das ethische Anliegen des Leibnizschen Systems; W. Schneiders (Münster) — Die Frage nach dem Grund der Normen bei Leibniz; O. Saame (Moguncja) — Ethische Aspekte im Frühwerk von Leibniz. 16 XI. Filozofia przyrody i nauki przyrodnicze: K. v. Bülow (Rostok) — Protogaea und Prodromus; B. Sticker (Hamburg) — Das Analogieprinzip bei Leibniz; H. Kangro (Hamburg) — Der Begriff der physikalischen Grösse, insbesondere der action motrice bei Leibniz; Z. Pokorný (Praha) — Leibniz und der Determinismusgedanke. Psychologia i teoria poznania: M. Zuna (Praha) — Die Auffassung des Menschen bei Leibniz; A. Robinet (Orléans): Les enseignements de l'édition des Nouveaux Essais; H. Jalabert (Montpellier) — La fonction explicative de la notion de représentation dans l'ontologie de Leibniz; W. Janke (Kolonien) — Der höchste Sinn von Einheit-Entelechie und Apperzeption in Leibnizens Monadologie; Metafizyka: R. Sinari (Bombaj) — Leibniz's Conception of the Essence of Things; F. Kaulbach (Münster) — Das Labyrinth der Freiheit; M. Yamamoto (Tokio) — Probleme der Leibnizschen Metaphysik; W. Ehrhardt (Hannover) — Die Leibniz-Rezeption in der Phänomenologie Husserls. Logika: H. Khatschadourian (Bejrut) — Individuals and the Identity of Indiscernibles; J. Mittelstrass (Erlangen) — Die Begründung des principium rationis sufficientis; K. Lorenz (Erlangen) — Die Begründung des principium identitatis indiscernibilium; A. Wisdom (Filadelfia) — Formal Logic and the Phenomenal World in the Philosophy of Leibniz. Filozofia prawa i polityka kościelna: G. Aceti (Mediolan) — Leibniz, prawnik i filozof prawa, w korespondencji Leibniz—Kestner; G. Scherz (Kopenhaga) — Gespräche zwischen Leibniz und Stensen; H. P. Schneider (Fryburg Bad.) — Leibniz' Gedanken zur Ordnung von Kirche und Staat; L. Knabe (Berlin) — Leibniz' Bemühen um die Union der beiden reformatorischen Bekenntnisse. 17 XI. Filozofia języka i logika: H. Aarsleff (Princeton) — Leibniz's Study and Use of Etymology; G. Patzig (Getynga) — Leibniz und die sogenannte lingua characteristica universalis; M. Serres (Clermont-Ferrand) Un tricentenaire, problèmes du De Arte combinatoria 1666; M. D. Wilson (Nowy Jork) — On Leibniz's Explication of Necessary Truth. Metafizyka: H. P. Jochim (Moguncja) — Traditionen der Modalbestimmung; J. Jalabert (Grenoble) — L'Essence et l'Existence dans la philosophie de Leibniz; I. Pape (Vechta) — Von den möglichen Welten zur Welt des Möglichen, Leibniz im modernen Verständnis; L. Routila (Turku) — Zur Überwindung der klassischen Modalbegriffe bei Leibniz. Metafizyka: H. Schepers (Münster) — Die Verflechtung der logischen und metaphysischen Fragestellung bei Leibniz; M. Machovec (Praha) — Leibniz und die Idee des Universalismus; R. Pflaumer (Heidelberg) — Zum Ich-Charakter der Monade. Matematika i nauki przyrodnicze: H. Freudenthal (Utrecht) — Die Relativität von Raum und Zeit bei Leibniz; P. Costabel (Paryż) — Contexte historique et mathématique de premiers mémoires de Leibniz sur l'arithmétique binaire à l'Académie de Paris; A. T. Grigorian (Moskwa) — Die Grundideen der Mechanik Leibnizens. Na posiedzeniach plenarnych i publicznych przewidziano nadto wykłady: J. O. Fleckenstein (Monachium) — Leibniz und die Wissenschaft des Barock; A. Robinet (Orléans) — Leibniz und wir; Y. Belaval (Paryż) — Le problème de la réflexion chez Leibniz; E. Winter (Berlin) — Leibniz als Kulturpolitiker; A. P. Juszkiewicz (Moskwa) — Leibniz und die Probleme des Beweises in der mathematischen Analysis; J. Guittou (Paryż) — Leibniz et la pensée oecuménique; G. Martin (Berlin) — Leibniz, der Philosoph der Aufklärung. W godzinę i dzień 250-le-

nomenal World in the Philosophy of Leibniz. Filozofia prawa i polityka kościelna: G. Aceti (Mediolan) — Leibniz, prawnik i filozof prawa, w korespondencji Leibniz—Kestner; G. Scherz (Kopenhaga) — Gespräche zwischen Leibniz und Stensen; H. P. Schneider (Fryburg Bad.) — Leibniz' Gedanken zur Ordnung von Kirche und Staat; L. Knabe (Berlin) — Leibniz' Bemühen um die Union der beiden reformatorischen Bekenntnisse. 17 XI. Filozofia języka i logika: H. Aarsleff (Princeton) — Leibniz's Study and Use of Etymology; G. Patzig (Getynga) — Leibniz und die sogenannte lingua characteristica universalis; M. Serres (Clermont-Ferrand) Un tricentenaire, problèmes du De Arte combinatoria 1666; M. D. Wilson (Nowy Jork) — On Leibniz's Explication of Necessary Truth. Metafizyka: H. P. Jochim (Moguncja) — Traditionen der Modalbestimmung; J. Jalabert (Grenoble) — L'Essence et l'Existence dans la philosophie de Leibniz; I. Pape (Vechta) — Von den möglichen Welten zur Welt des Möglichen, Leibniz im modernen Verständnis; L. Routila (Turku) — Zur Überwindung der klassischen Modalbegriffe bei Leibniz. Metafizyka: H. Schepers (Münster) — Die Verflechtung der logischen und metaphysischen Fragestellung bei Leibniz; M. Machovec (Praha) — Leibniz und die Idee des Universalismus; R. Pflaumer (Heidelberg) — Zum Ich-Charakter der Monade. Matematika i nauki przyrodnicze: H. Freudenthal (Utrecht) — Die Relativität von Raum und Zeit bei Leibniz; P. Costabel (Paryż) — Contexte historique et mathématique de premiers mémoires de Leibniz sur l'arithmétique binaire à l'Académie de Paris; A. T. Grigorian (Moskwa) — Die Grundideen der Mechanik Leibnizens. Na posiedzeniach plenarnych i publicznych przewidziano nadto wykłady: J. O. Fleckenstein (Monachium) — Leibniz und die Wissenschaft des Barock; A. Robinet (Orléans) — Leibniz und wir; Y. Belaval (Paryż) — Le problème de la réflexion chez Leibniz; E. Winter (Berlin) — Leibniz als Kulturpolitiker; A. P. Juszkiewicz (Moskwa) — Leibniz und die Probleme des Beweises in der mathematischen Analysis; J. Guittou (Paryż) — Leibniz et la pensée oecuménique; G. Martin (Berlin) — Leibniz, der Philosoph der Aufklärung. W godzinę i dzień 250-le-

cia śmierci Leibniza 14 XI o godz. 22 miała miejsce uroczystość żałobna przy jego grobie w hannowerskiej Neustädter Kirche.

Kayserling-Gesellschaft w Wiesbaden odbyła swe doroczne zebranie 12—14 VI 1966 na temat „Der Mensch als Schöpfer und Geschöpf”.

Zjazd pt. „Das 9. Europa Gespräch” obradował 14—19 czerwca 1966 w Wiedniu. W dyskusji omawiano m. in. następujące tematy: Der Einzelne und die Gesellschaft — Gegensatz oder Scheingegensatz; Privatwirtschaft — Gemeinwirtschaft; Die Rolle des Wissenschaftlers in der Gemeinschaft; Macht und Ohnmacht von Philosophie und Wissenschaft im Massenzeitalter; Kunst und Gesellschaft; Das Problem der Denkfreiheit. Wśród uczestników byli przedstawiciele krajów zachodnich i socjalistycznych, z Polski St. Zółkiewski i W. Markiewicz.

II Międzynarodowy Kongres filozofii scholastycznej obradował 11—17 września 1966 r. w Oxfordzie i Edynburgu. Kongres był poświęcony filozofii Dunska Szkota z okazji 700-lecia jego urodzenia.

The VII-th Inter-American Congress of Philosophy odbędzie się w Laval University, Quebec w Kanadzie, staraniem Canadian Philosophical Association 18—23 czerwca 1967. Liczba uczestników jest ograniczona do 800 osób. Językami obrad będą angielski, francuski i hiszpański, wszystkie przemówienia będą przez jednoczesne tłumaczenia dostępne w każdym z tych trzech języków. Program obejmie trzy główne przemówienia, dziewięć sympozjów i komunikaty w sekcjach.

American Philosophical Association, Eastern Division odbyła swoje 62 doroczne zebranie 27—29 grudnia 1965 r. w Nowym Jorku z następującym programem (podzielonym na sekcje): History of Philosophy: J. P. Anton — The Meaning of „Ho Logos tes Ousias”; L. E. Rose — The „Deuteros Plous” in Plato's Phaedo; R. A. Smyth — Wolff's Views on the Structure of the Analytic. Social and Political Philosophy: W. T. Blackstone — The Principle of Equality; E. Kent — A Critique of the Neo-Command Theory of Legal Rights; D. Sidorsky — A Paradox in Some Interpretations of Natural Rights. Existentialism: G. A. Schrader —

Descriptive and Normative Meaning in Ethics; A. McKinnon — Kierkegaard, Paradox and Irrationalism. Philosophy of Mind: R. Abelson — Persons, P-Predicates, and Robots; G. E. Myers — On How I Heed. Philosophy of Logic: R. B. Angell — Existential Import and Logic; J. Heintz — Identity, Quantification, and Predicables. Philosophy of Religion: R. W. Hall — Religious Language; R. D. Broiles — Is there a Logic Peculiar to Religious Discourse?. Cybernetics and Teleology: K. Gunderson — Cybernetics and Mind-Body Problems; R. Taylor — Mechanism and Purpose. Philosophy of Science: I. Levi — Confirmation and Acceptance; H. Smokler — Goodman's Paradox and Rules of Acceptance. Ethics: Th. Nagel — The Possibility of Ethics; R. A. Putnam — The Grain of Truth in the Emotive Theory; R. B. Rosthal — Moral Weakness and Remorse. Epistemology and Metaphysics: C. W. Savage — The Argument from Perceptual Illusion; R. M. Gale — Mc Taggart's Analysis of Time; J. F. Ross — The Insufficiency of the Principle of Sufficient Reason. Sympozja: Imperatives, Reasons for Action, and Morals (główny referent A. Mac Intyre); The Ethical Dimensions of the Concept of Action (J. Ladd); On What is Naturally Necessary (R. Clark); The Simplicity of Other Minds (P. Ziff); Ethics and the Logic of Decision (R. C. Jeffrey); The Relevance of Linguistics to Philosophy (J. J. Katz); Is Art a Language? (M. Mothersill); The Philosophy of John Austin (J. O. Urmson). Carus Lecture: R. P. McKeon — Facts, Categories, and Experience. Presidential Address: G. Vlastos — A Metaphysical Paradox. Zarazem zorganizowały swe zebrania inne stowarzyszenia: **Association for Symbolic Logic.** L. Henkin — Retiring President's Address; J. v. Heijenoort — From Frege to Gödel, Interpretations and Misinterpretations in the History of Logic. Symposium — Current Status of Set Theory (H. Putnam, G. Takeuti, Hao Wang). **Society for Creative Ethics.** E. C. Holmes — A Criticism of Methods Now Used in the Racial Revolution. **Peirce Society.** B. G. Riley — Existence, Reality, and Objects of Knowledge; V. Potter — Peirce's Analysis of the Normative Sciences; L. Holmes — Peirce on Self-control. **Personalist Discussion Group.** R. L. Patter-

son — The Status of the Self in Pluralistic Idealism. **Society for Ancient Greek Philosophy.** Ch. Kahn — The Greek Verb "To Be" and the Problem of Being; J. Anton — Ancient Interpretations of Aristotle's Doctrine of Homonymy. **Society for the Philosophical Study of Dialectical Materialism.** Marxism and Approaches to the Philosophy of Religion (Symposium — H. Parsons, N. Lobkowitz). **American Society for Political and Legal Philosophy.** Ch. L. Black — Representation in Law and Equity; B. J. Diggs — Representation.

64 zebranie doroczne **American Philosophical Association** — Western Division obradowało 5—7 maja 1966 r. w Minneapolis, w programie zawierały się m. in. referaty: The Problem of innate ideas (N. Rescher), Reason and Ethics (A. Gewirth), Freedom, Determinism and Indian Philosophy (K. H. Potter), The Relevance of Scientific Linguistics to Philosophy (N. Chomsky), Philosophy of Husserl — Phenomenology as a Rigorous Science (M. Natanson), Actions (J. O. Urmson), On Saying the Ethical Thing (W. Frankena), The Philosophy of Constructive Mathematics (P. Lorenzen), The Causal Theory of Perception (G. Maxwell).

Fifth Annual Meeting, Society for Phenomenology and Existential Philosophy obradował w Pennsylvania State University 20—22 października 1966 r. z następującym programem: The Self in Schizophrenia (K. Keniston, B. Kaplan), Essential Probabilities (J. N. Findlay, W. A. Earle), Perceiving Persons (Symposium, F. Tillman, D. Carr, D. Ihde), The Self and the Body-Image (G. E. Myers, I. Jenkins), La clôture métaphysique de la phénoménologie, Rapports entre signe linguistique et signe non linguistique chez Husserl (J. Derrida, F. J. Smith), Structure (W. Langan, R. E. Ehmman), Kant and the Late Heidegger (W. Richardson, C. Welch), The Philosophy of Language, Husserl and Wittgenstein (Symposium, P. Ricoeur, R. Rorty, C. Harries).

American Society of Aesthetics odbyła swój 24 zjazd doroczny 27—29 X 1966 w Santa Fe (New Mexico), z następującym programem: Sympozjum — Psychology and Art Education (R. Smith, H. Mc Winnie); Sympozjum — The New Sound of Music (L. Klein — Some Sounds We Have Not Heard; Van

Meter Ames — What Is Music; G. Epperson — Music in and out of Time); I. Hungerland — Once More, Aesthetic and Non-Aesthetic (Presidential Address); Aesthetic Theory and Language (B. Morris — The Object — Physical, Aesthetic, and Social, — In Dewey's Theory of Art; M. C. Nahm — Incongruity and the Comic; H. Hein — Play as an Aesthetic Concept; J. Gaertner — Terms of Aesthetic Approval in English, French, and German); Programs, Painting and Pollution (L. Mezei — Do Computers Have Artistic Talent? The Role of Computers as Artists as Art Critics, and as Aestheticians; D. Martin — The Persistent presence of Abstract Painting; D. Sachs — Sophocles' Oedipus, Pollution and Shame); Bad Taste and Bad Art (An Informal Illustrated Symposium, A. Lessing, M. Rader, H. Austin); Beauty, Birds and Poetry (G. Saisselin — Room at the Top of the Eighteenth Century, From the Sin to Aesthetic Pleasure; Ch. Hartshorne — Is Art for the Birds? The Aesthetic of Birdsong and Artsong; O. K. Bouwsma — Poetry Becomes Truth).

Society for the Scientific Study of Religion (1200 17th Street, N. W., Washington, D. C.) zorganizowała swój zjazd doroczny w The Center for Continuing Education Uniwersytetu w Chicago 28—29 października 1966 z następującym programem: Sympozjum A — Problems of Empirical Research in American Religion; Sympozjum B — Impact of Scientific and Religious Beliefs Around the World Today (Analysis of the General Problem, Reactions in Various Religious Cultures, Confrontation and Discussion of Sessions A and B with Implications for the Future).

The Conference on Methods in Philosophy and the Sciences obradowała w New School for Social Research w Nowym Jorku 8 maja 1966 z następującym programem: General Relativity, Its Nature and Status, Fifty years Later (B. Hoffman, G. Feinberg, S. Dessor, D. Finkelstein), Philosophy, Its Recent Past (St. Hampshire, E. Nagel, H. D. Aiken).

The Department of Philosophy Uniwersytetu Texas w Austin uczcił "The annus mirabilis of Sir Isaac Newton" w trzechsetletnią rocznicę (1666—1966) zebraniem naukowym 10—12 listopada 1966 z następującym programem: Chr.

Hill — The Intellectual Background of Newton's Thought; Fr. E. Manuel — Newton's Life; R. S. Westfall — Newton's Optics; D. T. Whiteside — Newton's Mathematics; A. R. Hall, M. B. Hall — Newton's Theory of Matter; E. Schüking — Newtonian Cosmology; P. Costabel — Newton's and Leibniz's Dynamics; J. W. Herivel — Newton's Dynamics; I. B. Cohen — Newton's Principia; Fr. Haskell — The Apotheosis of Newton in Art; W. Coleman, J. H. Randall Jr., L. P. Williams — The Historical Impact of Newtonianism; R. Palter, D. Shapere, H. Stein — Philosophical Interpretations of Newton's Science.

Symposium na temat logiki modalnej zostało zorganizowane staraniem departamentu filozoficznego Michigan State University w East Lansing 3—4 VI 1966. W symposium wzięli udział profesorowie A. R. Anderson, N. Belnap, H. N. Castaneda, H. S. Leonard, R. B. Marcus, G. J. Massey, J. S. Minas, B. Sobociński, T. Thomas.

Nauczanie

Sekcja nauczania filozofii w łonie Polskiego Towarzystwa Filozoficznego ukonstytuowała się na zebraniu organizacyjnym w Warszawie 22 X 1966 r.

Regulamin Sekcji nauczania filozofii przy Zarządzie Głównym Polskiego Towarzystwa Filozoficznego. 1) Sekcja nauczania filozofii ma na celu skupienie nauczycieli filozofii (z włączeniem logiki i etyki), zarówno w szkołach średnich, jak wyższych. W szczególności należy do jej zadań: a) wymiana myśli i doświadczeń dotyczących nauczania filozofii, b) kształtowanie fachowej opinii w sprawach dotyczących nauczania przedmiotów filozoficznych, c) rozwijanie podstaw teoretycznych nauczania przedmiotów filozoficznych, d) utrzymywanie kontaktów z władzami szkolnymi w sprawach potrzeb i doskonalenia nauczania, e) nawiązywanie kontaktów z analogicznymi organizacjami w innych krajach. 2) Członkiem Sekcji może być każdy członek PTF, który zgłosi chęć uczestniczenia w pracach Sekcji. 3) Staraniem Sekcji będzie tworzenie grup miejscowych przy Oddziałach PTF, gdzie znajdzie się wystarczająca liczba członków.

4) Ogólne zebranie członków Sekcji zwoływane jest przynajmniej raz na rok, a członkowie zawiadamiani są o terminie i miejscu zebrania przynajmniej na 7 dni przed nim. 5) Ogólne zebranie rozpatruje doroczne sprawozdanie z działalności Sekcji i inne sprawy przedłożone mu przez Zarząd Sekcji oraz wybiera w tajnym głosowaniu Zarząd Sekcji, składający się z przewodniczącego i czterech do sześciu członków. Wybory odbywają się w latach, w których są wybierane władze PTF. 6) O sprawach, które nie zostały wymienione w niniejszym Regulaminie ani w Statucie PTF, rozstrzyga Zarząd Główny PTF.

„O reformie studiów filozoficznych” (zob. Ruch Filozof. t. XXV, s. 181ab), pod tym tytułem ukazał się w czasopiśmie „Polityka” nr 31 z 30 lipca 1966 r. następujący list do Redakcji, podpisany przez Dyrektora Departamentu Studiów Uniwersyteckich i Ekonomicznych Ministerstwa Szkolnictwa Wyższego: »Przedstawiam kilka informacji, które mogą posłużyć czytelnikom „Polityki” do bliższego rozeznania założeń reformy i sposobu jej przygotowania oraz ukształtowania właściwego sądu. Studia filozoficzne prowadzone są w Polsce na 3 uniwersytetach: w Warszawie, Krakowie i Wrocławiu. W ciągu ostatnich 10 lat wykształcono 300 magistrów filozofii, z czego 247 na Uniwersytecie Warszawskim, który jest głównym ośrodkiem kształcenia filozofów. Studia filozoficzne odgrywają niezmiernie doniosłą rolę w rozwoju nauki i kształceniu kadr, jakkolwiek ze względu na swoją specyfikę nie mają charakteru studiów masowych. Liczba wykształconych w 20-leciu absolwentów filozofii na poziomie magisterskim zaspokoiła najbardziej palące potrzeby na absolwentów tego typu. W miarę stopniowego nasycenia zapotrzebowania na magistrów filozofii ważnym problemem stało się odpowiednie dostosowanie struktury studiów filozoficznych do potrzeb społecznych i funkcji, jakie te studia wypełniają. Trwająca od kilku lat dyskusja w środowisku filozofów doprowadziła do zgodności poglądów co do tego, że kompleksowe rozwiązanie tych problemów wymaga reformy studiów. W roku 1963 Minister Szkolnictwa Wyższego powołał Komisję do spraw Reformy Studiów Filozoficznych, w skład której weszli profesorowie i docenci reprezentujący katedry filozofii uniwersytetów. Komisja zbadała aktualny stan studiów filozoficznych, perspektywy ich dalszego rozwoju na tle

wielkości i rodzaju społecznego zapotrzebowania. W wyniku tych badań i dyskusji opracowano koncepcję reformy studiów. Należy tu podkreślić, że od pewnego czasu rysuje się coraz wyraźniej zmiana w strukturze zapotrzebowania na kadre filozofów. Dotychczas głównymi odbiorcami magistrów filozofii były instytuty naukowe, redakcje wydawnictw, organizacje społeczne. Tutaj zbliżamy się do stanu nasycenia aktualnie występujących potrzeb. Równocześnie trzeba stwierdzić, że nie przewiduje się zapotrzebowania na nauczycieli w zakresie filozofii w szkolnictwie średnim. W tej sytuacji należałoby ograniczyć na pewien okres czasu kształcenie filozofów na poziomie magisterskim.

Główne zapotrzebowanie na filozofów koncentruje się obecnie w szkolnictwie wyższym. Dotyczy ono jednakże pracowników naukowo-dydaktycznych, gdzie wymagany jest co najmniej stopień doktorski, a więc istnieje zapotrzebowanie na absolwenta innego typu, na wyższym poziomie naukowym. W tym zakresie występuje nadal deficyt kadrowy. W oparciu o ten rodzaj zapotrzebowania opracowano koncepcję 5-letniego doktoranckiego Studium Filozoficznego, które odpowiadałoby stawianym wymaganiom.

Koncepcja tego studium zaproponowana przez komisję zawiera szereg oryginalnych elementów. Jednym z nich jest zasada, że na studia doktoranckie przyjmuje się magistrów studiów niefilozoficznych a więc kierunków studiów humanistycznych, przyrodniczych, technicznych, medycznych, rolnych. Uznano, że uzyskanie wyższego wykształcenia w zakresie innej dyscypliny ma korzystne znaczenie dla rozwoju naukowego filozofa. W tym wypadku zastosowano świadomie to, co stało się doświadczeniem życiowym wielu wybitnych filozofów polskich i zagranicznych, którzy kończyli studia w zakresie chemii, biologii, matematyki, architektury czy prawa, a potem dochodzili do studiów filozoficznych, co w sumie dawało znakomite wyniki w ich dalszej działalności naukowej. Nie bez znaczenia jest fakt, że wyboru kierunku studiów filozoficznych dokonują tu osoby bardziej dojrzałe naukowo i życiowo, mające już za sobą studia magisterskie.

5-letnie studia doktoranckie zakładając wyższy stopień przygotowania i dojrzałości kandydatów oraz bardziej zindywidualizowany system pracy pod kierunkiem profesorów, stwarzają z całą pewnością dobrą podstawę dla kształcenia filozofów na wysokim poziomie.

Koncepcja doktoranckiego studium filozofii, którą należy uznać za cenny dorobek komisji, została po dyskusjach przyjęta jednomyślnie. Równocześnie komisja opracowała także w ramach projektu reformy nową koncepcję filozoficznych studiów magisterskich. Koncepcja ta wykazuje również wiele cech nowatorskich, m. in. przyjmuje zasadę studiowania równoległego na innym kierunku celem uzyskania szerszego horyzontu naukowego, oraz zakłada szereg ulepszeń w programie i planie studiów.

W marcu 1966 r. projekt reformy był gotowy i należało przystąpić do realizacji. Wymagało to podjęcia przez Ministerstwo Szkolnictwa Wyższego odpowiednich decyzji organizacyjnych, które stwarzałyby możliwie dobre warunki dla wprowadzenia reformy przy sprowadzeniu do minimum perturbacji organizacyjnych w toku studiów, jakie normalnie takim operacjom towarzyszą. Przyjęto następujące zasady wprowadzenia reformy:

1. Studenci obecnie już studiujący kontynuują studia normalnie, według starych programów i planów studiów — a więc reforma ich nie obejmuje i uczelnie z tego tytułu nie mają obciążeń dodatkowymi pracami organizacyjnymi.

2. Uruchamia się studium doktoranckie na Uniwersytecie Warszawskim, gdzie istnieją dla tego celu niezbędne warunki. Głównym motywem było tu uznanie tej części reformy za najważniejszą, najbardziej odpowiadającą potrzebom oraz jednomyślnie uzgodnioną. Ustalono również warunki materialne dla doktorantów. Otrzymują oni w pierwszym roku uposażenie stażysty, a w następnych latach uposażenie odpowiadające płacy starszego asystenta — a więc warunki normalne, jakie mają młodzi pracownicy nauki na starcie we wszystkich uczelniach naszego kraju.

3. Zawieszają się rekrutację na I rok studiów magisterskich. Uzasadnieniem była tu potrzeba dokonania jeszcze pewnych poprawek samej koncepcji oraz dalszego głębszego rozeznania potrzeb. Ważnym czynnikiem była uzasadniona ostrożność przy wprowadzeniu reformy. Nie jest tajemnicą, że kadra naukowa ma poważne obciążenia dydaktyczne i uruchomienie studium doktoranckiego będzie wymagało poważnego wkładu pracy organizacyjnej i naukowej. Jeżeli powstaną jakieś luzy w obciążeniach dydaktycznych niektórych pracowników nauki, to będą zapewne wykorzystane dla polepszenia opieki naukowej i wychowawczej nad studentami oraz dla

przyśpieszenia własnych prac naukowych. Należy tu wyjaśnić, że zawieszenie rekrutacji na I rok studiów filozoficznych na Uniwersytecie Jagiellońskim i Wrocławskim nie spowoduje perturbacji, gdyż tam rekrutacja (10 miejsc) odbywała się zawsze przemiennie, tj. co drugi rok. Decyzje w sprawie zawieszenia rekrutacji na I rok studiów filozoficznych podjęto w porę i poinformowano o tym Ministerstwo Oświaty i szkoły średnie, a za ich pośrednictwem zainteresowaną młodzież.

Reforma studiów filozoficznych dosyć długo dojrzała w ogniu dyskusji i sporów wokół poszczególnych zagadnień programowych a także sposobów wprowadzenia w życie. Jest to chyba zjawisko naturalne, że w tak ważnej sprawie wypowiadają się specjaliści nie tylko ze znajomością rzeczy, ale i z pasją i temperamentem polemicznym, właściwym dla tego środowiska. Warto tu dodać, że dyskusja nie zamykała się w gronie filozofów. W tym samym czasie przygotowano reformę na wszystkich kierunkach studiów uniwersyteckich. O ogólnych wspólnych problemach reformy studiów uniwersyteckich dyskutowano wielokrotnie. Omówiono je na XI Plenum KC PZPR i w licznych dyskusjach późniejszych. Ogrom pracy wykonanej przez pracowników nauki przy udziale Ministerstwa został uwieńczony wprowadzeniem w życie reformy na wielu kierunkach studiów uniwersyteckich w roku ubiegłym. M. in. zebrane tu doświadczenia posłużyły Ministerstwu przy wprowadzeniu reformy studiów filozoficznych. Obecnie reforma weszła już w stadium realizacji. Na studium doktoranckie filozofii na Uniwersytecie Warszawskim zgłosiło się ponad 100 kandydatów, magistrów z różnych kierunków studiów, z różnych uczelni całego kraju. Jest to zapewne dobry początek pracy i rozwoju tego studium”.

Dwuletnie podyplomowe studium nauczania programowego (1966—1968) zostało zorganizowane przez Towarzystwo Wolnej Wszechnicy Polskiej (Warszawa, ul. Górnośląska 20) przy współpracy naukowej z katedrą dydaktyki w Wojskowej Akademii Politycznej. W czasie studiów zaocznych uczestnicy zapoznają się z najnowszą literaturą światową na ten temat, będą prowadzić prace eksperymentalne nad zastosowaniami nowych osiągnięć dydaktyki oraz będą przygotowywać sprawozdania z tych eksperymentów. Program: 1. Problematyka ogólna nauczania programowego (geneza,

historia, koncepcje, stanowiska); 2. Podstawy rachunku operacyjnego (teoria programowania liniowego, elementy teorii matematycznych); 3. Wybrane zagadnienia teorii informacji; 4. Konstrukcja modeli cybernetycznych; 5. Wybrane zagadnienia teorii automatów; 6. Psychologiczne podstawy nauczania programowego; 7. Logiczne podstawy nauczania programowego; 8. Zastosowania programowania do procesu kształcenia; 9. Praktyka samodzielnego programowania maszyn i tekstów. Na Studium są przyjmowani kandydaci posiadający wyższe wykształcenie, bądź też wykształcenie średnie i wieloletnie doświadczenie w pracy szkolnej.

Troisième Congrès international de l'enseignement de la philosophie dans les lycées européens, zorganizowany przez Association française des professeurs de philosophie de l'enseignement public w Sèvres pod Paryżem 1—2 XI 1964 r., wyłonił międzynarodowy komitet porozumiewawczy, którego przewodniczącym został wybrany Dr Eduard Fey (Münster-Westf., Gerhard-Hauptmann-Str. 1. NRF); do Komitetu przystąpiły organizacje z 15 krajów. Komitet organizuje kolejny kongres międzynarodowy w r. 1967 w Wiedniu (zob. Ruch Filoz. XXIV, s. 148a, gdzie kongres w Sèvres został oznaczony jako II, po kongresie w Mediolanie, zmiana numeracji nastąpiła przez uznanie konferencji organizacyjnej Zrzeszenia, która odbyła się w r. 1959 w Schwelm/Wuppertal, za I kongres międzynarodowy).

„Mittelungen” wydawane przez Verband zur Forderung der Philosophie am deutschen Gymnasium, zawierają w zeszycie 7 (Bremen, sierpień 1966), obok sprawozdań z czynności i spraw bieżących, dwa artykuły: F. Borden — Philosophie-Unterricht und politische Bildung; E. Lebek — Das philosophische Grundstudium und die allgemeine Prüfung der Lehramtskandidaten.

Philosophie im Gymnasium — Handreichungen für den Lehrer, im Auftrage des Verbandes zur Forderung der Philosophie am deutschen Gymnasium herausgeg. von Erwin Lebek (Pädagogischer Verlag Schwann, Düsseldorf, 1963, s. 116). Z przedmowy „Die vorliegende Schrift stellt sich die Aufgabe, Umfang und Inhalt einer philosophischen Grundbildung festzustellen [...] Aber es versteht sich von selbst, dass trotzdem die Auffassungen von den notwendigen Gegenständen

der philosophischen Besinnung eine erhebliche Schwankungsbreite zeigen werden. Daher kann und soll es sich bei dem hier versuchten Kanon durchaus nicht um bindende Vorschriften handeln. Es ist das Ergebnis von Beratungen einer Gruppe von Mitgliedern des Verbandes zur Förderung der Philosophie am deutschen Gymnasium, die damit dem Wunsch nach einer solchen vorläufigen Übersicht entsprechen wollten". Treść: E. Lebek — Logik; Fr. Borden — Erkenntnistheorie; E. Hunger — Naturphilosophie; K. Püllen — Ontologie und Metaphysik; E. Hunger — Ethik; W. Oelmüller — Geschichtsphilosophie; W. Oelmüller — Ästhetik; S. Rother — Philosophische Anthropologie; E. Lebek — Politisches Denken und Handeln.

The Council for Philosophical Studies (zob. Ruch Filoz. XXIV, s. 299, 307) zorganizował drugi kurs wakacyjny dla nauczycieli filozofii w szkole średniej 26 VI — 4 VIII 1967 w Stanford University na temat zagadnień filozofii nauki. Kurs jest obliczony na ok. 50 uczestników spośród nauczycieli przynajmniej trzy lata czynnych w szkolnictwie. Wśród wykładających na kursie są profesorowie Feyerabend, Hempel, Hintikka, Suppes.

Wiadomości osobiste

Rada Państwa mianowała uchwałą z dnia 28 maja 1966 r. profesorem z wyjątkiem profesora nadzwyczajnego Tadeusza Tomaszewskiego (psychologia) w Uniwersytecie Warszawskim; profesorami nadzwyczajnymi docenta Jerzego Giedymina (logika) w Uniwersytecie Poznańskim, Kazimierza Kubika (pedagogika) w Wyższej Szkole Pedagogicznej w Gdańsku, Konstantego Wiktora Lecha (pedagogika) i Józefa Reutta (psychologia), obu w Uniwersytecie MCS w Lublinie.

Habilitacja. Stopień naukowy docenta otrzymał mocą uchwały Rady Wydziałowej Wydziału Filozoficzno-Historycznego Uniwersytetu Wrocławskiego z 25 VI 1966 r. dr Ryszard Wójcicki w zakresie logiki.

Z okazji 80-lecia prof. Władysława Tarkiewicza (zob. Ruch Filoz. XXV, s. 182a) Komitet Redakcyjny Biblioteki Klasyków

Filozofii odbył 27 VI 1966 r. uroczyste posiedzenie poświęcone uczczeniu tej rocznicy.

Jubileusz 50-lecia pracy naukowej prof. Marii Ossowskiej został zorganizowany przez Radę Wydziału Filozoficznego Uniwersytetu Warszawskiego i Zarząd Główny Polskiego Towarzystwa Socjologicznego 22 czerwca 1966 w Warszawie. W czasie uroczystej akademii przemawiali prof. Kotarbiński i prof. Assorodobraj, przedstawiając charakterystykę i dorobek naukowy prof. Ossowskiej, poczem zabrali głos przedstawiciele jej uczniów. Na zakończenie uroczystości Prof. Ossowska wygłosiła odczyt pt. „O pojęciu godności”.

Akademia żałobna ku czci profesora Stanisława Jaśkowskiego, zorganizowana przez Katedrę matematyki Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, odbyła się w Toruniu 21 maja 1966 r. z następującym programem: W. Łukaszewicz (Rektor UMK) — Zagajenie; L. Dubikajtis — Stanisław Jaśkowski jako naukowiec; L. Jeśmanowicz — Stanisław Jaśkowski jako pedagog i popularyzator; Stanisław Jaśkowski jako człowiek — wspomnienia kolegów i przyjaciół.

Prof. Janina Kotarbińska objęła w styczniu 1965 r. przewodnictwo sekcji logiki metodologii i filozofii nauk w polskim Komitecie Międzynarodowej Unii Historii i Filozofii Nauk (poprzednio przewodniczącym tej sekcji był prof. Ajdukiewicz).

Prof. Maria Ossowska została zaproszona jako visiting professor do University of Pennsylvania w Filadelfii na letnie półroczce 1967 r.

Prof. Jan Szczepański został wybrany przez VI światowy kongres socjologiczny w Evian 1966 r. przewodniczącym międzynarodowego stowarzyszenia socjologów.

Dr Eugeniusz Minkowski, lekarz i filozof pochodzenia polskiego, od wielu lat osiadły w Paryżu, obchodził 80 rocznicę urodzin. Z tej okazji odbyło się w dniu 11 grudnia 1965 r. w jego mieszkaniu paryskim uroczyste zebranie, wypełnione wykładem i przemówieniami o działalności jubilat, któremu wręczono medal z jego podobizną.

Prof. Natan Rotenstreich, kierownik departamentu filozofii w Uniwersytecie

Jerozolimskim, został rektorem tego Uniwersytetu.

Prof. Jeanne Hersch z Uniwersytetu w Genewie została mianowana dyrektorem departamentu filozofii, utworzonego ostatnio w obrębie biura UNESCO (zob. *Ruch Filoz.* XXV, s. 183 b).

Dr Anna Teresa Tymieniecka została zaproszona jako visiting professor w r. 1966/7 do Duquesne University.

Konkursy i nagrody

Prof. Władysław Tatarkiewicz otrzymał mocą uchwały Komitetu Nagród Państwowych z okazji święta 22 lipca 1966 r. nagrodę I stopnia za dzieło „Historia estetyki”, tomy I i II.

Nagrody Ministra Szkolnictwa Wyższego dla pracowników naukowo-dydaktycznych za szczególne osiągnięcia w r. 1965 otrzymali: prof. dr Narcyz Łubnicki, prof. dr Jerzy Giedymin oraz doc. dr Ija Lazari-Pawłowska.

Henri Gouhier, profesor Sorbony i członek Akademii Nauk Moralnych i Politycznych w Paryżu, autor dzieł z zakresu historii filozofii i myśli religijnej we Francji, otrzymał w r. 1966 wielką nagrodę Akademii Francuskiej w dziedzinie literatury.

Listy do Redakcji

Ks. dr Jan Bartosiewicz, Lipce Réymontowskie, pow. Skierniewice, woj. łódzkie, nadesłał list następującej treści: „W ostatnim numerze *Ruchu Filozoficznego* nr 3/4 1966 r. ukazała się recenzja książki: Katharina Kanthack — Nicolai Hartmann und das Ende der Ontologie — Berlin 1962, napisana przez Mieczysława Pieczyńskiego. Pragnę donieść, że mam krytyczne opracowania ontologii N. Hartmanna z punktu widzenia filozofii egzystencjalno-tomistycznej; jest to praca doktorska z roku 1958. Ponieważ nie ma opracowań ontologii N. Hartmanna w polskim języku, ujawnienie mojej pracy mogło by uzupełnić ową lukę”.

Państwowe Wydawnictwo Naukowe — Biblioteka Klasyków Filozofii nadesłała

list następujący: 19 XI 1966. Uprzejmie proszę o opublikowanie (w sposób wyeksponowany) załączonego tekstu, będącego przeproszeniem i sprostowaniem:

Redakcja Biblioteki Klasyków Filozofii przy Państwowym Wydawnictwie Naukowym najuprzejmiej przeprasza Pana Tadeusza Jakubowicza, autora przekładu „Nauki Nowej” Giambattisty Vico, za błąd drukarski, jaki wkraść się do tej książki i to na jej kartę tytułową, gdzie imię tłumacza „Tadeusz” zostało mylnie podane jako „Jan”.

Jednocześnie Redakcja prosi wszystkie biblioteki oraz indywidualnych posiadaczy nowego przekładu Vica, aby zechcieli łaskawie na swoich egzemplarzach (a biblioteki także w katalogach) błąd ten poprawić.

Varia

Dzień setnej rocznicy urodzin Kazimierza Twardowskiego, 20 października 1966 r. Polskie Radio w Warszawie zaznaczyło w ramach audycji „Kalendarz radiowy” następującym tekstem: W dniu dzisiejszym mija setna rocznica urodzin wybitnego filozofa polskiego Kazimierza Twardowskiego. Urodził się i wychowywał w Wiedniu i tam skończył studia uniwersyteckie. Stopień docenta uzyskał w roku 1894, a w rok później został profesorem filozofii na Uniwersytecie Jana Kazimierza we Lwowie, gdzie wykładał przez 35 lat. Objęcie tej katedry przez Twardowskiego rozpoczyna nowy okres w historii polskiej filozofii. Kazimierz Twardowski — a później jego uczniowie — zajął się głównie analizą znaczeń podstawowych pojęć filozoficznych. Było to niezbędne, aby poszczególne zagadnienia filozoficzne można było stawiać jasno i precyzyjnie. Badania naukowe Twardowskiego skoncentrowały się na pograniczu logiki i psychologii. Jest on autorem ważnych rozróżnień pojęciowych i wnikliwych obserwacji z dziedziny psychologii myślenia; prowadził rozważania o bezwzględności prawdy, o przedmiocie i zadaniach psychologii. We Lwowie w roku 1904 Twardowski założył Polskie Towarzystwo Filozoficzne. Tamże redagował od roku 1911 czasopismo naukowe „Ruch Filozoficzny”. Prąd umysłowy reprezentowany przez Twardowskiego i jego uczniów otrzymał nazwę szkoły lwowsko-warszawskiej. Związani z Twardowskim uczeni wzbogacili poszczególne dziedziny humanistyki o pro-

blematykę filozoficzną, propagowali filozoficzną kulturę. Ze szkoły lwowsko-warszawskiej wyszli uczeni tej miary, co filozofowie Tadeusz Kotarbiński, Kazimierz Ajdukiewicz, Jan Łukasiewicz, Roman Ingarden czy Tadeusz Czeżowski; psychologowie Władysław Witwicki, Stefan Błachowski, Mieczysław Kreutz i Stefan Baley, historyk medycyny Władysław Szumowski oraz badacze literatury Manfred Kridl i Juliusz Kleiner. (Autorem audycji był J. Karpiński).

Archives-Husserl w Louvain, według komunikatu podanego w *Revue Philosophique de Louvain* (nr 80, listopad 1965, s. 633), przygotowują dalsze tomy pism Husserla, jeden z nich będzie zawierał badania dotyczące czasu, drugi obejmie zagadnienie intersubiektywności, trzeci teorię konstytucji przestrzeni, poza tym w programie jest reedycja pierwszego tomu „Logische Untersuchungen” z r. 1900 oraz „Formale und transzendente Logik” z r. 1929, a także tom zbierający badania należące do teorii sądów. W serii *Phaenomenologica* drukuje się dalsze tomy. Seminarium fenomenologiczne, którego kierownikiem jest R. Boehm, zajmuje się stosunkami między fenomenologią i ontologią. Instytucja posiada pracownie (Centres) w Louvain, Kolonii, Fryburgu Badańskim i Buffalo, ostatnio powstała pracownia w Nowym Jorku przy New School for Social Research; w łączności z *Archives-Husserl* pozostaje też powstałe w r. 1965 *Centro de Estudos Fenomenologicos* w Uniwersytecie Coimbra w Portugalii.

Aristoteles-Archiv zostało utworzone przy katedrze filozofii starożytnej Wolnego Uniwersytetu w Berlinie Zachodnim, pod dyrekcją P. Moraux dla kompletowania w mikrofilmach i badania arystotelesowskich tekstów rękopiśmiennych.

Nekrologia

Bohdan Zawadzki, psycholog, ur. w r. 1902 w Turbowie na Ukrainie, zmarł w Nowym Jorku 22 IX 1966 r. Po studiach w Uniwersytecie Warszawskim był asystentem Władysława Witwickiego w tymże Uniwersytecie, w r. 1935 został zastępcą profesora psychologii na Uniwersytecie Stefana Batorego w Wilnie, po wybuchu wojny przeniósł się do Sta-

nów Zjednoczonych AP., gdzie przez wiele lat był profesorem psychologii w City College of New York. Zajmował się teoretycznie i praktycznie psychologią kliniczną. Utrzymywał stale bliskie stosunki z polskimi psychologami. Pozostawił obszerne materiały naukowe w postaci wykładów i notatek.

Georges Davidovitch, Gurvitch, ur. w Noworosyjsku 1894 r., zmarł w Paryżu 11 XII 1965 r. Wcześniej został profesorem Uniwersytetu w Tomsku, po wybuchu rewolucji emigrował na Zachód, wykładał w Pradze, Strasburgu, Nowym Jorku; od r. 1949 był profesorem socjologii na Sorbonie i kierownikiem Centre d'Etudes Sociologiques w Paryżu. Główniejsze dzieła: *Fichtes System der konkreten Ethik* (1924), *Les tendances actuelles de la philosophie allemande* (1930), *Le temps présent et l'idée du droit social* (1931), *L'idée du droit social* (1932), *L'expérience juridique et la philosophie pluraliste du droit* (1935), *Essais de sociologie* (1936), *Morale théorique et science des moeurs* (1937), *Éléments de sociologie juridique* (1940), *Is moral philosophy a normative theory?* (1943), *Twentieth century sociology* (1945), *Microsociologie et sociométrie* (1947), *Industrialisation et technocratie* (1949) *La vocation actuelle de la sociologie* (2 tomy, 1950, 2 wyd. 1957), *Traité de sociologie* (2 tomy, 1958/60). Był założycielem czasopisma *Cahiers Internationaux de Sociologie*.

Fiedor Augustowicz Stepun, ur. w Moskwie 19 II 1884, zmarł w Monachium 23 II 1965. Po studiach w Niemczech, należał w Rosji wspólnie z S. Hessenem i innymi do zespołu czasopisma *Logos*. Opuścił Rosję wraz z grupą emigrantów w r. 1923, przez kilkanaście lat wykładał socjologię w Dreźnie, w r. 1947 objął stworzoną dlań katedrę kultury rosyjskiej w Monachium. Główniejsze dzieła: *Władimir Sołowiew* (1909), *Tragedija mistycznego soznania* (1910), *Tragedija twórczestwa* (1910), *Żiżn i twórczestwo* (1911), *Osnownyje problemy teatru* (1922), *Kunst und Mensch* (1934), *Das Antlitz Russlands und das Gesicht der Revolution* (1934), *Wospominanija* (1939), *Vergangenes und Unvergängliches* (3 tomy, 1947/50), *Dostojewski, Weltschau und Weltanschauung* (1950), *Mystische Weltanschauung, Fünf Gestalten des russischen Symbolismus* (1964).

Paul Guillaume, em. profesor psychologii i pedagogiki na Sorbonie w Paryżu, ur. w r. 1878, zmarł w r. 1962. Ważniej-

sze dzieła: *L'imitation chez l'enfant* (teza doktorska 1925), *Manuel de psychologie* (1931, 10 wyd. 1947), *La formation des habitudes* (1936), *La psychologie de la forme* (1937), *La psychologie animale* (1940), *La psychologie de l'enfant* (1940), *Introduction à la psychologie* (1943). W przekładzie polskim wydano: *Podręcznik psychologii* (1958).

Hedwig Conrad-Martius, ur. 27 II 1888 w Berlinie, zmarła 15 II 1966 w Starnberg w Bawarii. Była jedną z najwybitniejszych osobistości wyższych ze szkoły Husserla w Getyndze, jednak wskutek przeszkód politycznych dopiero po wojnie, w r. 1949, została profesorem filozofii w Uniwersytecie Monachijskim. Opublikowała m. in.: *Realontologie* (1923), *Ursprung und Aufbau des lebendigen Kosmos* (1938), *Der Selbstaufbau der Natur* (1944), *Naturwissenschaftlich-metaphysische Perspektiven* (1948), *Bios und Psyche* (1949), *Die Zeit* (1954), *Das Sein* (1957), *Schriften zur Philosophie* (2 t. 1963/64, zob. *Ruch Filoz.* XXIV, s. 279b). Poświęcona jej księga pamiątkowa: *Festschrift für H. Conrad-Martius* (1958) zawiera bibliografię jej pism (s. 2—5).

Friedrich Wilhelm Foerster, ur. w Berlinie 2 VI 1869 r. zmarł w Kilchberg koło Zurychu 9 I 1966 r. Myśliciel, moralista i pedagog, przeciwstawiał się nieugięcie prądom autorytatywnym i militarystycznym, panującym w Niemczech na przełomie XIX i XX wieku. Był kolejno profesorem uniwersytetów w Zurychu, Wiedniu i Monachium. Głównie dzieła: *Sexualethik und Sexualpädagogik — Eine neue Begründung alter Wahrheiten* (1907), *Schule und Charakter* (1907, 12 wyd. 1912), *Autorität und Freiheit* (1910, 21 wyd. 1922), *Politische Ethik und politische Pädagogik* (1910), *Schuld und Sühne* (1920), *Alte und neue Erziehung* (1935), *Erlebte Weltgeschichte 1869—1953 — Memorien* (1953); wiele jego prac przetłumaczono na język polski (m. in. O wychowaniu obywatelskim, Zasadnicze zagadnienia etyki i pedagogiki politycznej, Szkoła i charakter, Wychowanie człowieka). Twórczości jego została poświęcona księga pamiątkowa: *F. W. Foerster und seine Bedeutung für die Pädagogik der Gegenwart* (1955).

Robert S. Woodworth, em. profesor psychologii w Columbia University w Nowym Jorku, ur. w r. 1869, zmarł w r. 1962. Był autorem syntetycznych podręczników, tłumaczonych na wiele języków, m. in. *Contemporary schools of psy-*

chology (1931), *Experimental psychology* (1938). W przekładzie polskim został wydany podręcznik R. S. Woodworth, H. Schlosberg — *Psychologia eksperymentalna*, 2 tomy (1963).

WYDAWNICTWA NADESŁANE

Arnaud A. (i in.), *L'idée de philosophie politique*, Paris, P.U.F., 1965.

Brombert V., *The Intellectual Hero*, Chicago, Univ. Chic. Press, 1964.

XI Congrès International d'Histoire des Sciences, Warszawa, Druk. Nauk., 1965.

Gaer J., *What the Great Religions Believe*, New York, The New Amer. Libr., 1964.

Hayes S. P. Jr., *Evaluating Development Projects*, Louvain, UNESCO, 1966.

Hercen A., *Eseje filozoficzne — Rosja i stary świat*, Warszawa, PWN—BKF, 1966.

Hook S. (Ed.), *Dimensions of Mind — A Symposium*, New York, Collier Bks, 1960.

Jedlicka L., *Der 20. Juli 1944 in Österreich*, Wien, Verl. Herold, 1966.

Kafka F., *Die Romane*, Frankfurt, S. Fischer, 1965.

Kritik und Metaphysik-Studien, Berlin, W. de Gruyter, 1966.

Lakoff S. A., *Equality in Political Philosophy*, Cambridge Mass. Harvard Univ. Press, 1964.

La Mettrie J. F. de, *Epikurův systém...* Výbor z díla III, Praha, Nakl. C. A. V., 1966.

Lebek E. (wyd.), *Philosophie im Gymnasium*, Düsseldorf, Schwann, 1963.

Leibniz, *Logical Papers — A Selection*, Oxford, Clarendon Press, 1966.

Lepp I., *L'art de vivre de l'intellectuel*, Paris, Edit. Univ., 1966.

Le Soleil à la Renaissance, Bruxelles, Presses Univ., 1965.

L'Histoire et ses interpretations, Paris, Mouton & Co., 1961.

Prauss G., *Platon und der logische Eleatismus*, Berlin, W. de Gruyter, 1966.

Prior A., *Past Present and Future*, Oxford, At the Clarendon Press, 1967.

Reynaud P. L., *La psychologie économique*, Paris, M. Rivière, 1954.

Trilling L., *Beyond Culture*, New York, The Viking Press, 1965.

van de Vyver A., *Abbonis Floriacensis opera inedita*, Brugge, De Tempel, 1966.

Weingartner P. (wyd.), *Deskription, Analytizität und Existenz*, Salzburg, A. Pustet, 1966.

Weismann F., *The Principles of Linguistic Philosophy*, London, Macmillan & Co., 1965.

Analele Universitatii Bucuresti, An. VII—VIII Seria Acta Logica Nr 7, 8, An. IX Nr 9, Bucuresti, Univ. Bucur., 1964—65, 1966.

Biuletyn Polskiego Komitetu do spraw UNESCO, Nr 10, Warszawa PKS-UNESCO, 1966.

Cahiers du communisme, No 12, Paris, CCPCF, 1966.

Dialectica, Nr 1, 2, Warszawa, Akad. Teol. Katol., 1966.

Filosofia, Rivista trimestrale, Anno XII fasc. suppl. 4, Torino, Filosofia, 1966.

Filozofskie Nauki, Nr 5, 6, Moskwa, Wyz. Szkoła, 1966.

Filozofia — Časopis Fil. Ústavu Slovenskej Akademie Vied. Roc. XXI nr 4, 5, 6, Bratislava, V. S. A. N., 1966.

Informationen aus dem philosophischen Leben in DDR, Jahrg. 2 Nr 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7/8, 9, 10, Berlin, SED, 1966.

Iyyun, Vol. 16 No 1/2, 3, 4, Jerusalem, The Hebr. Univ. 1965.

Kultura i Społeczeństwo, T. X, Nr 1, 2, 3, 4, Warszawa, PWN, 1966.

Kwartalnik Historii Nauki i Techniki, Rok XI Nr 3, 4, Warszawa, PWN, 1966.

Letopis Slovenske Akademije Znanosti in Umetnosti, T. XVI, Ljubljana, S. A. Z. U., 1966.

Logique et analyse, No 33, 34, 35/36, Louvain, Nauwelaerts, 1966.

Philosophischer Literaturanzeiger, B. XIX. H. 2, 3, 4, Meisenheim, A. Hain, 1966.

Philosophy and Phenomenological Research, Vol. XXVI No 3, 4, Vol. XXVII No 1, 2, Buffalo, Int. Phen Soc., 1966.

Polish Scientific Periodicals, Nr 7, 8, 9, 10, Warszawa, PAN, 1966.

Prakseologia, Nr 25, Warszawa, PWN, 1966.

Przegląd Socjologiczny, Tom XX, Łódź, ZN im. Ossolińskich, 1966.

Psychologia Wychowawcza, T. IX z. 5, Warszawa, ZNP, 1966.

Revista de Filozofie, T. 12, Nr 10, 11, 12, T. 13 Nr 7, 8, 9, 10, 11, Bucuresti, Edit. Acad. R. S. R., 1965.

Questions actuelles du socialisme, No 80, 81, 82, 83, Belgrade, Q. A. S., 1966.

Revue de Synthèse, T. LXXXVII Nr 41/42, 43/44, Paris, A. Michel, 1966.

Revue International de Philosophie, No 78, Bruxelles, R. I. d. Ph., 1966.

Revue Philosophique de Louvain, Tome 64, No 81, 82, Louvain, Soc. Phil. de Louvain, 1966.

Rivista di filosofia neo-scolastica, Anno LVIII fasc. 4, 5/6, Milano, Univ. Cat. de S. C., 1966.

Roczniki Filozoficzne, T. XIV z. 2, Lublin, KUL, 1966.

Science & Society, Vol. XXX No 1, 2, 3, 4, New York, S. & S., 1966.

Sophia — Rivista trimestrale, Anno XXXIV Nr 1/2, 3/4, Padova, Cedam 1966.

Studia Filozoficzne, 4(47), 1(48), Warszawa, PWN, 1966, 1967.

Studia Philosophiae Christianae, Nr 1, 2, Warszawa, Akam. Teol. Katol., 1966.

Studia Philosophica Gandensia, Vol. 1—4, Gent, Phil. Gand, 1963—1966.

The Journal of Aesthetics and Art Criticism, Vol. XXV No 1, 2, Vol. XXIV No 4, Cleveland, Am. Soc. f. Aesth., 1966.

The Journal of Philosophy, Vol. LXIII No 19, 20, 21, 22, 23, 24, New York, Journal of Philosophy, 1966.

Zeitschrift für philosophische Forschung, Band XX Heft 1, 2, 3/4, Meisenheim/Glan, A. Hain KG Verlag, 1966.

Zeszyty Naukowe KUL, Rok IX Nr 1/2, 3, 4, Lublin, KUL, 1966.

Znak, Nr 149, 150, Kraków, Znak, 1966.

Życie i Myśl, Nr 4(142), Warszawa, PAX, 1966.

Wydawca: Polskie Towarzystwo Filozoficzne. Nakład 500 + 30. Ark. wyd. 11,75. Ark. druk. 7,25. Papier druk. sat. III kl. 70 g, 70 × 100. Podpisano do druku 20 VII 1967 r. Druk ukończono w lipcu 1967 r. Cena zł 50.—

Philosophiques, s. 245a. *Filosofia*, s. 245b. *Filosofický Časopis*, s. 246a. *Filozofska Mis'l*, s. 248a. *Filosofskie Nauki*, s. 249b. *Iyyun*, s. 250a. *The Journal of Philosophy*, s. 250b. *The Journal of Symbolic Logic*, s. 251b. *Logique et Analyse*, s. 252b. *Otázky Marxistickej Filozofie*, s. 252b. *The Philosophical Review*, s. 253a. *Philosophy and Phenomenological Research*, s. 253b. *Revue Philosophique de Louvain*, s. 254b. *Rivista di Filosofia Neo-Scolastica*, s. 255a. *Science & Society*, s. 255a. *Theoria*, s. 255b. *Voprosy Filosofii*, s. 256b. *Zeitschrift fur philosophische Forschung*, s. 257a.

Zapiski bibliograficzne	259
a) prace polskie i przekłady na język polski: Skróty, s. 259. <i>Filozofia</i> w ogóle, s. 260a. Wydania i przekłady dzieł, s. 260b. <i>Historia filozofii</i> , s. 261a. Współczesne kierunki filozoficzne, s. 262b. Materiały do monografii o filozofach, s. 263a. <i>Historia i filozofia nauki</i> , s. 263b. <i>Logika i metodologia</i> , s. 264a. <i>Psychologia</i> , s. 265a. <i>Etyka i teoria postępowania</i> , s. 266b. <i>Estetyka oraz teoria sztuki i literatury</i> , s. 266b. <i>Filozofia społeczeństw i nauk społecznych</i> , s. 267a. <i>Filozofia wychowania</i> , s. 267b. <i>Filozofia historii i nauk historycznych</i> , s. 268a. <i>Filozofia przyrody i medycyny</i> , s. 268a. <i>Filozofia religii</i> , s. 268b. Prace w językach obcych drukowane w czasopismach polskich, s. 268b. b) prace w językach obcych: <i>Filozofia w ogóle</i> , s. 269a. Wydania i przekłady dzieł, s. 269b. <i>Historia filozofii</i> , s. 270b. Współczesne kierunki filozoficzne, s. 271a. <i>Monografie o filozofach i pisarzach filozofujących</i> , s. 271b. <i>Metafizyka</i> , s. 272a. <i>Teoria poznania</i> , s. 272b. <i>Filozofia języka</i> , s. 272b. <i>Historia i filozofia nauki</i> , s. 273a. <i>Logika i metodologia</i> , s. 273a. <i>Psychologia</i> , s. 273b. <i>Etyka i teoria postępowania</i> , s. 274a. <i>Estetyka i teoria sztuki</i> , s. 274a. <i>Filozofia społeczeństw i nauk społecznych</i> , s. 274b. <i>Filozofia wychowania</i> , s. 274b. <i>Filozofia historii i nauk historycznych</i> , s. 274b. <i>Cybernetyka</i> , s. 274b.	
Wiadomości bieżące	275
Wiadomości wydawnicze: Publikacje jednostkowe, s. 275a. Publikacje zbiorowe, s. 280b. Wydawnictwa seryjne, s. 280b. Wydawnictwa ciągle i czasopisma, s. 283a. Bibliografie, leksykony, informatory, s. 284b.	
Odczyty i wykłady	285
Organizacje	287
Zjazdy	288
Nauczanie	295
Wiadomości osobiste	298
Konkursy i nagrody	299
Listy do Redakcji	299
Varia	299
Nekrologia	300
Wydawnictwa nadesłane	301

Numer 1 tomu XXVI będzie zawierał:

J. Kalinowski, Międzynarodowe kolokwium filozofii prawa w Tuluzie. — F. Indan, Dorobek filozoficzny prof. Perelmana. — Recenzje i sprawozdania. — Autoreferaty z odczytów i wykładów. — Przegląd czasopism. — Zapiski bibliograficzne. — Wiadomości bieżące.

Cena zł 50.—